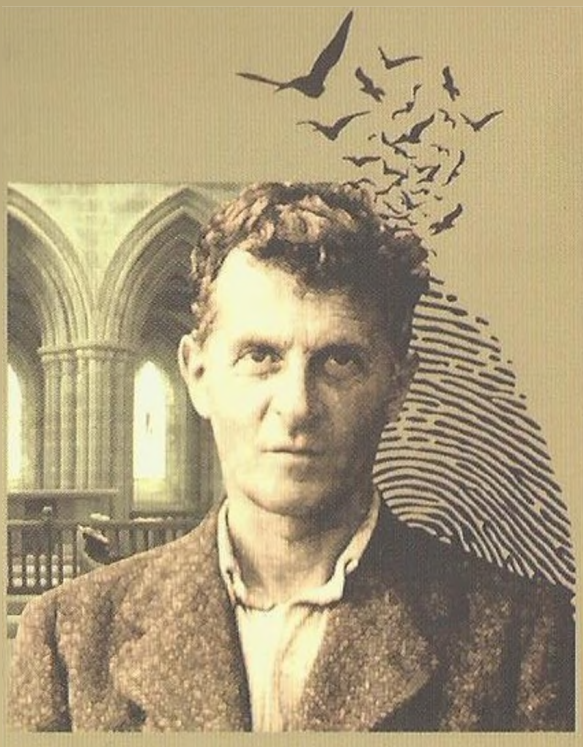

LUDWIG WITTGENSTEIN

Estetik, Psikoloji ve Dinsel İnanç Üzerine

Dersler ve Söyleşiler

Çeviren:
Muhsin Yılmaz

SENTEZ

Ludwig Wittgenstein
Dersler ve Söyleşiler

LUDWIG WITTGENSTEIN

Estetik, Psikoloji ve Dinsel İnanç Üzerine

Dersler ve Söyleşiler

Sentez Felsefe Kitapları: 44
Felsefe Klâsikleri Dizisi: 7

Lectures and Conversations On Aisthetics,
Psychology and Religious Blief
Cyril Barrett

©*Estetik, Psikoloji ve*
Dinsel İnanç Üzerine: Dersler ve Söyleşiler
Çeviri: Muhsin Yılmaz
Sentez Yayıncılık 2015

Bu kitabın yayın hakları Sentez Yayıncılık'a aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz,
hiçbir şekilde kopya edilemez, çoğaltılamaz, yayınlanamaz.

Bu kitabın telif hakları Akcalı Ajans aracılığıyla alınmıştır.

ISBN 978-605-9922-13-5

1. Basım Sentez Yayıncılık
İstanbul Ocak 2015

Kapak ve İç Düzen:
Derya Gaspak

Baskı
KAYHAN MATBAACILIK
Davutpaşa Cd. Güven San. Sitesi D Blok No: 244 Topkapı / İSTANBUL
Tel: 0212 576 01 36 Faks: 0212 612 31 85
Sertifika No: 12156

SENTEZ
YAYIN VE DAĞITIM EĞİTİM ve
ÖĞRETİM KURUMLARI TİC.ve SAN. A.Ş.
Cumhuriyet Cad. Eski Tahıl İçi Sokak No:5 BURSA
Tel: (0 224) 225 11 80 (pbx) Faks: (0 224) 225 02 00
bilgi@sentezdagitim.com.tr www.sentezkitap.com
Sertifika No: 14399

Kitaplığı
No:.....
Tarih:.....

Ludwig Wittgenstein

Estetik,Psikoloji ve Dinsel İnanç Üzerine
Dersler ve Söyleşiler

Yorick Smythies, Rush Rhees ve James Taylor tarafından
alınmış notlardan derlenmiştir.

Derleyen: Cyril Barrett

Çeviren:
Muhsin Yılmaz

SENTEZ YAYINCILIK®

İÇİNDEKİLER

ÇEVİRENİN ÖNSÖZÜ **7**

ÖNSÖZ **9**

ESTETİK ÜZERİNE DERSLER **11**
I 11
II 25
III 35
IV (Rhees'in Notlarından) 49

BETİMLEME ÜZERİNE DERSLER DİZİSİNİN BİR DERSİNDEN **61**

FREUD ÜZERİNE SÖYLEŞİLER **67**
WITTGENSTEIN (Bir söyleşiden sonra R.R. tarafından alınan notlar. Yaz 1942) 68
WITTGENSTEIN (1943'teki söyleşilerin notları; Rush Rhees) .. 72
RÜYALAR. Rüyaların yorumu. Sembolizm. 72
WITTGENSTEIN. (Söyleşi notları, 1943. R.R.) 75
WITTGENSTEIN. (Söyleşi notları, 1946, R.R.) 78

DİNSEL İNANÇ ÜZERİNE DERSLER **81**
I 81
II 89
III 95

Çevirenin Önsözü

Birer "sesli düşünme" örneği olarak da görülüp okunabilecek elinizdeki notlarda Wittgenstein, editörün yazdığı Önsöz'de de belirtildiği gibi, aynı zamanda yaşama da ilişkin olan estetik yargılarda(n), rüyalarda(n) ve dinsel inançlarda(n) ortaya çıkan felsefe (Wittgenstein'e göre dil) problemlerini, ikinci döneminin temel yapıtı olan **Philosophical Investigations**'ta ortaya koyduğu dil/felsefe görüşleri çerçevesinde tartışmaktadır. Ki bu dönemde Wittgenstein, ilk dönem felsefesinin temel yapıtı olan **Tractatus Logico-Philosophicus**'ta ortaya koyduğu dilin gerçeklikle bire-bir örtüştüğü ve dilin böylece bir anlam ve işlev yüklendiği tezinden farklı olarak, ne dilin temel ögesi olarak sözcüklerin objelerin bire-bir karşılığı olduğu, ne de cümlelerin olguları ya da olgu durumlarını bire-bir karşıladığı, fakat dilin bundan farklı ve fazla bir alanı kapsadığı, dilin kişiler tarafından kullanımının dile sahip olduğu anlam ve işlevi yüklediği görüşünü geliştirmiştir.

Bu anlamda, elinizdeki metinde ikinci dönem dil/felsefe görüşü çerçevesinde tartışılmakta olan sorunlarda, okurken de görülebileceği gibi, bütünlüğü olan sistematik bir düşünce akışı gözlenmemekte. Notlar, neredeyse doğaçlama diyebileceğimiz bir akış izlemekte. (Ki bu anlatım biçimine, **Philosophical Investigations**'ta da rastlıyoruz. Bu anlamda elinizdeki metin, en azından anlatım biçimi itibarıyla **Philosophical Investigations**'ı andırmaktadır.) Bu da metinde ve dolaysıyla çeviride yer yer kopuklukların olduğu gibi bir

kanı uyandırmakta. Ancak bu kanı, her bir söyleşi ya da konferans bütünlüğü içinde algılandığında önemini yitirmekte.

Bu arada, yine metnin kendine özgü akışından kaynaklanan ifade biçimlerindeki "doğallığı", metnin bütünlüğünü göz önünde bulundurarak ifadelerin bire-bir çevirisi yerine, Türkçe'nin dil olanaklarının elverdiği ölçüde söz konusu "doğallığı" korumaya çalışarak aktarmaya çalıştık. Bunu yaparken doğaldır ki öncelikle tümcelerin, paragrafların, giderek tüm metnin anlamını olabildiğince tam olarak aktarmaya çaba gösterdik. Aynı yapının, çevirinin kimi yerlerinde zorlanmamıza yol açtığını da bu arada belirtelim. Ayrıca, açıklama gereğini duyduğumuz kimi terimlerle ilgili tanımları ya da açıklamaları, yine orijinal metnin dipnotları içinde (*) işaretli dipnotlarda verdik.

Muhsin Yılmaz
Bursa, Kasım 2014

Önsöz

Bu kitap hakkında söylenmesi gereken ilk şey, bu kitapta yer alan hiçbir sözün Wittgenstein'ın kendisi tarafından yazılmamış olmasıdır. Burada yayımlanan notlar Wittgenstein'ın kendisinin ne gördüğü ne de kontrol ettiği konferans notları olmayıp, öğrencileri tarafından tutulmuş notlardır. Wittgenstein, en azından yayımlandıkları biçimiyle yayımlanmasını onaylar mıydı, o bile kuşkulu. Yine de, yayımlanmış diğer yazılarında yalnızca kısaca değindiği konular olmalarından ve bir süredir gayri resmi bir biçimde elden ele dolaşmakta olduklarından bunların, yazarlarının da onayladıkları bir formda yayımlanmasının en iyisi olacağı düşünülmüştür.

Estetik üzerine konferanslar, 1938 yazında Cambridge'te özel mekanlarda verilmiştir. Konferanslar, (metinde isimleri geçen) Rush Rhees, Yorick Smythies, James Taylor, Casmir Lewy, Theodore Redpath ve Maurice Drury'nin de aralarında bulundukları küçük bir öğrenci grubuna verilmiştir. Diğer öğrencinin adı da; Ursell, metinde (s. ...) geçmektedir, ama kendisi konferanslara katılmamıştır. Dinsel inanç üzerine olan konferanslar, yaklaşık aynı dönemde verilmiş olan inanç üzerine bir seminere aittir. Wittgenstein ile Rush Rhees arasındaki Freud üzerine söyleşiler 1942-1946 arasında yapılmıştır.

Freud üzerine olan söyleşi notlarından başka, estetik üzerine olan dördüncü konferansın notları Rush Rhees tarafından kaleme alınmış, geri kalanlar ise Smythies tarafından derlenmiştir. Elimizde estetik üzerine olan ilk üç konferansın üç ayrı versiyonu (sırasıyla S,R, ve T olarak belirtilen

Smythies, Rhees ve Taylor versiyonları), dördüncü konferansın da iki versiyonu olduğundan, metin olarak en tam olan versiyon seçilmiş ve önemli bazı ilaveler dipnotlarda verilmiştir. Notlar bazı küçük dilbilgisel düzeltmeler ve aslının okunamamasından dolayı metin dışı bırakılan birkaç nokta dışında, alındıkları zamandaki biçimleriyle basılmıştır. Farklı versiyonlar önemli ölçüde anlaşma içinde olmalarına karşın, yazarlar her ayrıntının doğruluğuna kefil değillerdir: Wittgenstein'ın söylediklerini kelime kelimesine aktardıkları iddiasını taşımamaktadırlar.

Yapılan küçük değişiklikler, pek uygunmuş gibi görünmeseler de, metne informal tartışmaların kattığından daha fazla bir önemlilik ve ciddiyet katmayabilir. Öte yandan, ileride de görüleceği gibi, farklı versiyonlar birbirlerini tamamlayıcı ve açıklayıcı olmanın yanında aynı zamanda, (ancak her versiyonun ayrı ayrı tüm olarak basılmasıyla gösterilebilecek) aralarındaki örtük anlaşmaya da işaret etmektedirler. Versiyonları tek bir metinde bir arada vermek mümkün olabilirdi ama her bir versiyonu kaydedildiği biçimiyle korumanın daha iyi olacağı düşünüldü ve bütüncül bir metin oluşturma okuyucuya bırakıldı. Zaman içinde yapılan düzeltme ve açımlama amaçlı okumalarda yapılan bazı değişiklikler metne dahil edildi. Bu değişikliklerin ve yayın tashihlerinin yapıldığı bölümlerde köşeli parantezler kullanıldı. Üç nokta (...) daha çok, metinde yer alan eksiklikler ve okunamayan yerlerde kullanıldı.

Son olarak, materyalin seçimine ilişkin bazı şeyler açıklanmalı. Bu metin yalnızca Wittgenstein'ın konferanslarını sürekli izleyen öğrencilerin notlarından yapılmış bir derlemedir. Öyleymiş gibi görünse de, rasgele yapılmış bir derleme değildir. Burada basılmış olan notlar, Wittgenstein'ın yaşama ve dinsel, psikolojik ve estetik sorunlara ilişkin görüş ve tutumlarını yansıtmaktadır. Wittgenstein'ın kendisinin bu sorunları birbirinden ayırmadığı, örneğin G.E. Moore'un 1930-33 konferanslarına ait açıklamalarında (*Mind* 1955) açıkça belirtilmektedir.

C.B.

Estetik Üzerine Dersler

I

1. Konu (Estetik) çok geniş ve görebildiğim kadarıyla tümüyle yanlış anlaşılmakta. 'Güzel' gibi bir sözcüğün kullanımı, içinde geçtiği cümlenin yapısına bakarsanız, yanlış anlaşılmaya diğer birçok sözcükten daha açıktır. 'Güzel' (ve 'iyi' -R) bir sıfat olduğu için şunu söylemek eğilimindesinizdir: "Bu, güzel olmak gibi belirli bir niteliğe sahip."
2. Felsefenin bir konu alanından diğerine, bir sözcük grubundan diğerine geçiyoruz.
3. Felsefe üzerine bir kitabı bölümlere ayırmanın en akıllıca yolu, onu konuşma parçalarına, sözcük türlerine ayırmak olurdu. Burada aslında kitabı, günlük dilbilgisi kurallarına göre yapılandan daha çok konuşma parçalarına ayırmak zorunda kalırdınız. 'Konuşma', 'hissetme' v.b. kişisel deneyimleri betimleyen filler üzerine saatlerce konuşabilirdiniz. Bu tür sözcüklerin tümünde karşımıza çıkan belirli bir karışıklık ya da karışıklıklar durumu ile karşılaşırız.[1] Sayılar üzerine bir başka bölüm de olabilir -burada bir diğer karışıklık türü karşımıza çıkar: 'tüm', 'hiç', 'bazı' v.b. sözcükler üzerine bir bölüm. -bir diğer karışıklık türü: 'sen', 'ben' v.b. üzerine bir bölüm. diğer tür: 'güzel', 'iyi' üzerine bir bölüm -bir diğer tür.

---

[1] Burada benzerlikler vardır-bu sözcüklerin *tümünde* karşımıza çıkan belirli karışıklık türleriyle karşılaşırız. -R.

Yeni bir karışıklıklar grubuna girmiş bulunuyoruz; dil bize sürekli yeni oyunlar oynuyor.

4. Ben dili sık sık, içinde çekiç, keski aleti, kibritler, çiviler, vidalar ve tutkalın bulunduğu bir alet kutusuyla karşılaştırırım. Tüm bu şeylerin bir arada toplanmış olması tesadüf değildir -ama bu farklı aletler arasında önemli farklılıklar vardır- bunlar -her ne kadar diğerleri arasındaki farklılık, tutkal ile keski arasındaki farklılık kadar olmasa da- birbirine benzer biçimde kullanılırlar. Ne zaman yeni bir alana girsek, dilin bize karşı oynadığı oyunlarda hep bir sürpriz ile karşılaşırız.
5. Bir sözcüğü tartışırken, onu nasıl öğrettiğimizi sormak, hep yaptığımız bir iştir. Böyle yapmak bir yandan yanlış anlama olasılıklarını ortadan kaldırırken, diğer yandan sözcüğün içinde kullanıldığı kişisel dili görmenizi sağlar. Her ne kadar bu dil yirmi yaşlarında konuştuğunuz dil olmasa da, ne tür bir dil oyunu oynanmakta olduğuna ilişkin yaklaşık bir fikir edinirsiniz. Şunu ele alalım: 'Rüyamda falancayı gördüm'ü nasıl öğrendik? Burada ilginç olan nokta, bu ifadeyi, bize bir rüya gösterilerek öğrenmemiş olmamızdır. Eğer kendinize, bir çocuğun 'hoş', 'güzel' v.b. sözcükleri nasıl öğrendiğini sorarsanız, çocuğun onları bir bakıma ünlemler biçiminde öğrendiğini görürsünüz. ('Güzel' sözcüğü çok sık kullanıldığından, üzerinde konuşmak için uygun bir sözcük değil.) Çocuk 'iyi' gibi bir sözcüğü genellikle ilk olarak yiyecekler için kullanır. Bir sözcüğü öğretirken son derece önemli olan şey, abartılı jestler ve yüz ifadeleridir. Sözcük bir jest ya da yüz ifadesinin yerini tutsun diye öğretilir. Böyle bir durumda jestler, ses tonları v.s. onaylıyor olmanın ifadeleridir. Bir sözcüğü onaylama ünlemi *yapan* nedir?[2] Sözcüğün formu değil, içinde yer aldığı oyun durumudur.

---

[2] Örneğin bir onaylamama ya da bir sürprizin değil? (Çocuk, ona öğretirken kullandığınız jestleri anlar. Eğer anlamamışsa, hiçbir şeyi anlayamamıştır.)

(Eğer, Moore da dahil olmak üzere, bugünün felsefecilerinin yaptıkları temel yanlışın ne olduğunu söylemek durumunda kalsaydım bunun, dile bakarken, sözcüklerin formunun kullanımı yerine, sözcüklerin formuna bakılması olduğunu söyledim.) Dil, konuşmak, yazmak, bir otobüsle seyehat etmek, birisiyle buluşmak gibi, geniş bir faaliyetler alanının karakteristik bir devamıdır.[3] Her ikisi de tipik örnekler olmayan ve genellikle yalnızca özne ve yüklem durumundaki ('Bu güzeldir') 'iyi', ya da 'güzel' sözcükleri üzerine değil de, kullanıldıkları bağlam üzerine -ifadenin kendisinin hemen hemen hiç, ama estetik ifadenin önemli bir yeri doldurduğu- oldukça karmaşık durum üzerine yoğunlaşıyoruz.

6. Dillerini hiç bilmediğiniz ve 'iyi', 'hoş' gibi sözcükleri nasıl karşıladıklarını öğrenmek istediğiniz yabancı bir kabileye gittiğinizde, nelere bakardınız? Gülümsemelerine, jestlerine, yiyeceklerine, oyuncaklarına bakardınız. ([İtiraza yanıt:] Eğer Mars' gitseydiniz de, karşınıza elleri sopalı uzay adamları çıksaydı, neye bakacağınızı bilemezdiniz. Ya da, ağzın yalnızca nefes alma ya da müzik biçiminde sesler çıkardığı ve dilin de yalnızca işitme olarak varolduğu bir kabileye gitseydiniz. Şunu ele alalım: "Sanki birbirleriyle konuşuyorlarmış gibi sallanan ağaçlar görürsünüz". ("Herşeyin bir ruhu vardır".) Dalları kollarla karşılaştırırsınız. Kabilenin jestlerini kendimizinkileriyle karşılaştıracağımız kesindir.) Bu bizi bildiğimiz estetikten (ve etikten -T) ne kadar da uzaklaştırırdı. Belirli sözcüklerden başlamayız da, belirli durumlardan ya da eylemlerden başlarız.
7. Dilimizin bir özelliği de, bu gibi durumlarda kullandığımız sözcüklerin büyük bir bölümünün, 'hoş', 'güzel' gibi

---

[3] Bir ev inşa ederken konuşur ve yazarız. Bir otobüse bindiğimde biletçiye 'üç peni' derim. Bu gibi durumlarda yalnızca sözcüğe ya da sözcüğün içinde kullanıldığı cümleye yoğunlaşmak yerine -ki bunu hiç yapmayız- söylendiği duruma yoğunlaşırız: (nota bene) kullanılan estetik yargının, pratikte hiçbir şey ifade etmediği bağlama yoğunlaşırız. -R.

sıfatlar olmasıdır. Fakat bunun hiç de zorunlu olmadığını da görüyorsunuz. Gördüğünüz, bu tür sözcüklerin ilk kez ünlem olarak kullanıldıklarıdır. "Bu güzel" demek yerine yalnızca "Ah!" desem ve elimi karnımın üzerinde dolaştırsam ne değişirdi? Böyle kuralsız kişisel dil kullanıldığı sürece, bu sözcüklerin ne anlama geldiği, gerçek öznelerinin kim olduğu ('güzel' ya da 'iyi' denilen şeylerin -R)[4] gibi sorunların sonu da gelmez.

8. Gerçek yaşamda dile getirdiğimiz estetik yargılarda 'güzel', 'hoş' gibi sıfatların hemen hemen hiçbir rolünün olmaması dikkat çekicidir. Estetik sıfatlar müzik eleştirisinde kullanılır mı? Örneğin "Eksen değişimine bak,"[5] ya da [Rhees] "Buradaki pasaj ilgisiz" dersiniz. Ya da Bir şiir eleştirisinde [Taylor]: "İmgeleri kullanışı kusursuz" der. Kullandığınız sözcükler, 'güzel' ve 'hoş' sözcüklerinden çok, (günlük konuşmalarda kullanıldıkları biçimleriyle) 'doğru' ve 'haklı' sözcüklerine benzer.[6]

9. 'Hoş' gibi sözcükler ilk olarak ünlemler biçiminde kullanılırlar. Giderek çok daha seyrek kullanılırlar. Bir müzik parçasının hoş olduğunu, onu överek değil, ona bir nitelik atfederek belirtiriz. (Kuşkusuz kendini doğru biçimde ifade edemeyen birçok insan bu sözcüğü çok sık kullanır. Onların kullandığı biçimiyle sözcük bir ünlem olarak kullanılmaktadır.) Şunu sorabilirdim: "En çok hangi melodi için 'hoş' sözcüğünü kullanmak isterdim?" Bir melodiyi 'hoş' olarak nitelendirmekle 'genç-ce' olarak nitelendirmek arasında seçim yapmak durumunda kalabilirdim. Bir müzik parçasını 'Bahar Melodisi' ya da 'Bahar Senfonisi' olarak adlandırmak aptalca olurdu. Ama 'baharımsı' demek, en azından 'görkemli' ya da 'gösterişli' demekten daha anlamsız olmazdı.

---

[4] Söz konusu olan şey, gerçekten iyi olan şeyin kendisidir. -T

[5] 'Geçiş doğru yapılmış' anlamında. -T

[6] 'Gösterişli', 'görkemli' anlamında 'çok hoş' kullanılsaydı daha iyi olurdu, v.s. -T

10. Eğer iyi bir teknik ressam olsaydım, sayısız çokluktaki ifadeyi dört çizgiyle aktarabilirdim.

'Gösterişli', 'görkemli' gibi sözcükler yüzlerle ifade edilebilirdi. Böylece betimlemelerimiz sıfatların ifade ettiklerinden çok daha esnek ve seçenekli olurdu. Eğer Schubert'in bir parçasının melankolik olduğunu söylersem, bu o parçaya bir yüz kazandırmaya benzer (onaylayıp onaylamamayı kastetmiyorum). Jestleri de kullanabilirdim, ya da [Rhees] dansı kullanırdı. Sonuç olarak, eğer ifadelerimizde kesin olmak istiyorsak, bir jeste ya da bir yüz ifadesine başvurmalıyız.

11. [Rhees: "Doğrusu bu" dediğimizde hangi kuralı kullanıyoruz ya da hangi kurala gönderme yapıyoruz? Bir müzik öğretmeni neye dayanarak bir parçanın şu ya da bu biçimde çalınması *gerektiğini* söyler?]

12. Şu soruyu alalım: Şiir nasıl okunmalı? Şiiri okumanın doğru yolu nedir? Eğer uyaksız bir şiirden söz ediyorsanız, bu şiiri okumanın doğru yolu, doğru biçimde vurgulamadır -ritmi ne kadar vurgulamanız ya da ne kadar gizlemeniz gerektiğini tartışıyorsunuz. Birisi çıkar onun *şu* biçimde okunması gerektiğini söyler ve öyle de okur size. Siz de "Oh evet. Şimdi bir anlamı var" dersiniz. Şiirin tümüyle ölçüye göre okunmasının gerektiği - ölçüsünün kristal kadar berrak olduğu- durumlar olduğu gibi, ölçünün tümüyle örtük olduğu durumlar da söz konusudur. 18.yüzyıl şairi Klopstock ile ilgili bir anımı anlatayım.[7] Onu okumanın yolunun, onun kendi ölçülerini vurgulamak olduğunu anladım. Klopstock şiirlerinin önüne ... (v.b.) koyar. Onun şiirlerini bu yeni biçimde

---

[7] Friedrich Gottlieb Klopstock (1724-1803). Wittgenstein Odes'e gönderme yapıyor. (*Gesammelte Werke*, Stuttggart, 1886-7). Klopstock şiir diksiyonunun günlük dilden ayrı olduğuna inanırdı. Uyağı, bayağı bularak reddetti ve onun yerine, eski edebiyatın ölçülerini kullandı. -ed.

okuduğumda "Ah-ha, bunu niçin yaptığını şimdi anlıyorum." dedim. Ne olmuştu? Bunun gibi anlamsız sözleri okumuş ve biraz da sıkılmıştım; ama onu kendine özgü biçimde okuduğumda, gülümseyerek "Bu *enfes*" gibi şeyler söyledim. Fakat hiçbir şey söylemeyebilirdim de. Önemli olan onu tekrar tekrar okumamdı. Şiirlerini okuduğumda beğenmenin ifadesi olan jestler ve yüz ifadeleri sergiledim. Fakat burada önemli olan, şiirleri tamamıyla farklı ve daha vurgulayarak okumam ve başkalarına "Bak! Bunlar işte böyle okunmalı." dememdi.[8] Estetik sıfatları hemen hemen hiç rol oynamamıştı.

13. İyi bir elbise modeli bilen birisi bu modeli bir terzide denemeye kalkarsa ne der? "Olması gereken boy bu", "Bu çok kısa", "Bu çok dar". Her ne kadar elbisenin ona uymasından hoşlanmış olacaksa da, onaylama sözcüklerinin burada bir rolü olmayacaktır. "Bu çok kısa" demek yerine "Bak!", ya da "Tamam!" yerine " Öylece kalsın" diyebilirdim. İyi bir terzi de hiç bir sözcük kullanmadan, yalnızca tebeşirle işaretleyip sonra da gerekirse onu değiştirebilir. Bu durumda elbiseyi beğenmiş olduğumu nasıl gösteririm? Öncelikle onu sık sık giyerek, onu gördüğümde sevinerek v.s.
14. (Eğer sana bir resimdeki gövde üzerindeki ışık ve gölgeyi gösterebilirsem, sana gövdenin şeklini de göstermiş olurum. Ancak eğer sana en çok dikkati çeken ışığı gösterirsem gövdenin şeklini göremezsin.)
15. "Doğru" sözcüğü söz konusu olduğunda, bununla ilgili birçok duruma da bakmak durumundasınızdır. İlk olarak kuralları öğrendiğiniz durum vardır. Terzi bir ceketin ne kadar uzunlukta, kolun ne kadar genişlikte olması gerek-

---

[8] Bir şiir parçasının doğru okunmasından söz ediyorsak -onaylama olmalı, fakat bu, durum içinde doğal olarak çok önem taşımaz. -R

tiğini öğrenir. Sizin müzikte armoni ve kontrapunta* konularında eğitimli olmanız gibi o da kuralları öğrenir - yani eğitimini alır. Terzilik eğitimi aldığımı ve tüm kuralları öğrendiğimi düşünün. Bütününde iki ayrı tutumum olurdu:

(1) Lewy "Bu çok kısa" dediğinde ben de, "Hayır, doğru. Kurallara göre dikilmiştir." derim.

(2) Kurallara ilişkin duygular geliştiririm. Kuralları yorumlarım. "Hayır. Değil. Kurallara göre dikilmemiş." de diyebilirdim.[9]

Burada (1) anlamındaki kurallara göre, ceket hakkında bir estetik yargıda bulunurdum. Diğer yandan eğer kuralları öğrenmemiş olsaydım , estetik yargıda bulunmayabilirdim. Kuralları öğrenirken aynı zamanda, giderek daha berraklaşan yargılar edinirsiniz. Kuralları öğrenmek aslında sizin yargılarınızı değiştirir. (Kuralları öğrenmemiş olmanıza ve iyi bir kulağa sahip olmamanıza karşın, akor dizisindeki herhangi bir uyumsuzluğu ayırdedebilirsiniz.)

16. Bir ceket ölçüsü için konulan kuralları, belirli kişilerin isteklerinin ifadesi olarak da kabul edebilirsiniz.[10] İnsanlar bir ceketin ölçüsünün ne olması gerektiği konusunda ayrılırlar: bazıları geniş ya da dar olmasına çok önem vermezken, bazıları çok fazla önem verirler.[11] Armoninin kurallarının, insanların akor için izledikleri yolu ifade ettiğini söyleyebilirsiniz -arzuları bu kurallarda kristalize

---

* Bestecilikte, akortlara dayalı armoninin yerine, zaman beraberliğinden yararlanarak birçok ezgiyi üstüste getirme sanatı. Bir anlamda ezgiye ezgiyle yanıt verme tekniği (çev)

9 'Onu genişlettiğimizi görmüyor musun, doğru değil ve kurallara göre değil.' -R

10 Bunlar çok açık olabileceği ve öğretilebileceği gibi hiç formüle edilmemiş de olabilirler.

11 Fakat -insanların şu şu kuralları koymuş olmaları da açık bir olgudur. Biz 'insanlar' deriz ama aslında o, özel bir sınıftır... Bizim 'insanlar' dediğimiz, *bazı* insanlardır. -R

olmuştur ('arzular' sözcüğü çok muğlak).[12] Büyük kompozitörlerin tümü bu kurallara göre yazdılar. ([İtiraza yanıt:] Her kompozitörün kuralları değiştirdiğini söyleyebilirsiniz, ama değişimin etkisi çok az, kuralların tümü değişmedi. Eski kuralların bir çoğunun kullanıldığı müzik hala iyi müzik. -Ama bu buranın konusu değil.)

17. Yargıları olan bir kişi Sanat içinde gelişmeye devam eder. (Bir yargıya sahip bir kişi, belirli şeylere 'Olağanüstü!' diyen kişi anlamına gelmez.)[13] Eğer estetik yargıdan konuşuyorsak, binlerce başka şeyin arasından Sanatı düşünüyoruzdur. Bir şey hakkında bir estetik yargıda bulunduğumuzda yalnızca ağzımız açık ona bakarak "Oh! ne olağanüstü!" deyip bırakmıyoruz. Ne hakkında konuştuğunu bilen birisi ile bilmeyeni ayırıyoruz.[14] Eğer bir kişi İngiliz şiirine hayran ise, İngilizce öğrenmelidir. İngilizce bilmeyen bir Rus'un, iyi olarak bilinen bir sonattan bunaldığını düşünün. Bu kişinin o sonatta ne olduğunu bilmediğini söylerdik. Benzer biçimde, ölçülerden anlamayan birisinin de ölçülerden bunaldığını düşündüğümüzde, onun da ölçüleri tanımadığını söylerdik. Bu müzikte daha belirgindir. İyi olarak bilinen bir parçayı beğenen ve ona hayranlık duyan, ama en basit tonlamalarını anımsayamayan, bas tonunun nerede girdiğini bilemeyen birisini düşünelim. O parçada nelerin olduğunu anlamamış olduğunu söyleriz. Bir kişi bir müzik parçası çaldığında "Ah!" dedi diye, o kişi için 'Bu kişi müzikçi' ifadesini kullanmayız -müzik çaldığında kuyruğunu sallayan bir köpeğin müzikal olduğunu ne kadar söylüyorsak, onun için de o kadar söyleriz.

---

[12] Her ne kadar biz burada 'arzular'dan söz etmiş olsak da, bu kuralların konmuş olması bir olgudur. -R

[13] Yargı sahibi olan kişi, bizim bir 'yargı' olarak adlandırdığımız şeyi yine bizim sanat dediğimiz alan içinde geliştirir. Bu hayran olan ya da olmayan birisi anlamına gelmez.Burada tümüyle farklı bir ögeye sahibiz.-R

[14] Ne hakkında konuştuğunu bilen kişi, uzun dönem içinde tutarlı olmalıdır. Ayrıca her şeyi de bilmelidir.

18. Üzerinde konuşmamız gereken sözcük 'takdir' sözcüğü değildir. Takdir etme neleri içerir?
19. Eğer bir kişi, bir terzinin çok sayıdaki modelini deneyip "Hayır. Bu biraz fazla kara. Bu da biraz fazla kaba" v.s. diyorsa, işte bu kişi bizim malzeme eksperi dediğimiz kişidir. Onun malzeme eksperi olması, kullandığı cümlelerle değil, seçme, tercih etme tarzında ortaya çıkar. Benzer biçimde müzikte de: "Bu uyumlu mu? Hayır. Bastonu yeterince tok değil. Burada başka bir ses olsun istiyorum..." İşte bu bizim takdir etme dediğimiz.
20. Takdir etmenin neleri içerdiğini betimlemek yalnızca zor değil, olanaksız da. Takdir etmenin neleri içerdiğini betimlemek için tüm çevreyi betimlemek zorundayızdır.
21. Ceketler hakkında çok şey bilen birisinin terziye gittiğinde neler olduğunu çok iyi bildiğim gibi, hiçbir şey bilmeyen birisi gittiğinde neler olduğunu da -neler söylediğini, nasıl davrandığını v.s.- çok iyi biliyorum.[15] Burada çok fazla sayıda farklı takdir etme durumları söz konusudur. Ve kuşkusuz benim bildiğim, herhangi birisinin bilebileceği ile karşılaştırıldığında bir hiç kalır. Takdir etmenin ne olduğunu söylemek zorunda kalırdım -örneğin özel bir hastalık türü olan sanat ve el sanatları gibi aşırılıkları açıklamak zorunda kalırdım. Ayrıca fotoğrafçılarımızın bugün yaptıklarını -1.000 pound versen de arkadaşının çok güzel bir resmini edinmenin neden olanaksız olduğunu- da açıklamak zorunda kalırdım.
22. Çok yüksek bir kültür olarak adlandırdığınız -örneğin geçen ve ondan önceki yüzyılın Alman müziği ve daha sonraki döneme ilişkin- bir kültürün resmini edinebilirsiniz. Edindiğiniz bir imitasyon ile Mimaride olup bitenlerin -ya da binlerce insanın en ince ayrıntılarla ilgilenmesinin. Nereden geldiğini kimsenin bilmediği ve aşağı

[15] İşte bu estetik. -T

yukarı tesadüfen seçilmiş bir yemek-odası tablosu seçildiğinde olup biteni.[16]

23. Doğruluktan söz ettik. İyi bir terzi 'Çok uzun', 'Çok iyi' gibi sözcükler dışında sözcük kullanmak istemeyecektir. Beethoven'ın bir senfonisinden söz ettiğimizde, onun doğru olup olmadığından söz etmeyiz. Tamamıyla farklı şeyler girer konuşmaya. Kimse sanatta *mükemmel* şeylerin takdir edilmesinden söz etmez. Bir kapı mimarinin belirli tarzlarında doğru formda olabilir ve sizin değerlendirme yaptığınız şey kapının kendisidir. Ancak bir Gotik Katedral örneğinde yaptığımız, onun formunu değerlendirmek değildir -burada bizim için tamamıyla farklı bir rol söz konusudur.[17] *Oyun* tümüyle farklıdır. Bir insanı yargılamak, ya da bir kişi hakkında bir yandan 'İyi huylu', diğer yandan da 'Benim üzerimde büyük etkisi oldu' demek kadar farklıdır.

24. 'Doğru'*, 'samimi', 'hoşça' v.b. sözcükler tümüyle farklı rollere sahiptirler. Yazma tarzı üzerine meşhur Buffon -o fevkalade insan- konferasını; benim yalnızca üstünkörü anlayabildiğim, ama onun hiç de üstünkörü yapmadığı o kadar çok ayrımı yapmasını -'hoş', 'çekici', 'muhteşem' gibi nüansları düşünelim.[18]

---

[16] Bir el sanatının giderek popülaritesini yitirmesini açıklamak gibi. Herşeyin birbirine karıştığı ve belirli ayrıntılara olağanüstü ilginin oluştuğu bir dönem ile, herşeyin kopya edildiği ama haklarında hiç düşünülmediği bir dönem. -T
Birçok insan bir yemek-odası sandalyesinin bir detayına çok fazla ilgi gösterir. Ve sonra yemek odası sandalyesinin çalışma odasında görüldüğü ve kimsenin bunun nereden geldiğini bilmediği ya da insanların bunu tasarımlamayı öğrenmek için çok düşündükleri bir döneme girildi.

[17] Burada *derece* sorunu yoktur. -R

* 'Correctly' sözcüğünün karşılığı olarak kullanılan 'doğru' sözcüğü metinde bir sıfat değil, fakat bir zarf olarak kullanılmaktadır (çev).

[18] *Discours sur le style*: L'Academie Française'de verdiği konferans. 1753 - Ed.

25. Estetik yargı ifadesi dediğimiz sözcüklerin çok karmaşık rolleri vardır, ancak belirli bir dönemin kültüründe rolleri çok belirgindir. Bunların kullanımını ya da bir kültürel zevk ile söylemek istediğinizi betimlemek için o kültürü betimlemek zorundasınızdır.[19] Bizim şimdi kültürel zevk dediğimiz belki Orta Çağ'da yoktu. Farklı çağlarda tamamıyla farklı oyunlar oynanıyor.
26. Bir dil oyunu tüm bir kültüre aittir. Müzik zevkini betimlerken, çocukların konser verip vermediklerini, yalnızca kadınların mı yoksa yalnızca erkeklerin mi konser verdiklerini v.s. betimlemek zorundasınız.[20] Viyana'nın aristokrat çevrelerinde insanların (şöyle ya da böyle) bir zevkleri vardı, sonra bunlara burjuvalar katıldı ve kadınlar da konserlere gitmeye başladılar. Bu, müzikte bir gelenek örneğidir.
27. [*Rhees*: Zenci sanatında da bir gelenek var mıdır? Bir Avrupalı Zenci sanatını değerlendirebilir mi?]
28. Zenci Sanatının bir geleneği olsaydı, bu nasıl bir gelenek olurdu? Kadınların belirli bir tarz etek giymeleri mi? Bilmiyorum. Frank Dobson'ın Zenci Sanatına ilişkin değerlendirmesi ile eğitimli bir Zencinin değerlendirmesinin nasıl karşılaştırılması gerektiğini bilmiyorum.[21] Dobson'ın Zenci Sanatını değerlendirebileceğini söyleseniz de, bunun ne anlama geleceğini bilmiyorum.[22] Odasını Zenci Sanatının örnekleriyle doldurabilir. Yine de "Ah!" der mi? Ya da en iyi Zenci müzikçilerinin yaptıklarını ya-

---

[19] Bir estetik kurallar kümesini tam olarak betimlemek bir dönemin kültürünü betimlemek demektir. -T

[20] O çocukların, konserlere giden yetişkinler tarafından eğitildiklerini, v.s. keza okulların da kendilerine benzediklerini v.s.

[21] Frank Dobson (1888-1963) ressam ve heykeltraş; I. Dünya Savaşı yılları öncesinde Picasso ve diğer Kübistlerin çalışmalarını karakterize eden Afrika ve Asya heykel anlayışını ilk kez Ingiltere'ye getiren kişi olmuştur. -ed.

[22] Burada 'Zenci sanatını değerlendirme' ile ne demek istediğinizi açıklıkla belirtmediniz. -T

par mı? Ya da falanca kişiyle bu müzik konusunda anlaşır ya da anlaşamaz mı? Bunları değerlendirme olarak adlandırabilirsiniz. Ancak bunlar eğitimli bir Zenci için tamamıyla farklıdır. Eğitimli Zencinin evinde de Zenci sanatının örnekleri olabilir. Zencinin değerlendirmesi ile Frank Dobson'ın değerlendirmeleri tamamıyla farklıdır. Sen de onlardan farklı bir şey yaparsın. Zencilerin kendi tarzlarında giyindiklerini ve benim de bunun iyi bir Zenci tuniği olduğunu söylediğimi düşünelim -bu şimdi benim de bir tane sahip olmak istediğim ya da (terzinin dediği gibi) "Hayır...bu çok uzun", ya da "Ne muhteşem!" demem anlamına mı gelecek?

29. Lewy'nin resminde bir kültürel beğeni olduğunu düşünelim. Bu, 15. yüzyılda bir kültürel beğeni olarak adlandırılan şeyden tümüyle farklı bir şeydir. O dönemde tümüyle farklı bir oyun oynanmıştı. O dönemin insanı, kendisinden sonra gelenlerin yaptığından tümüyle farklı şeyler yapmıştı.
30. Hali vakti yerinde, iyi okullarda eğitim görmüş, Louvre'a gidip görebilecek kadar maddi gücü olan ve düzinelerce ressam hakkında bildiği birçok şeyi akıcı biçimde açıklayabilecek birçok insan vardır. Öte yandan çok az resim görmüş, fakat üzerinde derin etkiler bırakan bir ya da iki resme yoğun bir dikkatle bakan insanlar da vardır.[23] Bazıları da ne derinlikli ne de geniş ufuklu, ama yüzeysel bakarlar. Diğer bazıları ise, sınırlı, dar bir alana yoğunlaşarak bakarlar. Şimdi bunlar farklı takdir etme biçimleri mi? Bunların tümü 'takdir etme' olarak adlandırılabilir.
31. II. Edward'ın tören cübbesini giymesi ile bir elbiseyi giymekten söz ederken tümüyle farklı terimlerle konuşursunuz.[24] *Onlar* ne yaptılar ve tören cübbelerini giy-

---

[23] Seyehat etmemiş fakat 'gerçekten değerlendirme yaptığını' -bir tek şey üzerine ama derinliğine yoğunlaşan, o kadar ki son kuruşunu da ona harcayabilecek olan -gösteren belirli gözlemleri olan birisi. -R

[24] Papaz olan Edward. -T

meye ilişkin neler söylediler? Tören cübbesi bir terzi tarafından mı dikildi? Belki de cübbe, kendi gelenekleri olan İtalyan sanatçılar tarafından tasarımlandı ve II. Edward, giyene kadar onu hiç görmedi. Bu durumda, 'Hangi standartlara uyuldu?' gibi sorular 'Sen de cübbeyi tasarımcıların kritik ettiği gibi kritik edebilir miydin?' sorusuna dayanmaktadır. Siz cübbeyi tümüyle farklı biçimde değerlendirirsiniz; ona ilişkin tutumunuz, onun tasarımlandığı dönemde yaşamış birisinin tutumundan tümüyle farklı olacaktır. Buna karşın 'Bu hoş bir tören cübbesi!' ifadesi, bugün herhangi birisinin söyleyebileceği biçimde, o gün de söylenmiş olabilir.

32. Dikkatinizi farklılıklara çekiyor ve diyorum ki: "Bakın farklılıklar ne kadar farklı!", "Farklılıklar arasındaki ortak noktalara bakın!", "Estetik yargılardaki ortaklığa bakın!" Hayranlık ifadeleri olan bir gülümseme ya da bir jest gibi ifadelere benzer olabildiğince karmaşık durumlar yine de dışarıda kaldı.

33. [Rhees Wittgenstein'a demode olma 'kuram'ı ile ilgili sorular sorar.]

Bir kuramım olduğunu mu düşünüyorsun? Demode olmanın ne olduğunu söylediğimi mi düşünüyorsunuz? Yaptığım, demode olma olarak adlandırılan farklı şeyleri betimlemektir. Demode olmayı "Tamam, saf müzik kültürünüz çok iyi; çocukların bugünün armonisini öğrenmemiş olmalarına sevindim" diyerek onaylayabilirdim. [*Rhees*: Bu söylediğiniz belirli durumlarda 'demode olma'yı kullanmayı tecih ettiğinizi göstermiyor mu?] Tamam, öyle istiyorsanız öyle olsun, ama bu arada -benim için sorun değil. Benim verdiğim demode olma örneği, bildiğim, belki de sevmediğim bir şey örneği -bilemiyorum. Bilebildiğim, 'demode olma'nın çok küçük ayrıntılar için kullanılıyor olmasıdır.

34. Bizim giyinme tarzımız 18. yüzyılın giyinme tarzından daha basittir ve yürümek, bisiklete binmek gibi belirli

güç gerektiren etkinlikler için daha uygundur. Benzer bir değişimin Mimaride ve saç biçiminde de olduğunu düşünelim. Yaşam tarzının demode olmasından konuştuğumu düşünelim.[25] Eğer birisi çıkıp "Demode olmaktan neyi kastediyorsunuz?" diye sorarsa, tanımlarım, örnekler veririm. 'Demode olma'yı bir taraftan belirli türden bir gelişmeyi açıklamak için kullanırken, diğer taraftan da olumsuzlamayı açıklamak için kullanıyorsunuz. Ben onu hoşuma giden şeylerle birlikte kullanırken, siz hoşlanmadığınız şeyler için kullanıyorsunuz. Ama aynı sözcük, herhangi bir duygusal boyut eklemeksizin de kullanılabilir; örneğin siz olup biten özel bir durum için kullanırsınız.[26] Bu kullanım daha çok bir teknik terim kullanımına benzerdi -her zaman olmasa bile, içinde barındırdığı küçümseme anlamıyla birlikte. Ben demode olmaktan söz ederken siz, protest bir tonla "Ama bu çok iyiydi" dersiniz. Bu kez ben, "Tamam. Ama ben ondan söz etmiyorum. Ben onu belirli türden bir gelişmeyi betimlemek için kullandım" derim.

35. Estetiğe ilişkin sözcüklerde açıklığa ulaşabilmek için, yaşam tarzlarını betimlemek zorundasınız.[27] 'Bu güzel' gibi estetik yargılar hakkında konuşmak zorunda olduğumuzu düşünürüz, fakat estetik yargılar hakkında konuşmak durumunda kaldığımızda, karmaşık davranışlara eşlik eden bir jest gibi kullanılan bu sözcüklerden başka sözcük bulamayız.[28]

36. [*Lewy*: Eğer pansiyoncum bir resmin sevimli olduğunu, ben ise çok sevimsiz olduğunu söylersem, birbirimizle çelişmiş olmayız.]

---

[25] Tarzın ve yaşamın demode olması. -R

[26] 'Demode olma', anlamını verebildiğim örneklerden alır. 'Bu bir demode olmadır' bir betimlemenin ya da onaylamamanın bir ifadesi olabilir.

[27] 'Bu hoş bir elbise' ile karşılaştırın. -R.

[28] Yargı, tek bir yargının açıklamaya yetmediği karmaşık bir davranış yapısına eşlik eden bir jesttir. -R.

Bir anlamda [ve *belirli durumlarda* -R] çelişkiye düşmüş olursunuz. Pansiyoncu dikkatle onun tozunu almakta, sık sık ona bakmaktadır. Siz ise onu ateşe atmak istemektesinizdir. Bu da felsefede verilen en aptalca örnek türüdür, sanki 'Bu çok çirkin', 'Bu çok güzel' gibi ifadeler, kullanılan tek ifade biçimleriymiş gibi. Bunlar onca zengin ifadeler dünyasından yalnızca iki tanesidir -Pansiyoncunun "Bu çok çirkin" dediğini, sizin de "Bu çok güzel" dediğinizi düşünün -tamam, işte bu.

II

1. İlginç olan, insanların bir tür Estetik bilimi düşüncesine sahip oldukları fikridir. Estetik ile yaklaşık olarak ne söylenmek istendiğini konuşmak isterdim.
2. Estetiğin, bize güzelliğin ne olduğunu anlatan bir bilim olduğunu düşünebilirsiniz -sözcüklerle anlatmak çok tuhaf. Ben estetiğin ayrıca, hangi kahve türünün tadının iyi olduğunu kapsadığını da düşünürüm.[29]
3. Ben bunu kabaca -bir haz ifadesi alemi olduğu, hoş bir yiyecek tattığınızda ya da hoş bir koku duyduğunuzda v.s., sizin iyi bir yemek tattığınızda gösterdiğiniz yüz ifadesini, bir müzik parçası duyduğunuzda da göstermenize karşın, bir Sanat alemi olduğu biçiminde görüyorum. (Her ne kadar siz çok sevdiğiniz bir şey için feryat etseniz de.)
4. Yolda birisiyle karşılaştığınızı ve size aşırı duygusal bir ses tonuyla, en iyi arkadaşını yitirdiğini söylediğini düşünün.[30] Şunu söylerdiniz: "Kendisini ifade edişi olağanüstü güzeldi." Sonra şunu sorduğunuzu düşünelim: "Bu kişiye hayran oluşumla, vanilyalı dondurma yemem ve onu sevmem arasında ne gibi bir benzerlik var?" (Ama bunları geçiş analojileriyle birbirine bağlayabilirsiniz.)

---

[29] Sınırlarını belirlemek çok zor. -R.

[30] Size, ölçülü bir ifade ile, arkadaşını yitirdiğini söyleyen...birisi. -R.

Birisinin şöyle dediğini düşünelim: "Ama bu oldukça farklı bir haz." Peki siz 'haz'ın iki anlamını da öğrendiniz mi ki? Aynı sözcüğü her iki durumda da kullanıyorsunuz.[31] Bu hazlar arasında bazı benzerlikler var. Her ne kadar ilk durumdaki haz duygusu bizim düşüncemizde kabul görmese de.[32]

5. Bu, şunu söylemeye benzer: "Sanat çalışmalarını şöyle sınıflandırıyorum: Bazılarını değerli, bazılarını değersiz buluyorum." Böyle bir sınıflandırma ilginç olurdu.[33]
6. Bir şeyden hoşlanmanın ifadeleri nelerdir? Yalnızca söylediklerimiz ya da kullandığımız ünlemler veya takındığımız yüz ifadeleri midir? Tabi ki değil. Bu genellikle, bir şeyi ne kadar sıklıkla okuduğumuz ya da bir elbiseyi ne kadar sıklıkla giydiğimizle ilgilidir. Onu sık sık giymenin ve onu seyretmenin dışında, onun için belki "Bu güzel" bile demeyeceğim.[34]
7. Evler inşa ettiğimizi ve bu evlere belirli ölçülere sahip kapı ve pencereler koyduğumuzu düşünelim. Bu ölçüleri *beğenmiş* olmamız olgusu, söylediğimiz herşeyde zorunlu olarak yer alır mı? Beğendiğimiz zorunlu olarak bir *beğenme* ifadesiyle mi gösterilir?[35] [Örneğin -R] çocuklarımızın pencereler çizdiklerini ve yanlış çizdiklerinde onları cezalandırdığımızı düşünelim. Ya da birisi belirli bir ev inşa ettiğinde, onun içinde yaşamayı reddettiğimizi ya da kaçtığımızı.

---

31 Fakat aynı sözcüğü kullandığınızı ve aynı 'bank' sözcüğünü ('nehir kıyısı'* ve 'para bankası' gibi ['bank' sözcüğü hem kıyı, hem de banka anlamında kullanılmaktadır -çev.] -R.) iki şey için aynı anlamda kullanmadığınızı dikkat edin. -T.

32 Her ne kadar ilk durumdaki jest ya da haz ifadesi bir biçimde en önemsizi olsa da. -T.

33 Şeylerin, onları bize daha değerli gösteren başka özelliklerini keşfediyorsunuz. -R.

34 Eğer bir elbiseyi beğenirsem onu satın alabilirim ya da onu sık sık giyerim -ünlem kullanmaksızın ve herhangi bir yüz ifadesi takınmaksızın. -R. Ona asla gülümsemem. -T.

35 Bunları tercih edişimiz kendisini her biçimde açığa vurur. -T.

8. Modayı ele alalım. Bir moda nasıl ortaya çıkar? Diyelim geçen yılınkinden daha geniş klapalı elbiseler giydiğimizi düşünelim. Bu, terzilerin daha geniş yakaları daha çok sevdikleri demek midir? Hayır, zorunlu olarak bu anlama gelmez. Terzi onu bu yıl için böyle kesmiş ve onu genişletmiştir. Belki de bu yıl yakaları çok dar bulduğundan onu genişletmiştir. Belki de [beğenme için -R] hiçbir ifade kullanılmaz.[36]
9. Bir kapı tasarımlıyorsunuz ve ona bakarak "daha yüksek, daha yüksek, daha yüksek... oh, nihayet" diyorsunuz.[37] (Jest) Bu nedir? Bu bir memnuniyet ifadesi midir?
10. Belki de estetikle ilgili en önemli şey, estetik tepkiler olarak adlandırılabilen durumlardır, örneğin iğrenme, hoşnutsuzluk, huzursuzluk gibi. Hoşnutsuzluk ifadesi, huzursuzluk ifadesinin aynısı değildir. Hoşnutsuzluk ifadesi şunu söyler: "Onu daha yükseltin...çok düşük!... Buna bir şeyler yapın."
11. Hoşnutsuzluk ifadesi dediğim, huzursuzluk ifadesine benzer bir şey, *artı* huzursuzluğun nedenini bilmek ve bunun giderilmesini istemek midir? Eğer "Bu kapı çok alçak. Onu daha yükseltin" dersem, huzursuzluğumun nedenini bildiğimi mi söylemeliyiz?
12. 'Neden' çok farklı biçimlerde kullanılır, örneğin;
    (1) "İşsizliğin nedeni nedir?" "Bu ifadenin nedeni nedir?"
    (2) "Sıçramanın nedeni neydi?" "O ses."
    (3) "Tekerleğin dönmesinin nedeni neydi?"

    Bir mekanizma arıyorsunuz.[38]

---

[36] Fakat terzi şunu söylemez. 'Bu güzel.' O iyi bir terzidir. Hoşnuttur. -R. Eğer siz 'terzi bu yıl yakaları daha geniş kesiyor' demek istiyorsanız bunu söyleyebilirsiniz. Biz bu yolla memnun oluruz, diğeriyle değil. -T.

[37] '...işte: Tanrıya şükür.' -R. '...evet, doğrusu bu.' -T.

[38] Neden:
(1) Deney ve istatistik.
(2) Gerekçe.

13. [*Redpath*: "Kapıyı daha yükseltmek sizin huzursuzluğunuzu giderir."]

Wittgenstein sorar: "Bu ifade niçin kötü bir ifade formu?" Yanlış formdadır, çünkü '-uzaklaştırır-'ı varsaymaktadır.

14. Huzursuzluğunuzun nedenini bildiğinizi söylemeniz iki anlama gelir.

    (1) Eğer kapının boyunu daha kısaltırsanız memnun olacağımı rahatlıkla söyleyebilirim.

    (2) Fakat aslında "Çok yüksek!" dediğimde, "Çok yüksek!" bu durumda bir tahmin değildir. "Çok yüksek", "Bugün çok fazla domatesim var" ile karşılaştırılır mı?

15. "Kapının yüksekliğini düşürmem sizin huzursuzluğunuzu sona erdirecek mi?" diye sorsam, "Erdireceğinden *eminim*" diyebilirsiniz. Önemli olan, benim "Çok yüksek!" dememdir. Bu tepki, benim acımı hafifletmeyecek de olsa, elimi sıcak bir tabaktan kaçırmama benzer. Bu huzursuzluğa ilişkin tepki, "Çok yüksek" demek ya da başka bir şeydir.

16. "Huzursuzluk hissediyorum ve nedenini de biliyorum" demek, 'nedenini bilmek' normalde oldukça farklı bir durum olduğundan, tümüyle yanıltıcıdır, yanılgıdır. Ne ölçüde bir yanılgı olduğu, "Nedenini biliyorum" dediğinizde bununla bir açıklama yapıyor olup olmamanıza bağlıdır. 'Huzursuzluk hissediyorum ve nedenini de biliyorum', ruhumda iki ayrı şey olup bitmekteymiş gibi bir etki yaratır -huzursuz olmak ve huzursuzluğun nedenini bilmek.

17. Bu gibi durumlarda 'neden' sözcüğü hemen hemen hiç kullanılmaz. 'Niçin?' ve 'çünkü' sözcüklerini kullanırsınız ama 'neden' sözcüğünü kullanmazsınız.[39]

---

(3) Mekanizma. -T.

[39] Niçin huzursuzsunuz? Çünkü kapı çok yüksek. -R.

18. Burada 'yönlendirilmiş' diyebileceğiniz bir huzursuzluk türü söz konusudur, örneğin eğer sizden korkuyorsam, huzursuzluğum size yönelmiştir.[40] 'Nedenini biliyorum' demek istatiksel bir durumu ya da bir mekanizma arayışını akla getirir. "Nedenini biliyorum" demem durumu, aslında çözümlemediğim halde, duygularımı çözümlemişim gibi (bir yandan ellerimi ovuştururken diğer yandan kendi sesimi duyma duygusunu çözümlemem gibi) gösterir. [Duygunun 'yönlendirilmiş' olduğunu söylerken] bir *dilbilgisel* açıklama vermiş gibi olduk.
19. Estetik huzursuzluk için bir 'neden' değil, bir 'Niçin?' sorusu vardır. Huzursuzluk ifadesi, 'Zihnim çalışmıyor' ya da başka bir formu değil, bir eleştiri formu almıştır. Bir resme bakarak "Bundaki yanlışlık ne?" sorusunu yöneltme formuna girebilir.[41] "
20. Bu analojiden kurtulamaz mıyız?" demek gayet güzel. Evet, kurtulamayız. Eğer huzursuzluğu -neden, acı- düşünecek olursak, acının nedeni kendiliğinden akla gelecektir.
21. Yönlendirilmiş olduğu obje anlamında neden, ayrıca başka anlamlarda da neden olarak ortaya çıkar. Nedeni uzaklaştırdığınızda huzursuzluk sona erer ama obje kalır.
22. Birisi "Nedeni hemencecik farkedebilir miyiz ?" sorusunu sorduğunda aklımıza ilk gelen şey istatistik değil [('işsizlikteki artışın nedeni'ndeki gibi) -R], bir meka-

---

[40] 'Korku duygum yönlendirilmiştir'in 'Nedenini biliyorum'a göre avantajı nedir? -R.

[41] Eğer bir resme bakıp 'Bundaki yanlışlık ne?' diye sorarsam, duygumun bir yönelimi olduğunu söylemek, duygumun bir nedeni olduğunu ve benim onu bilmediğimi söylemekten daha doğrudur. Diğer türlü 'acı' ile 'acının nedeni' -diyelim yemiş olduğunuz şey- arasında bir analoji kurmuş oluruz. Bu yanlıştır ya da yanıltıcıdır, çünkü 'neden' sözcüğünü 'kendisine yönelinmiş olan' ('Seni ne sıçrattı?' - 'Onu Kapı önünde imiş gibi görmek') anlamında kullanmamıza karşın, çokça başka anlamlarda da kullanıyoruz. -R.

nizma aramak olur. Eğer bir şey bir şey bir başka şeye neden olmuşsa, bunun bir arada bulunma sorunu olduğu çok söylenmiştir. Bu çok garip değil mi? Çok garip. 'Bu bir arada bulunma sorunudur' ifadesi, başka bir şey de olabilir diye düşündüğünüzü gösterir.[42] Bu deneysel bir önerme olabilirdi, ama nasıl bir önerme olacağını ben bilmem. Böyle söylemeniz, sizin farklı bir şey, yani bir ilişki olduğunu, bildiğinizi gösterir. İnsanlar, "Zorunlu bir ilişki yok" dediklerinde neyi reddetmektedirler?

23. Felsefede hep "İnsanlar bir süper-mekanizmanın olduğunu söylerler, ama böyle bir şey yok." türünden şeyler söylersiniz. Ama hiç kimse, bir süper-mekanizmanın ne olduğunu bilmez.

24. (Bir süper-mekanizma fikri gerçekte buraya uymaz. Olması gereken, bir mekanizma fikridir.)

25. Mantıksal zorunluluktan söz ettiğimizde bir süper-mekanizma düşüncemiz vardır, örneğin fizik, olguları mekanizmalara ya da bir şeyin bir şeye çarpmasına indirgeme ideali üzerine çalışıp durdu.[43]

26. İnsanların, bir insanı ölüme mahkum ettiklerini söyleriz, sonra da Yasanın onu ölüme mahkum ettiğini söyleriz. "Jüri mahkumu affetse (beraat?) bile, Yasa affedemez." (Bu, Yasanın rüşvet kabul etmeyeceği v.b. anlamına *gelebilir*.) Bir şeyin aşırı-katılığına ilişkin düşünce, herhangi bir Yargıcın olabileceğinden daha katı bir şey[44], aşırı-sertliktir. Şunu sormak istersiniz: "Daha katı olan bir ör-

---

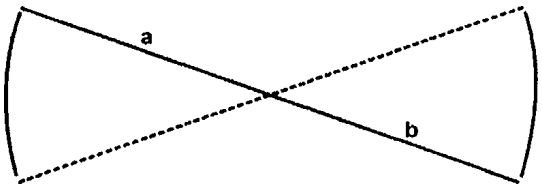
[42] Eğer 'Bazı gelişmelerin nedeninden söz etmek, yalnızca bir arada bulunmadan söz etmektir' derseniz -'neden yalnızca bir arada bulunma sorunudur'- yok eğer 'yalnızca'yı koyarsanız, bunun başka türlü de *olabileceğini* kabul ediyorsunuzdur. Bu, sizin tamamıyla farklı şeyler bildiğiniz de demektir. -R.

[43] 'Tabii ki bir bağlantı vardır' demek isteyeceksiniz. Ama bir bağlantı nedir? Tamam, kaldıraçlar, zincirler, dişliler. Bunlar bağlantılardır ve biz burada bunlara sahibizdir, fakat bizim burada açıklamak durumunda olduğumuz 'süper'dir. -R.

[44] Etkilenemez olan bir şey. -R.

neğiniz var mı?" Zor. Ama kendimizi süperlatif formunda ifade etmeye eğilimliyizdir.

27.

Bir manivela-kolunu ele alalım. Bir aşırı-katılık düşüncesi. "Geometrik manivela, herhangi bir manivelanın olabileceğinden daha katıdır. Bükülemez." Burada mantıksal zorunluluk durumundasınız. "Mantık mutlak katı ögelerden kurulu bir mekanizmadır. Mantık bükülemez."[45] (Tamam, daha fazla bükülemez.) Bu, bir şeyin en uç noktasına ulaşma yoludur. Bu, belirli süperlatiflerin nasıl ortaya çıktıkları, nasıl kullanıldıklarıdır, örneğin sonsuz gibi.

28. İnsanlar bir mekanizmayı izlerken bile, bir arada bulunmanın yer aldığını söyleyeceklerdir. Ama buna gerek var mı? Ben hepsi hepsi diğer uçtaki kişiye akordu aktarmaya çalışıyorum.

29. (Akorttaki mekanizma anlamında bir mükemmel-mekanizma olduğunu düşünelim. Böyle bir mekanizma olsa bile iyi işlemezdi. Mekanizmayı izlemeyi, bir tür nedensel tepkiyi izleme olarak kabul edersiniz.

30. Bağlantı fikrinden tümüyle kurtulmak istiyorsunuz. "Bu da hepsi hepsi bir arada bulunmadır." Bu durumda söy-

---

[45] Kinematiği* ele aldığımızı düşünelim. Manivelanın kolunu hareket ettirelim ve kavisin çizdiği mesafeyi hesaplayalım.
Fakat o zaman şöyle diyeceksiniz: 'Eğer kol metalden, hem de sert metalden yapılmış ise, bir parça bükülecek ve ucu tam yerine gelmeyecektir.' Ve süper-katılık gibi bir düşüncemiz var: bükülemez olan bir *geometrik* kol düşüncesi. Burada mantıksal zorunluluk düşüncesine sahibiz: mutlak katı bir öge mekanizması. -R.
Eğer birisi 'Mantığı mutlak katı ögelerden kurulu olarak düşünemezsiniz derse, ona 'Neyi düşünemem?' diye sorun. -T.

leyecek başka bir şey kalmıyor.[46] Bir arada bulunma olarak adlandırmayacağınız bir durum tanımlamak zorunda kalacaksınız. "Bir mekanizmayı izleme yalnızca bir arada bulunma durumlarını keşfetmedir. Sonuçta, olanların tümü bir arada bulunmaya indirgenebilir." İnsanların belirli bir tecrübeyi yeterince yaşamadan bir mekanizmayı izlemeyecekleri kanıtlanabilirdi. Şu biçimde de ifade edilebilir: " Bu herşeyi bir arada bulunmaya indirger."

31. Şunu ele alalım: "Fizik herşeyi açıklamaz. Fizik yalnızca bir arada bulunma durumlarını betimler."

32. 'Süper-mekanizma yoktur' ile 'Bir manivela örneğinde atomlar arasındaki mekanizmaları düşünmeyin. Orada hiç mekanizma yoktur.'[47] demek istiyor olabilirsiniz. (Atomcu resmi kabul ediyorsunuz.[48] Bu ne anlama gelir? Bu resmi o kadar sık kullanıyoruz ki sanki bütün gördüklerimiz atomlar. Sekiz yaşındaki okullu her çocuk şeylerin atomlardan oluştuğunu bilir. Eğer bir kişi bir değneğin atomlardan oluşmuş olduğunu bilmiyorsa, bunu eğitim eksikliğine bağlarız.)

33. (Mekanizmaya, bir arada gerçekleşen bir dizi nedensel olgu olarak bakabilirsiniz. Kuşkusuz bakmazsınız.) Şöyle dersiniz: "Tamam, bu bunu hareket ettiriyor, bu bunu, bu bunu, v.s.)

---

[46] Bizim *açıklama* dediğimiz, bir *bağlantı* biçimidir. Ve biz bağlantıdan tümüyle kurtulmak istiyoruz. Mekanizma düşüncesinden kurtulmak istiyor ve şöyle diyoruz: 'Bu, tüm bir arada bulunmalardır.' Niçin 'tüm'? - R.

[47] Mevcut mekanizmayı daha karmaşık bir atomcu mekanizmaya indirgersiniz, ama daha ileri gidemezsiniz. -T.

[48] Bir ilkel mekanizmamız olabilirdi. O zaman manivelanın tümüyle parçacıklardan -atomlardan v.b. oluşmuş bir resmine sahip oluruz. Ve sonra şunu söylemek isteriz: 'Bu atomların arasındaki atomları düşünmeye vardırmayın.' Burada -tuhaf bir sorun olan- atomcu resmi kabul etmiş oluyoruz. Eğer bir süper-mekanizmanın ne olduğunu söylemek zorunda olsaydık, onun atomlardan oluşmayan bir mekanizma olduğunu söyleyebilirdik: mekanizmanın parçalarının yalnızca katı olduklarını söylerdik.

34. Bir mekanizma aramak, nedeni bulmanın bir yoludur; bu durumda 'neden'den söz ederiz. Fakat eğer tereyağından yapılmış ve çeliktenmiş gibi görünen tekerleklerle karşılaştığımızda şunu söyleyebilirdik: "Bu ('bu tekerlek') tek neden değil zaten. Bu ancak bir mekanizma gibi görülebilir."[49]
35. İnsanlar sık sık estetiğin psikolojinin bir dalı olduğunu söylerler. Buradaki düşünce, daha bir gelişmemizden sonra herşeyin - sanatın tüm gizemlerinin- psikoloji deneyleriyle anlaşılabileceğidir. Fazlasıyla aptalca bir düşünce, kabaca böyle.
36. Estetik sorularının psikolojiyle herhangi bir alıp vereceği yoktur, estetik soruları tamamıyla farklı biçimde yanıtlanırlar.[50]
37. "Şöyle şöyle dediğimde zihnimde neler olup bitmektedir?"[51] Bir cümle yazıyorum. Sözcüklerden birisi, aradığım sözcük değil. Doğru sözcüğü buluyorum. "Söylemek istediğim ne? Oh evet, söylemek istediğim bu." Bu gibi durumlardaki yanıtlar sizi tatmin eden yanıtlardır, örneğin bazıları (felsefede sık sık söylediğimiz gibi) şöyle der: "Sana zihninin arakasında ne yattığını söyleyeceğim:..."

    "Oh evet, tam olarak o."

Söylenenin zihindeki olmasının ölçütü, ben onu söylediğimde, sizin onu kabul etmenizdir. Bu bir psikolojik deney

---

[49] Biz hep bir şeyleri bir başka şeylere indirgemeye eğilimliyizdir. Bunun bazen bir arada bulunma olduğunu görmekten o kadar heyecanlanırız ki, tüm gördüğümüzün *gerçekten* bir arada bulunma durumu olduğunu söylemek isteriz. -T.

[50] Estetiğin önemli problemlerinin psikoloji araştırmalarıyla ortaya çıkmadığını belirtmek istiyorum. -T.
Bu problemler farklı bir biçimde yanıtlanırlar -daha çok 'Şöyle şöyle dediğimde zihnimde olup biten nedir?' tarzında yanıtlanırlar. -R.

[51] Şununla karşılaştırın: 'İnsanların gerçekten söylemek istedikleri şunlar şunlardır.' -R.

değildir. Şu bir psikolojik deney örneğidir: oniki deneğiniz var, aynı soruyu her birisine soruyorsunuz ve her birisi şu şu yanıtları veriyor, yani sonuç istatiksel bir şeydir.[52]

38. Şunu söyleyebilirsiniz: "Bir estetik açıklama bir nedensel açıklama değildir."[53]
39. Freud'u ele alalım. *Nükte ve Bilinçaltı*. Freud nükteler hakkında da yazmıştı. Freud'un yaptığı açıklamaya bir nedensel açıklama diyebilirsiniz. "Eğer nedensel bir açıklama değilse, doğru olduğunu nereden biliyorsunuz?" "Evet, doğru" dersiniz.[54] Freud nükteyi bizim, bizi nüktenin bir ucundan diğer ucuna götüren düşünceler zincirinin ifadesi olarak kabul ettiğimiz farklı bir forma dönüştürür. Doğru bir açıklamanın tamamıyla yeni bir tanımıdır. Deney yoluyla üzerinde uzlaşılan değil, fakat kabul edilen bir tanımdır. Açıklamadan bütün kastedilen işte budur.
40. Şunları karşılaştıralım: "Niçin "Daha yüksek!"?" ile "Niçin "Acı duyuyorum" diyorum?"[55]

---

[52] Bu psikolojik deneyin anlamını daraltmak mıdır? -T.

[53] 'Psikoloji'nin çok farklı biçimlerde kullanıldığı doğrudur. Estetik açıklamanın nedensel açıklama olmadığını söyleyebiliriz. Ya da şu türden bir nedensel açıklama olduğunu: sizinle anlaşma içinde olan birisinin, nedeni de sizinle birlikte görmesi anlamında. -R.

[54] Bütün söyleyebileceğimiz, eğer size bu açıklama yapıldıysa, sizin 'Evet, olan buydu.'demenizdir. -R.

[55] Böyle bir durumda 'Niçin?' sorusunu sorduğunuzda hissettiğiniz karmaşa, bir mekanizma ararken sorduğunuz 'Niçin?' sorusunun yarattığı karmaşaya benzer. Buradaki 'Açıklama', söz düzeyindedir. Bir bakıma bu düzeyde. Karşılaştırın: 'Acı içinde' ile iki oyun. Karşılaştırın: 'Acı içinde' ile iki oyun. -T.

III

1. Herhangi birisi "Bu bana neyi anımsatıyor?" diye sorabilir ya da dinlediği müzik parçası için "Bu bir tür cümle gibi, ama ne tür bir cümleye benziyor?" diyebilirlir.[56] Çeşitli şeyler ileri sürülebilir; örneğin bir şey, sizin de söylediğiniz gibi, tıkırtı türü ses çıkarır. Bu şeyin 'tıkırdaması' ne anlama gelir? Bu şey bir tıkırtı sesiyle karşılaştırabileceğiniz bir şey mi yapmaktadır? Bir zilin çalması mı söz konusudur, ya da tıkırtı ile karşılaştırılabilir başka bir şey mi?[57]
2. Bu durumda, gerçekte olup biteni anlamak için bir ölçüte, yani tıkırdamaya gereksinim duyuyorsunuz gibidir.[58]
3. Karşılaştırma, benim "Tamam, oldu." dememden başka bir şeyin olup bitmesidir. Siz de "Bu açıklama tıkırdamanın doğru açıklaması" dersiniz. Birisinin şöyle dediğini düşünelim: "Ben şunları şunları ayrı ayrı duyabildiğimde şarkının temposu tamam olacak."[59] Durum bu olduğunda, beni ikna edecek bir olguya işaret etmiş olurum.
4. Tıkırdamanın, benim ikna olmam olduğunu söyleyebilirsiniz. Bir diğerine göre ters yönde hareket eden bir işaret çubuğunu ele alalım. İki işaret çubuğu birbirine zıt

---

[56] 'Bu bana neyi anımsatıyor?' gibi bir soruya verilen yanıt formunda bir 'açıklama' bulunabilir. Bir müzik parçasında, benim ... diyeceğim bir tema olabilir. -R.

[57] Herhangi bir anlama gelmekte midir? Örneğin öyle bir ses çıkarır ki 'Şimdi o sesi mi çıkardı?' dersiniz. Kuşkusuz hayır. Buradaki tıkırdamayı ne ile karşılaştıracağız? 'Bir his ile,' 'Ki siz bir hisse sahipsiniz?' Bunun yerli yerinde olduğuna ilişkin bir işaret var mı? -R.

[58] Bu oluşum için gerekli bir ölçüt var mıdır? -T.

[59] Eğer şarkı yavaş tempoda söylendiyse ... -R. daha hızlı ölçülerle çalınmıştır... -T.

olduğunda ikna olursunuz.[60] Ve bunun ilerleme olduğunu söylerdiniz.[61]

5. Gerçekten tıkırdamayan ya da uygun olmayan bir şeyle karşılaştığımız durumlarda bu tıkırdama ve uygunluk benzetmesini çok sık kullanıyoruz.
6. Birisi bir estetik izlenimden söz ettiğinde, onun da isteyeceği biçimde bir açıklama tarzı üzerine konuşmak isterdim.
7. İnsanlar hala, deneysel psikolojiyi kastederek, psikolojinin bir gün tüm estetik yargılarımızı açıklayacağı düşüncesini taşıyorlar. Bu çok garip, gerçekten çok garip. Bir sanat çalışmasına ilişkin bir yargı ile psikologların yaptıkları arasında hiçbir bağ yokmuş gibi görünüyor. Bir estetik yargı açıklaması diyeceğimiz şeyin nasıl bir şey olduğuna bakabiliriz.
8. Tüm yargılarımızın beynimizden çıktığını düşünelim. Beynimizde, genel yasalar v.b. olarak formüle edilen, özel mekanizma türleri keşfettik. Birisi de, şu biçimde notalandırmanın şöyle bir tepki yarattığını, dinleyeni gülümsetip "Oh, ne muhteşem" dedirttiğini gösterebilir.[62] (İngilizce dili için mekanizma v.b.)[63] Bunun gerçekleştiğini düşünürsek bu bize, belirli bir kişinin neyi beğenmeyeceğini öngörmemizi sağlar. Tüm bunları çözümleyebiliriz. Sorun, bunun, estetik yargılarla karşılaştığımızda, olmasına sevineceğimiz bir açıklama biçimi olup olmamasıdır, örneğin "Niçin bu ölçü çizgileri bana böyle-

---

[60] (Bir daire çevresinde dönen bir şeyin kendi yerine geldiğinde tıkırdaması.) -T.

[61] Fakat niçin tıkırdamanın tam olarak benim ikna olmam olduğunu söylemeyelim? Beklediğim ve ortaya çıktığında da ikna olduğum tıkırdama başka bir şeymiş gibi görünmesine karşın. -R.

[62] Eğer oradaki moleküllerin mekanizmasını bilir, sonra da müzikte notalandırma aşamasını öğrenirseniz, ... olduğunu gösterebiliriz. -R.

[63] Dinleyenin söylediğini Fransızca değil de, İngilizce söylemiş olması da, onun beyninde birşeylerin olup bittiği olgusu ile açıklanabilir: farklılıkları görebiliriz. -R.

si bir izlenim veriyor?" gibi güçlükle karşılaştığımızda. Tabi ki bu böyle değildir, yani bir çözümleme, bir tepki tanımı v.s., biz bunun açık olanaksızlığından kaçınmak istiyoruz.

9. Birisi benim bu söylediğim güçlükle karşı karşıya kalırsa, bu güçlük ancak belirli türden karşılaştırmalarla, örneğin belirli müzik biçimlerinin bir aranjmanıyla, onların üzerimizdeki etkilerini karşılaştırarak giderilebilir.[64] "Eğer o çalgıyı değil de, şu çalgıyı koyarsak, o etki oluşur." Bir tümceniz var ve siz "Bu tümce nasılsa bir tuhaf duruyor" dersiniz. Neyin tuhaf olduğunu belirleyebilirsiniz. Doğru olanı belirlemenizi sağlayan ölçüt ne olurdu? Eski tarzda bir şiir seslendirdiğinizi düşündüğümüzde, onda eski tarz olarak belirlediğiniz ne olurdu? Bir ölçüt, herhangi bir şeyin belirlenmesinin sizi ikna etmiş olmasıdır. Bir diğer ölçüt: "O sözcüğü bugün kimse kullanmıyor" demenizdir;[65] burada bir sözcüğe ya da başka insanlara atıf yapmak, v.b. durumundasınızdır.[66] Ben yanlış şeyi işaret *edebilir* , siz yine de ikna olurdunuz.

10. Birisinin Brahms'ın sinkope* (syncopated) müziğini duyduğunu ve "Beni böyle titreten bu garip ritm de nedir?" diye sorduğunu düşünelim.[67] "Bu dört üçlük ölçüdür." Belirli bölümleri çalıp "Evet, söylemek istediğim işte bu garip ritmdir." diyebilirdi. Öte yandan eğer bunu kabul etmezse, yaptığı da açıklama olmazdı.

---

[64] Notalar yazıldığında ya da çalındığında dışlaşırlar ve siz ... dersiniz. -T.

[65] 'Bu, o sözcük, görüyorsunuz. Bugün kimse şöyle şöyle demiyor.' -R.

[66] Şöyle sorduğunuzu düşünelim: 'Bu tümce hakkında Amerikan etkisini yaratan nedir?' Fakat sözcüğün amerikacılık olup olmadığını bulabilirdiniz, örneğin; diğer insanlar bunu doğrulayabilirlerdi. _R.

* Bir dilbilgisi terimi olan 'syncope', **T.D.K.**'nın **Dilbilim ve Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü**'nde içses düşmesi olarak, sözcük içindeki bir sesin kullanılmaz olması (Örn. *arslan* içses düşmesiyle *aslan* olmuştur) biçiminde tanımlanmaktadır (çev)

[67] Sallanmayı hissetme. -R.

11. Herhangi birisinin bir estetik izlenimle ilgili bir güçlükle karşılaşması durumunda aradığı açıklama türü, insanların nasıl tepki gösterdiklerine ilişkin tecrübe ya da istatiksel verilerle desteklenen nedensel bir açıklama değildir.[68] Psikolojik deneylerin dikkati çeken unsurlarından birisi, bu deneylerin belirli sayıda denek üzerinde yapılmış olmalarıdır. Size bir açıklama yapma olanağı veren, Smith, Jones ve Robinson'ın aralarındaki anlaşmadır -bu anlamdaki bir açıklamada, örneğin bir psikoloji labaratuvarında bir müzik parçasını deneyebilir ve şöyle bir müziğin etkisiyle yapılan müziğin şöyle şöyle etkileri olduğu sonucunu elde edebilirsiniz.[69] Bu, ne o kişinin söylemek istediği şey ne de yine o kişinin bir tetkik ile estetiğe yönlendirildiği anlamına gelir.
12. Bu, neden ile motiv arasındaki farklılıkla ilgilidir. Bir mahkemede size eyleminizin altındaki motiv sorulur ve sizin onu bildiğiniz düşünülür. Yalan söylemediğiniz sürece, sizden eyleminizin motivini açıklayabileceğiniz beklenir. Sizden bedeninizi ve zihninizi yöneten yasaları bilmeniz beklenmez. Niçin sizden bunları bilmenizi beklesinler ki? Kendinize ilişkin buna benzer pekçok tecrübeye sahip olduğunuz için mi? İnsanlar bazen sanki, kendinize en yakın kişi olduğunuz için, kendiniz olarak kendi içinizdeki mekanizmayı bilmeniz gerekirmiş gibi, "Sizin içinizi kimse göremez, ama siz görebilirsiniz" derler.[70] Fakat öyle midir? "Kuşkusuz onu niçin yaptığını ya da niçin şöyle şöyle dediğini bilmeli."

---

[68] Açıklamaya psikolojik deneylerle ulaşamazsınız. -R.

[69] Ya da belirli bir ırktan insanlar üzerindeki etkisini. -R

[70] Çok açık biçimde, bunun kendinizi sıklıkla gözlemlemiş olmanızla bir ilgisi yoktur. (Sık sık, siz kendinize en yakın kişi olduğunuz için, içinizde neler olup bittiğini görebileceğinizi söyler gibi oluruz. Bu kendi mekanizmanızı bilmeye benzer.-R.

13. Yaptığınız bir şey için bir neden vermek bir durumdur.[71] "Çizginin altına niçin 6249 yazdınız?" Yapmış olduğunuz çarpma işlemini verirsiniz. "O sayıya bu çarpma işlemiyle ulaştım." Bu bir mekanizma açıklama ile karşılaştırılabilirdir. Birisi bunu, rakamları yazmanın bir motivi olarak adlandırabilirdi. Bu da, şöyle şöyle bir akıl yürütme sürecinden geçtim demek olur.[72] Burada "Bunu niçin yaptın?" sorusu, "Oraya nasıl ulaştın?" anlamına gelir. Bir neden açıklarsınız, yani yürüdüğünüz yolu.
14. İşlemi yapan kişinin, kendisini o noktaya götüren kendine özgü süreci anlatması bizi, "Yalnızca kendisini oraya götüren süreci biliyor" demeye götürür.
15. Bir neden göstermek bazen 'Ben aslında bu yoldan gittim', bazen de 'Bu yoldan gitmiş olabilirim' anlamına gelir; yani söylediğimiz bazen, yapılmış olanı bir rapor olarak değil de, bir doğrulama olarak işlev görür, örneğin bir sorunun yanıtını anımsarım; niçin bu yanıtı verdiğim sorulduğunda, beni yanıta götüren süreci yanıt olarak verirdim, o süreci yaşamamış bile olsam.[73]
16. "Bunu niçin yaptınız?" Yanıt: "Kendime şöyle şöyle dedim... " Çoğu durumda motiv, yalnızca sorulması üzerine açıkladığımız şeydir.[74]

---

[71] Burada bir mekanizmayı bilme ile karşılaştırılabilecek bir şey vardır. 'Kuşkusuz onu niçin yaptığını ya da niçin şöyle şöyle dediğini bilmeli.' Fakat onu niçin yaptığını nasıl bilirsiniz? Yanıtın bir *neden* açıklama olduğu bir durum söz konusudur: siz kağıda bir çarpma işlemi yazıyorsunuz ve ben soruyorum ... -R.

[72] ... anlamında bir neden açıkladığım durum. -R.

[73] Yanıta götüren süreci daha önce de verebiliriz. Ya da şimdi gördüğümüz şey onu doğrulayan şey olabilir. -R.
(Bu 'motiv'in doğal bir kullanımı değildir.) Şöyle de diyebilirsiniz: 'Başka kimsenin bilmediği, ne yapmakta olduğunu biliyor.' -T.

[74] Böylece 'neden' her zaman aynı şey demek değildir. Ve benzer biçimde 'motiv' ile de. 'Bunu niçin yaptınız?' İnsan bazen şöyle yanıtlar: 'Tamam, kendime şöyle dedim: "Onu görmeliyim, çünkü o hasta."' -aslında insanın kendine söylediği şeyleri anımsamasıdır. Ya da yine, çoğu du-

17. "Bunu niçin yaptınız?" diye sorduğunuzda, insanların -sabit- ve değişmez bir yanıt verebileceği ve verilen yanıtı da kabul edeceğimiz sonsuz sayıda durum vardır. İnsanların motivlerini unuttuklarını söyledikleri durumlar da vardır. Bir şeyi yaptıktan hemen sonra "Ben bunu niye yaptım?" diyerek zor duruma düştüğünüz durumlar da vardır.[75] Taylor'ın böyle bir durumda olduğunu ve benim şöyle dediğimi düşünün: "Şuraya bak Taylor, sedirdeki moleküller beynindeki molekülleri cezbediyor, v.b. ve diğerleri."
18. Taylor'la birlikte nehir boyunca yürüdüğümüzü ve Taylor'ın elini uzatarak beni nehire attığını düşünün. Niçin bunu yaptığını sorduğumda "Sana bir şeyi gösteriyordum" der, oysa psikanalist Taylor'ın bilinçaltında benden nefret ettiğini söyler.[76] Örneğin iki kişinin bir nehir boyunca yürümesi sırasında sık sık karşılaşılan şu durumları düşünelim:

    (1) dostça yürümektedirler;

    (2) birisi açıkça bir şeyi göstermektedir ve diğerini nehire iter;

    (3) nehire itilenin, diğerinin babasıyla bir benzerliği vardır.

Burada iki açıklamamız vardır:

    (1) Nehire iten diğerinden bilinçaltında nefret etmektedir.

    (2) Bir şeye işaret etmektedir.

---

rumda motiv, sorulması üzerine yaptığımız doğrulamadır. -yalnızca bu. -R.

[75] Ama insanın niçin zor duruma düşmek durumunda olduğu açık mı? -R.

[76] Birçok şey bunu doğrular. Psikanalistin de aynı zamanda bir başka açıklaması vardır. -T. Psikanalistin açıklamasının doğru olduğuna dair kanıta sahip olabiliriz.

19. Her iki açıklama da doğru olabilir. Ne zaman Taylor'ın açıklamasının doğru olduğunu söylerdik? Hiçbir şekilde dostça olmayan duygular göstermediğinde, bir kilise kulesi ile ben onun görüş alanı içinde olduğumuzda ve Taylor'ın doğru söyleyen birisi olarak bilinmesi durumunda. Fakat aynı koşullarda psikanalistin açıklaması da doğru olabilir.[77] Burada iki motiv söz konusudur -bilinçli ve bilinçsiz. İki motivle oynanan oyunlar ise tamamıyla farklıdır.[78] Açıklamalar bir anlamda çelişik ama yine de doğru olabilirler. (Sevgi ve nefret.)[79]
20. Bu durum, Freud'un yaptığı bir şeyle bağlantılıdır. Freud, bana göre tamamıyla yanlış bir şey yapmaktadır. Rüyaların yorumu dediği bir açıklama getirmektedir. Freud *Rüyaların Yorumu* kitabında, 'güzel rüya' dediği bir rüyayı betimler ['Ein schöner Traum'].[80] Bir hasta güzel bir rüya gördüğünü söyler ve rüyasında yüksek bir yerden düştüğünü, çiçekler ve ağaçlar gördüğünü, bir ağacın dalını kırdığını v.s. anlatır. Freud, rüyanın 'anlamı' dediği şeyi gösterir. En bayağı cinsel saçmalıklar, en kötüsünden müstehcenlikler -deyim yerindeyse- A'dan Z'ye müstehcenlik. Müstehcenlikle ne demek istediğimizi biliyoruz. Duyulduğunda, alışılmadık ve art niyetsiz, ama gözlemlenebilir bir gülümsemeye neden olan bir söz. Freud rüyanın müstehcen olduğunu söyler. Müstehcen *midir*?

---

77 Benden nefret etmektedir çünkü ben ona bir şeyi anımsattım. Ve böylece psikanalistin açıklaması da doğrulanmıştır. Ne kadar doğrulanmıştır? -R.

78 Tamamıyla farklı şeyler, bilinçli motiv ifadesi ve bilinçsiz motiv ifadesi ile yapılırlar. -R.

79 Birisi sevgi olabilir diğeri nefret. -R.

80 Freud'un 'Ein Schöner Traum' (*Die Traumdeutung* Frankurt: Fisher Bücherei, 1961, s. 240) kitabı, burada betimlenen 'güzel rüya'nın özelliklerini içermez. Fakat bu özellikleri ('çiçekli rüya' -'Blumentraum'- s. 289) içeren rüya aslında, 'güzel', 'hoş' ('schöne') olarak betimlenmektedir: 'Der schöne Traum wolte der Traumerin nach der Deutung gar nicht mehr gefallen.' ('Güzel rüya, rüyanın yorumlanmasından sonra, rüyayı gören kişi tarafından istenmez olur.')-Ed.

Rüya imgeleri ile cinsel doğanın belirli objeleri arasındaki ilişkileri gösterir. Kurduğu ilişki kabaca budur. Doğal olarak, belirli koşullarda ortaya bir dizi çağrışımla bu şuna götürür v.b. gibi.[81] Bu, rüyanın müstehcen denilen şey olduğunu kanıtlar mı? Kuşkusuz kanıtlamaz. Eğer bir kişi müstehcenlikten konuşursa, ona göre zararsız olan şeylerden söz etmiyordur, dolaysıyla psikanalizden geçer.[82] Freud burada 'güzel'i tırnak içine alarak, bu rüyanın 'güzel' olduğunu söyler. Fakat rüya güzel *değil miydi?* Ben olsam hastaya, "Bu çağrışımlar rüyayı güzel yapmıyor mu? Bence güzeldi.[83] Niçin güzel olmasın?" derdim. Freud'un hastayı aldattığını söylerdim. Dayanılmaz kokulardan oluşan esanslar düşünelim. Şunu diyebilir miydik: "'En iyi' esans geçekten tümü sülfirik asit olan esanstır."[84] Freud niçin bu açıklamayı yapma gereğini duydu? İnsanların söyleyebileceği iki şey var:

(1) Onun müstehcenlik düşkünü birisi olduğunu kastederek, güzel olan herşeyi çirkin bir şekilde açıklamak istediğini.

(2) Kurduğu bağlar insanları çok ilgilendiriyor. Bir büyüleyiciliği var. Önyargıları yıkacak denli çekici.[85]

21. Şunu ele alalım: "Eğer Redpath'i 200 derecede kaynatırsak, suyun buharlaşıp gitmesinden sonra geriye biraz kül v.s. kalacaktır.[86] İşte gerçek Redpath budur." Bunu söylemenin belirli bir etkileyiciliği olabilir, fakat en azından yanıltıcı da olabilir.

---

[81] Bir çiçekten şuna, bir ağaçtan buna v.b. gibi. -R.

[82] Bir kişinin niyetinin masum olduğu durumlarda müstehcenlikten konuştuğunu söylemezsiniz. -T.

[83] Güzel denilen işte bu. -T.

[84] Eğer bütirik asit ile kötü koku ve en iyi parfümler arasında bir bağlantı varsa, 'en iyi parfüm'ü tırnak içine almayı sürdürebilirdik. -T

[85] Bazı insanlar için. -R.

[86] Eğer bu insanı 200 santigratta ısıtırsak, su buharlaşır..." -R.

22. Belirli açıklama türlerinin çekiciliği karşı konulmazdır. Belirli bir açıklamanın çekiciliği, sizin belirli bir anda kavrayabildiğinizden daha büyüktür.[87] Özellikle de 'Bu gerçekten yalnızca budur' benzeri açıklamaların.
23. İnsanlar şunu söylemek için can atarlar: "Bu rüya gerçekte şöyle şöyledir olgusundan kurtulamayız."[88] Açıklamanın sizi onu benimsemeye itecek ölçüde itici olması da bir olgu olabilir.
24. Eğer birisi, "Niçin bunun gerçekten bu olduğunu söylüyorsunuz? Besbelli ki, bu hiç de sözünü ettiğiniz şey değil" derse, böyle bir durumda onu başka bir şey olarak görmek de çok zordur.
25. Burada gerçekten ilginç bir psikolojik olgu, yani normalde gerçekten sahip olmayacağınız bu düşüncelere sahip olduğunuzu size söyleten çirkin açıklama durumu söz konusudur.
    (1) Rüyanın belirli bölümlerini belirli objelerle ilişkilendiren bir süreç ['freier Einfall' -R] söz konusudur.
    (2) 'İşte söylemek istediğim bu' süreci söz konusudur. İnsanları yanlış yerlere götürecek bir süreç söz konusudur.[89]
26. Bir kekeme durumundayken söylediklerinizin çözümlendiğini düşünelim.
    (1) Burada yapılan açıklamanın, kekemeliği tedavi eden açıklama [çözümleme -R] olduğunu söyleyebilirsiniz.
    (2) Eğer kekemelik tedavi olmuyorsa ölçüt, analiz sürecini yaşayanın "Bu açıklama doğru"[90] demesi

---

[87] Eğer aklınızda tam doğru örnekler yoksa. -T.

[88] Eğer buna benzer güzel bir rüyanın çirkin bir şey ile bağlantısını görürsek..." -R:

[89] Bu iki olgunun bir arada bulunması gerekmiyor. Bunlardan birisi işler durumdayken diğeri işler durumda olmayabilir. -R

ya da kendisine yapılan açıklamanın doğruluğunu kabul etmesi olabilir.

(3) Bir başka ölçüt, belirli tecrübe kurallarına göre,[91] açıklamanın yapıldığı kişi kabul etsin ya da etmesin,[92] yapılan açıklamanın doğru olduğudur.

Bu açıklamaların birçoğu kendilerine özgü bir çekiciliğe sahip olduklarından kabul edilebilir. Bilinçaltı düşünceleri olan insanların resimlerinin bir çekiciliği vardır. Bir öteki dünya düşüncesi, bir sır deposu. Saklı, esrarengiz bir şey. Şunu düşünelim. Keller'ın iki çocuğu, bir kuklanın başının üzerine canlı bir sinek koyup kuklayı ateşe vererek kaçıyorlar.[93] (Böyle bir şeyi niçin yaparız? Bu bizim yaptığımız bir şey.) Anlaşılmaz olduklarından inanılmaya hazır pek çok şey vardır.

27. Bir açıklamaya ilişkin en önemli şeylerden birisi [örneğin Fizikte R,T], onun çalışıyor olması, bize bazı şeyleri [başarılı bir biçimde -T] öngörmemizi sağlamasıdır. Fizik mühendislikle ilgilidir. Köprü çökmemelidir.

28. Freud "Zihinde çeşitli mahkemeler (Yasa ile karşılaştırın) vardır" der[94]. Bu açıklamaların (yani psikanalizin) çoğu, fizikteki bir açıklamada olduğu gibi[95] deneyden elde edilmemiştir.Bunların ifade ettiği *tutum* önemlidir.

---

[90] 'Oh evet, söylemek istediğim bu.' -R. Ya da çözümlemeye tabi olan kişinin kabul ettiği analojinin doğru olduğunu da söyleyebilirsiniz. -T.

[91] Bu tür olguları açıklama kurallarına göre. -R.

[92] Ya da doğru analojinin kabul edilen analoji olduğunu söyleyebilirsiniz. Genellikle yapılan açıklama türü. -T.

[93] Gottfried Keller (1819-1890). Isveçli bir şair, romancı ve kısa-öykü yazarı. Wittgenstein'ın sözünü ettiği olay, *Romeo und Julia auf dem Dorfe*, *Werke V-VI*, Berlin, 1889, s. 84'teki olaydır. -Ed.

[94] Eğer açıklamada Freud'un söylediklerine bakarsanız -klinik çalışmalarında değil de, örneğin zihnin farklı 'Instanzen' (bir yüksek mahkemeden söz ettiğimiz durumdaki anlamında 'mahkemeler') durumlarına bakarak. -R.

[95] Çoğu kez farklı bir anlamda bir açıklama. Çekiciliği önemlidir, fizikteki bir açıklama durumundan daha önemlidir. -T

Bunlar bize, bizim için özel bir çekiciliği olan resim sunarlar.[96]

29. Freud'un söylediklerini söylemesi için çok zekice nedenleri vardır, büyük bir imgelem gücü, muazzam önyargılar ve insanları kolayca yanıltabilecek önyargılar.[97]

30. Bir kişinin Freud gibi, abartılı bir biçimde cinsel motivlerin önemini vurguladığını düşünelim.

    (1) Cinsel motivler çok önemlidirler.

    (2) İnsanların cinsel motivlerini bir motiv olarak saklamaları için geçerli nedenleri vardır.[98]

31. Bu aynı zamanda cinselliği herşey için bir motiv olarak *kabul etmenin*, "Herşeyin altında gerçekte yatan budur" demenin de iyi bir nedeni değil midir? Belirli bir açıklama tarzının sizi bir başka şeyi kabul etmeye götüreceği açık değil mi? Redpath'e, belirli bir motivi kabul edeceği elli örnek-durum, bu motivin önemli bir bağ oluşturduğu yirmi örnek-durum gösterdim diyelim. Bunu ona tüm örnek-durumlar için bir motiv olarak kabul ettirebilirim.[99]

32. Darwin başkaldırısını düşünelim. Buna bir grup taraftar "Kuşkusuz" derken, diğer bir grup [düşmanları -R] "Tabii ki değil"[100] dedi. Bir kişi Cehennemde niçin 'kuşkusuz' desin? (Fikir, tek hücreli organizmaların giderek karmaşıklaşarak memeliler, insanlar olması fikriydi v.s. gibi.) Hayır. Bu sürece tanık olan biri var mı? Hayır. Üremenin kanıtı hepsi hepsi denizde bir damladır. Ama bunun açık

---

[96] Bu bizim herhangi bir şeyi öngörmemize yardımcı olmaz, ama kendine özgü bir çekiciliğe sahiptir. -R.

[97] İnsanlar, onlara anlattığınız şeylere göre birçok şeye ikna olabilirler. -R.

[98] Cinsel motivleri çok sık kabul etmek kabul edilemez bir şeydir. -R.

[99] O kişiye herşeyin temelinde *bu* motivin olduğunu kabul ettirseniz, bu, onun herşeyin temelinde olması mıdır? Tüm söyleyebileceğiniz, bazı insanlara bunun böyle olduğu noktasına getirebileceğinizdir. -T

[100] Bunu söylemeleri ne anlama geliyordu? -T. Aynı şeyi her iki gruba karşı da söyleyebilirdik. -R.

bir çözüm olduğunu söyleyen binlerce kitap vardı. İnsanlar aşırı derecede zayıf bir temel konusunda *emindiler.* Bu durumda "Bilmiyorum. Şu ya da bu biçimde doğrulanabilir ilginç bir hipotez"[101] diyen bir tutum olamaz mıydı? Bu, sizin herhangi bir konuda nasıl ikna olabileceğinizi gösterir. Sonunda doğrulamayla ilgili her soruyu tümüyle unutur, onun öyle olması gerektiğinden emin olursunuz.

33. Eğer psikanaliz süreci sizi, gerçekte şöyle şöyle düşündüğünüzü ya da aslında şu şu motivlerinizin olduğunu söylemeye götürürse, bu bir keşfetme sorunu değil, bir ikna etme sorunudur.[102] Başka bir süreçle farklı bir şeye de ikna edilebilirdiniz. Kuşkusuz psikanaliz süreci sizin kekemeliğinizi tedavi edebilir ve bu bir başarıdır. Herhangi birisi psikanalizin belirli sonuçlarını, sizin psikanalist tarafından bir şeye ikna edilmiş olmanızın ötesinde, Freud'un bir keşfi olarak düşünür, ben ise durumun böyle olmadığını söylerim.

34. Özellikle "Bu *gerçekte* budur" diyen cümleler, ikna etme formundaki cümlelerdir. [Bu şu anlama gelir ki -R] görmezlikten gelmeye ikna edildiğiniz belirli farklılıklar vardır.[103] Bu bana şu garip özdeyişi anımsatıyor: "Her şey ne ise odur, başka bir şey değildir." Rüya müstehcen değildir, o başka bir şeydir.

35. Sık sık dikkatinizi belirli farklılıklara çekiyorum, örneğin bu konferanslarda size, sonsuzluğun görüldüğü gibi mis-

---

[101]Ama insanlar kuramın bütünlüğüne, tek bir ilkeye -açık bir çözüm olarak kabul edilen ilkeye kapıldılar. Kesinlik ('kuşkusuz') bu bütünlüğün müthiş çekiciliğinin yarattığı bir şey. İnsanlar '... Belki bazen temeller bulabiliriz.' diyebilirlerdi. Fakat bunu söyleyen olmadı; ya onun öyle olduğundan ya da öyle olmadığından emin oldular. -R.

[102]Bir kişinin çözümleme sürecinde şöyle şöyle düşündüğünü kabul etmesini, psikanalist tarafından ikna edilmesinden bağımsız olarak, bir tür keşif olarak düşünüyoruz gibi. -R.

[103]Bu sizin belirli şeyleri görmezlikten geldiğiniz ve onları görmezlikten gelmeye ikna edildiğiniz demektir. -R.

tik bir şey olmadığını göstermeye çalıştım. Bu yapmakta olduğum da ikna etmedir. Birisi "Bir fark yok" diyor, ben de "Bir fark var" diyorsam, ikna ediyorumdur, "Ona öyle bakmanızı istemiyorum" diyorumdur.[104] Papazın açıklamalarının ne kadar çok yanıltıcı olduğunu göstermek istediğimi düşünelim. "Yanıltıcı olmakla ne söylemek istiyorsunuz? Sizi nereye götürür?"

36. Jeans *Mistik Evren* adlı bir kitap yazmış ve ben de bu kitabı hiç sevmemiş ve onun yanıltıcı olduğunu söylemiştim. Başlığı alalım. Yalnızca bunun bile yanıltıcı olduğunu söyleyebilirim.[105] Şunu ele alalım. Baş parmağı tutmaya çalışan parmak yanıldı mı yanılmadı mı?[106] Jeans bunun mistik olduğunu söylediğinde aldatılmış mıydı? *Mistik Evren* başlığının bir tür puta, Bilim ve Bilimadamı putuna tapmayı içerdiğini söyleyebilirdim.

37. Ben bir anlamda bir düşünme tarzının, karşıt bir düşünme tarzı karşısında propagandasını yapıyorum. Diğerinden gerçekten nefret ediyorum. Ayrıca ne düşündüğümü de ortaya koymaya çalışıyorum. Bununla birlikte şunu da söylüyorum: "Tanrı aşkına yapma şunu."[107] Örneğin Ursell'ın kanıtını çürütüyorum. Fakat ben kanıtı çürüttükten sonra da, kanıtın kendisi için bir çekiciliği olduğunu söyledi. Ben bu durumda yalnızca şunu söyleyebilirim: "Benim için çekici değil. Ben ondan nefret ediyorum."[108] Şu ifadeyi ele alalım. 'Tüm asal sayıların asal sayısı'.

---

[104]Baktığınız şeye farklı bir biçimde bakmanızı istediğimi söylüyorum. -T.

[105]Fakat hangi biçimde yanıltıcı? Mistik değil mi yoksa mistik mi? -R.

[106]'Parmak yakalama' oyunundan söz ediyordum. Burada sorun nedir? -R. 'Parmak-yakalama': sağ başparmağı, diyelim sol elde tutma, sonra onu sağ elle yakalamaya çalışma. Parmak, yakalanmadan önce 'mistik' bir biçimde kaybolur. -Ed.

[107]Güçlükten kurtuluyorum ve sizi farklı bir şeyler yapmaya ikna ediyorum. -T.

[108]Papaz'ın kanıtlarına bakalım -Kanıtı cazip hale getirenin bu çekicilik olduğunu göstermeye çalışırdım. (Bu kanıtları Ursell ile tartıştıktan ve benimle anlaştıktan sonra şöyle dedi: 'Ve hala...') -R.

38. Şunu ele alalım. Papazın, matematikçinin kendi imgeleminde [zihninde -T] tüm sınırları aşmasının ne acaip bir şey olduğunu yazdığını düşünelim.
39. Kendi adıma en fazla, birisini matematikle uğraştıranın da işte bu çekicilik olduğunu söylerdim.[109] Matematik ya da Fizik olmak yanlışlanamaz gibi görünür, ve bu ona büyük bir çekicilik kazandırır. Eğer açıklamayı çevreleyen koşulları ortaya koyarsak, sorunun tamamıyla farklı bir tarzda da açıklanabilir olduğunu görürüz. Onu öyle açıklarım ki, çok sayıda insan için çekiciliğini yitirdiği gibi, benim için de çekiciliğini yitirir.[110]
40. Yaptıklarımız düşünme tarzını ne kadar değiştiriyor ve yaptığım düşünme tarzını ne kadar değiştiriyor ve yaptığım insanları düşünme tarzlarını değiştirmeye ne kadar ikna ediyor.
41. (Yaptıklarımızın büyük bir bölümü bir düşünme tarzını değiştirme sorunudur.)

---

[109]Kendi adıma en fazla, çekiciliğin etkilerini, ve 'Matematik'in çağrışımlarını gösterirdim. -T.

[110]Eğer kanıtın koşullarını ortaya koyarsam, sorunun tamamıyla farklı biçimde ifade edilebilir olduğunu görebilirsiniz; ve $\aleph$ ile bir asal sayı arasındaki benzerliğin çok az olduğunu görürsünüz. Sorun birçok insan için çekiciliğini yitirecek biçimde de ortaya konabilir. _R.

IV
(Rhees'in Notlarından)

1. Estetik karmaşalar -sanatın üzerimizde bıraktığı etkilere ilişkin karmaşalar.[111]

Bilimlerin paradigması mekanik bilimidir. Eğer insanlar bir psikoloji tahayyül ediyorlarsa, düşündükleri ruhun bir mekanik bilimidir.[112] Eğer gerçekte neyin buna karşılık geldiğine bakarsak, fiziksel tecrübelerin olduğunu ve psikolojik tecrübelerin olduğunu buluruz. Fizik yasaları vardır ve -kibarca söylemek isterseniz- psikoloji yasaları vardır. Fakat fizikte neredeyse gereğinden çok yasa vardır; psikolojide herhalde bu kadar yoktur. Dolayısıyla, ruhun bir mekanik biliminden söz etmek komik olur.

2. Ama insan varlığının, diyelim sanat çalışmalarına tepkilerini öngörmeyi hayal edebiliriz. Eğer hayalin gerçekleştiğini düşünecek olursak, belirli bir şiir dizesinin belirli bir kişi üzerinde şöyle şöyle etkide bulunacağını öngörebilmemize karşın, estetik karmaşa olarak ne hissettiğimizi çözmüş olmayız. Estetik karmaşaları çözmek için gerçekten istediğimiz, belirli mukayeselerdir -belirli örnekleri birarada gruplandırma.[113]

---

[111]Sanatın üzerimizde bıraktığı etkilerden kaynaklanan estetikte ortaya çıkan karmaşalar bu etkilerin nasıl yaratıldığına ilişkin karmaşalar değildir.

[112]Tüm bilimlerin paradigmasının mekanik bilimi olduğunu düşünüyorum, örneğin Newtoncu mekanik. Psikoloji: Ruh için üç yasa. -S.

[113]Bir resim, Michalengelo'ın 'Adem'in Yaradılışı' resmi akla geliyor. 'Bu resmin arkasında muazzam bir felsefe var' ile ifade edilebilecek garip bir düşünceye sahibim. -S.

'Bir sanat çalışmasının etkisi' -duygular, imgeler v.s. - hakkında konuşma merakı vardır.[114] O zaman şöyle sormak doğal olur: "Niçin bu menueti* dinliyorsunuz?", ve şöyle yanıtlama eğilimi vardır: "Bu ve şu sonucu elde etmek için." Şimdi menuetin kendisi sorun değil mi? *-şunu* duymak: bir başkası da aynı sonucu vermedi mi?

Bir menüeti bir kez icra edip ondan birçok sonuç elde edebilirken, aynı menüeti bir başka zamanda çalar ve hiçbir sonuç çıkaramayabilirdiniz. Ama bu, menüetten elde ettiklerinizin ondan bağımsız olduğu sonucunu doğurmaz. Şunu düşünün: anlamın ya da düşüncenin yalnızca sözcüğe eşlik eden bir öge olduğunu düşünme yanlışını, ve sözcüğün sorun olmadığını. 'Bir önermenin anlamı', 'bir sanat yapıtını değerlendirme' işine çok benzer. Bir cümlenin bir objeye ilişkin olduğu düşüncesi gibi bir düşünce, her ne ise o, bu etkiyi yaratan şey, cümlenin *anlamı*dır. "Bir Fransızca cümle söz konusu olduğunda? -Aynı eşlik etme durumu vardır, yani *düşünce*."

Bir kişi bir şarkıyı sözleriyle birlikte söyleyebilir ve sözlerini okumaksızın da söyleyebilir. O zaman şarkının sözlerini dışlamak niye -o zaman sözlerini biliyor muydunuz?

Bir Fransız Fransızca dese ki "Yağmur yağıyor" ve bir İngiliz de bunu İngilizce söylese bu, her iki zihinde de 'Yağmur yağıyor'un gerçek anlamı olan bir şeylerin olup bitmesi değildir. Uluslararası dil olarak *imge*ye benzer bir şey hayal ederiz. Oysa aslında:

(1) Düşünme (ya da imgelem) sözcüklerin söylendiği ya da işitildiği biçimiyle bir eşlik etme değildir;

---

[114]Bu, bir kişide etkiler uyandırıp resmi uzaklaştırmakla herşeyin hallolacağı anlamına mı geliyor? Kuşkusuz (yapacağınız) ilk şey, resmi görürsünüz ya da bir şiirin sözcüklerini okursunuz. Üzerinizde bu etkileri yaratan bir şırınga, şiir kadar iyi etki bırakır mıydı? -S.

* 17. yüzyılda ortaya çıkmış, Fransa kaynaklı, üç zamanlı saray dansı. Adı "küçük" anlamına gelen "menu" sözcüğünden türemiştir. Ufak adımlarla oynanması bu adı gerektirmiştir. Müziği önce süitlerde yer almış, sonra sonat biçiminin bölümlerinden biri olmuş, yerini scherzo'ya bırakıncaya kadar kullanılmıştır (çev)

(2) Anlam -'Yağmur yağıyor' düşüncesi- bir tür imgelemin eşlik ettiği sözcükler de değildir.

Bu yalnızca İngilizce dilindeki 'yağmur yağıyor' düşüncesi*dir*.[115]

3. "Bu sözcüklerin özgün anlamı nedir?" diye sorduğunuzda bir anlamda bir hata yapıyorsunuz demektir. Ya hiçbir anlamı yoksa? Özgün sözcükler değil midirler?

"O zaman niçin buna hayranız da diğerine değil?"
"Bilmiyorum."
Size bir hap verdiğimi düşünelim.

(1) size bir resim çizdirten -belki 'İsa'nın Yaradılışı' resmini;

(2) size midenizde ağrılar hissetiren.

Bunlardan hangisini daha *özgün* etki olarak adlandırırdınız? Kesinlikle -size bu resmi çizdirten etkiyi. Duygular oldukça bireyseldirler.

"Bir yüze bakın -önemli olan onun ifadesidir- onun rengi, şekli v.s. değil."

"Pekala, yüzünüzü kullanmaksızın bize ifade edin."

İfade yüzün bir *etki*si değildir -benim ya da bir başkası üzerinde. Eğer herhangi bir şey bu etkiyi taşıyorsa, bu etkinin yüzde bir ifadesi olduğunu söyleyemezdiniz.[116]

---

[115](Kemanların gıcırtılarını müzik, ve duyduğumuz sesleri de anlam olarak adlandırabilirdiniz, ama işitsel izlenimler de görsel izlenimler kadar önemli değil midir?)
Düşünmek, kendisiyle birlikte başka şeylerin de olup bittiği konuşma bile değildir. Ne de sesler, eşlik eden ne olursa olsun 'Yağmur yağar' türünden seslerdir, fakat İngilizcede o sestir. Aynı şeylerin eşlik ettiği 'Yağmur yağar' sesini çıkaran bir Çinli -'Yağmur yağar'ı düşünür mü? -S.

[116]Yüz bir ifade gösterme aracı değildir. -S.

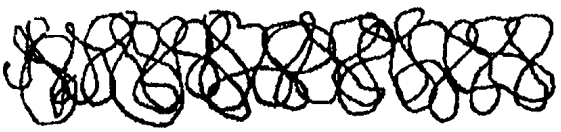
Sizi üzmek istiyorum. Size bir resim gösteriyorum ve siz üzülüyorsunuz. İşte bu, bu yüzün ifadesidir.

4. Önemli olan, bir yüz ifadesine ilişkin hafızamızdır. Bana farklı zamanlarda biri diğerinden daha kısa olan iki sopa gösterebilirsiniz. İkinci gösterişinizde ben birisinin daha uzun olduğunu anımsayamayabilirim. Fakat onları mukayese ederim ve bu bana, onların aynı olmadığını gösterir.

Size bir yüz resmi çizebilirim. Sonra bir başka zamanda bir başka yüz çizerim. Siz, "Bu aynı yüz değil" dersiniz -ama gözlerin daha yakın olup olmadığını ya da ağzın daha büyük olup olmadığını [gözler daha büyük ya da burun daha uzun -S], ya da buna benzer bir şey söyleyemezsiniz. "Hernasılsa, farklı görünüyor."[117]

Bu tüm felsefe için çok çok önemlidir.

5. Bir anlamsız eğri [eğri büğrü -S] çizsem

ve sonra ilkine çok fazla benzeyen bir başkasını çizsem, farkı göremeyebilirsiniz. Ama benim bir yüz olarak adlandırdığım özgün çizimi çizsem, ve sonra biraz farklı bir başkasını daha çizsem, ilk bakışta bir farklılık olduğunu görürsünüz.

Bir ifadeyi tanımak. Mimari: -bir kapı çizmek- "Biraz fazla geniş." Diyebilirsiniz ki; "Ölçüler için mükemmel bir göze sahip." Hayır -o doğru ifadeye sahip olmadığını görüyorçizim, göstermesi gereken hareketi göstermiyor.[118]

---

[117]Bu, bir yüz ifadesini anımsama olgusudur. -S.

[118]Bir ölçüm sorunu değil. -S.

Eğer bana farklı uzunlukta bir sopa göstermiş olsaydınız, onu bilmeyecektim. Ayrıca, böyle bir durumda garip jestler yapmadığım gibi garip sesler de çıkarmam, bir kapı ya da bir yüz gördüğümde bunları yaparım.

Örneğin bir gülümseme için. "Bu çok içten değildi" diyorum.

"Oh saçmalama, dudaklar yalnızca 1/1000 inç kadar açılmıştı. Sorun bu mu?"

"Evet."

"O zaman o belirli sonuçlardandır."

Fakat yalnızca bu değil: tepki farklıdır.

Sorunun tarihini verebiliriz -onun bir *insan* yüzü olmasından dolayı öyle tepki verdiğimizi. Fakat tarihin ötesinde - bu çizgilere tepkimiz başka çizgilere tepkimizden tümüyle farklıdır. İki ayrı yüz aynı ifadeye sahip olabilirdi. Diyelim ikisi de üzgün. Ama eğer ben desem ki: "Bu kesinlikle şu ifadeye sahip..."...[119]

---

[119]Bir eğri büğrü çizgi, bir yüz resminin etkisine sahip olabilir mi?

Kardeşler aynı üzgün ifadeye sahipti.

Böyle bir ifadesi vardı, fotoğraf ve jest. -S.

Wittgenstein betimleme üzerine olan bir konferansta, benzerlik hakkında, buraya alınması gereken ve alıntılamayı hak eden bir başka noktaya işaret etmişti -Ed. 'Bir şairin şiirlerinde bir özgünlüğü farkettiğiniz bir durumu ele alalım. Bazen bir müzikçinin tarzı ile, aynı dönemde yaşamış bir şairin ya da bir ressamın tarzı arasında benzerlik bulabilirsiniz. Brahms ile Keller'ı alalım. Ben sıklıkla Brahms'ın belirli temalarının aşırı derecede Kellercı olduğunu görürdüm. Bu olağanüstü çarpıcıydı. İlk kez bunu insanlara anlattım. Şöyle diyebilirdiniz: "Böyle bir anlatımın önemi ne olabilirdi?"

Eğer onun Shakespearci ya Miltoncı olduğunu söyleseydim, bunun herhangi bir önemi olmayabilir ya da tümüyle farklı bir önemi olabilirdi. Eğer belirli bir tema için ısrarlı biçimde "Bu Shakespearci" demek isteseydim, bunun hiçbir önemi olmaz ya da çok az önemi olurdu. Hiçbir şeyle ilişkilendirilmezdi. 'Bu sözcük ('Shakespearci') kendisini bana dayatıyor.' Zihnimde belirli bir senaryo var mıydı? Eğer Brahms'ın bu temasının aşırı derecede Kellercı olduğunu söylüyorsam, bunun önemi ilk olarak, her ikisinin de aynı dönemde yaşamış olmalarıdır. Ayrıca sizin de her ikisi için aynı türden şeyler söyleyebilecek olmanız -

6. Bir kalemle bir kağıda birkaç çizgi çiziyorum ve soruyorum: "Bu kimdir?" Ve "Bu Napolyon'dur" yanıtını alıyorum. Biz bu işaretleri Napolyon olarak adlandırmayı asla öğrenmedik.

   Bu olgu bir terazide tartılma olgusuna benzer.

Çiziktirilmiş birkaç çizgi ile, düzgünce çizilmiş bir insan resmini birbirinden kolayca ayırabilirim. Hiç kimse de, bir anlamda "Bu diğerinin aynısı" diyemez. Ama öte yandan, "Bu Napoloyon'dur" deriz. Özgün [özel?] bir tartıda "Bu diğerinin aynısı" deriz. İzleyici bu tartı üzerine bir aktörün yüzünü Llyod George'un yüzünden kolayca ayırabilir.

Herkes "=" işaretinin kullanımını öğrenmiştir. Hiç beklenmedik bir anda bunu bambaşka bir biçimde kullanıyorlar. Bir başka anlamda aralarında benzerlik olmamasına karşın "Bu Llyod George'tur" diyorlar. 'İfade eşitliği' diyebileceğimiz bir eşitlik. 'Aynısı'nın kullanımını öğrenmiştik. Hiç beklenmedik anlarda uzunluk, ağırlık ya da bu türden başka

---

yaşadıkları dönemin kültürü. Eğer bunu söylersem, bu nesnel bir önem olur. Önemi, benim sözcüklerimin gizli bir ilişkiyi ortaya çıkarması da olabilirdi.

Örneğin; burada gerçekte, yüzlerin olduğu durumdan farklı bir durumla karşı karşıyasınız. Yüzlerle birlikteyken hemen, genellikle size "Evet onları bu kadar benzer yapan şuymuş" dedirten bir şeyler bulursunuz. Her ne kadar ben burada Brahms'ı Keller'a benzeten şeyin ne olduğunu söyleyemiyorsam da. Öte yandan ben, beni ilgilendiren anlatımı bulurum. Asıl önemini ikisinin de [aynı dönemde] yaşamış olması olgusundan almaktadır. "Bu Wagner'den önce yazılmıştı [yazılmamıştır]." Bu ifadenin önemi, tüm böyle ifadelerin benim onları kurmamla doğru oldukları olgusunda yatmaktadır. Bir kişi dinleyerek yazılmış bir şiir parçasını tarzı açısından gerçekten yargılayabilir. Eğer insanlar 1850'de 1750'dekiyle aynı biçimde yazdılarsa, bunun olanaksız olduğunu düşünebilirsiniz, ama yine de "Bunun 1850'de yazıldığından eminim" diyen insanlar düşünebilirsiniz. Şununla karşılaştırın. [Liverpol'a demiryolu ile seyehat etmekte olan birisinin şöyle demesiyle.] "Exeter'ın bu yönde olduğundan eminim."' -S.

açılardan benzerliğin bulunmadığı durumlarda da otomatikman 'aynısı'nı kullanırız.[120]

Burada duygularımın en doğru ifadesi "Oh, bu Llyod George!' demem olurdu.[121]

Bir duygunun en doğru betimlemesinin "mide-ağrısı" olduğunu düşünelim. Ama niçin sizin "Oh, bu diğerinin aynısı" diyerek ifade ettiğiniz duygunun en uygun ifadesi değil?

7. İşte bu Davranışçılıktır. Onlar duyguların olduğunu yadsımazlar. Ama davranışçılar, davranış tanımımızın duyguların tanımı *olduğunu* söylerler.

"Şunu söylediğinde ne hissetti: 'Duncan mezarında'?" Onun duygularını, bu duygularını nasıl ifade ettiğini betimlemekten daha iyi betimleyebilir miyim?[122] Diğer tüm betimlemeler, yaptığı bir jest, konuşurkenki ses tonu ile karşılaştırıldığında eksik kalır.

Herşeyden önemlisi, bir duygu betimlemesi nedir? Bir ağrı betimlemesi nedir?[123]

Taklitler yapan, skeçler oynayan bir komedyen tartışması. İzleyicinin izlerkenki yaşantısını betimlemek istediğinizi düşünelim -niçin ilk önce izleyicilerin gördüklerini betimlemezsiniz? Sonra belki kahkahayla ...., sonra da ne dediklerini.[124]

---

[120]'Anlaşıyor olma'yı bir başka biçimde kullanırız. Bu, eşitliktir ve ifade eşitliğidir. Uzunluğun, genişliğin, v.s. durumların söz konusu olmadığı durumlarda bile birden otomatikman 'aynısı'nı kullanırız, her ne kadar biz bu terimin bu tür niteliklere ilişkin olduğunu öğrenmiş olsak bile.

[121]Önemli olan benim 'Evet, bu Drury' dememdir. Eğer duyguları betimlemek isterseniz, bunun en iyi yolu tepkileri betimlemektir. 'Bu Drury'dir' demem, benim duygularıma ilişkin yapabileceğim en tam betimlemedir. En tam olarak betimleme yolu, karındaki duygularla betimleme olduğu fikridir. -S.

[122]Onun duygularını, onun anlatma biçimini taklit etmekten daha iyi betimleyebilir miyim? Bu en etkilisi değil midir? -S.

[123]'Böyle hissetti' (kafasına dokunarak). -S.

[124]Şöyle dediğimi düşünelim: 'Kalabalık kahkahayla gürledi,' neye güldüklerini belirtmeksizin; onlara gülmenin dışında neye güldüklerini betim-

"Bu onların duygularının bir betimlemesi olamaz." Bir kişi, onların organik duygularını düşündüğünden böyle diyebilir -göğüs kaslarının gerginliği v.s. Bu çok açık biçimde bir yaşantıdır. Ama onların şunları şunları söylemeleri olgusunun yarısı kadar bile önemli görünmemektedir. Kişi bir yaşantı betimlemesini bir eylem betimlemesi gibi değil de, bir ağrı betimlemesi ya da organik duyguların bir betimlemesi olarak düşünür.

Şunu ele alalım. Modaların ortaya çıkış biçimine ilişkin söylediklerimizi: Elbisenin klapasını daha büyük kestiğinde şöyle şöyle hissedip hissetmediğini. Ama şu biçimde *kestiğini.* v.s.[125] -işte bu yaşantının en önemli kısmıdır.

8. "Bir resmin yarattığı en önemli izlenim bir görsel izlenim midir değil midir?

[(1)] "Hayır. Çünkü resmi görsel olarak değiştiren, ama izlenimi değiştirmeyen şeyler yapabilirsiniz." Bu, sanki izleyici söz konusu izlenimin gözlerin izlenimi olmadığını söylemek istiyormuş gibi bir etki yaratır: bir etki, ama salt bir görsel etki değil.

[(2)] "Ama bu bir görsel izlenim*dir.*" Yalnızca bunlar sorun yaratan görsel izlenim özellikleridir, diğerleri değil.

[Birisinin şöyle dediğini] düşünelim: "Sorunu yaratan çağrışımlardır -objeyi biraz değiştirin, o artık aynı çağrışımları yaratmaz."

Ama çağrışımları resimden ayırabilir misiniz, ve ayırdığınızda, elinizde kalan aynı şey midir? Şunu söyleyemezsiniz: "Bu da en azından diğeri kadar iyi: bende aynı çağrışımları yaratıyor."

---

leyerek. Niçin önce ne gördüklerini, sonra yaptıklarını ya da söylediklerini, sonra da duygularını değil? -S.

[125]...onu daha büyütmesi ve 'Hayır, hayır, hayır?' demesi. -S.

9. Diyelim size ölümü anımsatması için iki şiirden herhangi birisini *seçebilirdiniz.* Fakat bir şiiri okuduğunuzu ve ona hayran kaldığınızı düşünürsek, "Oh, diğerini okuyun, aynı etkiyi bırakacaktır" diyebilir misiniz?

Şiiri nasıl kullanıyoruz? Bize "Burada tıpkı ..... kadar iyi olan bir şey var" dedirtecek bir işlev görüyor mu?

Tümüyle farklı bir uygarlık hayal edelim.[126] Bu kültürde, notalar olduğu için, müzik olarak adlandıracağınız bir şeyler vardır. Onlar müziği şöyle anlamaktadır: belirli bir müzik onları, diyelim şu biçimde yürütmektedir. Bunun için bir kayıt çalmaktadırlar. Birisi şöyle der: "Şimdi bu kayıta gereksinimim var. Oh hayır, diğerini çalın, işte bu iyi."

Eğer bir menüete hayran isem şunu söyleyemem: "Diğerini çalın. Aynı etkiyi yaratıyor." Ne demek istiyorsunuz? Biri diğerinin aynısı *değildir.*[127]

Eğer birisi saçma konuşursa, konuştuklarının saçma olmayacağı bir durum hayal edin. O durumu hayal ettiğinizde hemen göreceksiniz ki, bu durum bizim örnektekine benzememektedir. Biz şiiri çağrışımlar elde etmek için *okumayız.* Böyle okumayız, ama okuyabilirdik de.

10. İki okul:

(1) "Önemli olan renk lekeleridir [ve çizgiler -S]."

(2) "Önemli olan bu yüzlerin ifadesidir."

Bu iki önerme, bir anlamda birbiriyle çelişmez. Ancak (1), farklı lekelerin farklı *öneme* sahip olduklarını, ve farklı *değ*

---

[126]Müziğin insanlar üzerinde farklı etkilerde bulunduğu başka bir kültür. Şunları karşılaştıralım. Müziğin bizde oynadığı rol ile müziğin başkalarında oynadığı rolü. Kimse burada şunu söyleyemez: 'Bu da Mozart kadar iyi çalıyor.' -S.

[127]Şunu ele alalım. sözcüklerle resim yapılan yerde dil önemli bir şeydir. Bizim dilimizin buna ne kadar az benzediğini görebilirsiniz.
Şiirler, deniz, deniz-resim. Ona sorun. Ona farkı gösterin, v.s. -S.

*şim*lerin tamamıyla farklı etkileri olduğunu açık kılmamaktadır. Dünyadaki tüm farklılığı yaratan bazı'dır.

"Bir resim, ona tersinden baksanız bile, iyi bir resim olmalıdır."

[Şöyle dediğinizi düşünelim:] "Kibar gülümseyişi ironik bir gülümseyişe dönüştürdüğünüz o kaba gülümseyiş salt bir görsel farklılık değildir," (Şununla karşılaştıralım. Bakire Meryem'in bir resmine bakan bir papaz resmi ile.) [Şöyle dediğinizi düşünelim:] "Bu, resme karşı tüm tutumunuzu değiştirir." Bu tamamıyla doğru olabilir. Bu nasıl açıklanabilirdi? Belki de göstereceğiniz bir gülümseme ile. Resim, sizin bir kilisede bir arada bulunabileceğiniz bir kafirin resmi olabilirdi. İlk durumdaki tutumunuz onun önünde durmak, diğer durumda ise, ona nefretle bakmak olabilirdi. Bu bir tutum farklılığıdır.

"Tamam, siz oradasınız. İşte tutum bu. Fakat bu tutumlara bir resim olmaksızın da sahip olabilirdiniz. Bunlar önemlidir -kesinlikle.

11. "Tutumun yaklaşık bir betimlemesini verdiniz." Betimlemek zorunda olduğunuz daha gizemli bir şeydir." Fakat eğer tutumu daha doğruca betimlersek, bunun *bu* resim için özsel bir şey olduğunu nasıl bilebilirsiniz -ki bunların tümü daima verilmeli ?

Bir tutumu hiç duyulmadık ayrıntılarla betimleyen hiç duymadığınız bir betimlemeyi düşünmeyin. Çünkü böyle bir tutuma ilişkin hiçbir şey bilmiyorsunuz. Böyle bir tutuma ilişkin herhangi bir fikrimiz yok.

Bir tutum, bedenin konumuyla çok iyi betimlenebilir. Bu iyi bir betimlemedir. Ama tam doğru mudur? Bir biçimde eksiktir. "Fakat eğer tüm kas duyumlarını biliyor olsaydınız,

tam da önemli olanlarına işaret ederdiniz."[1] Ben onları bilmiyorum ve böyle bir betimlemenin neye benzeyeceğini de bilmiyorum.[2] Bizim betimlemeyle söylemek istediğimiz bu değil. Hakkında hiçbir fikrinizin olmadığı hayal türü bir betimleme düşünmeyin.

Eğer 'tutum betimlemesi' diyorsanız, neye bir tutum betimlemesi dediğinizi bize anlatın, ki böylece tutum sorunlarını göreceksiniz. Bazı değişiklikler tutumu değiştirirler - Şöyle deriz: "tümüyle değişti."

12. Ayrıca çağrışımlar da [önemli ölçüde] önemlidirler. Çağrışımlar en çok söylediklerimizde sergilenirler. Biz buna 'Tanrı Baba' deriz, bir diğeri 'Adem' der; ve daha sürdürebilirdik: "Bu İncil'den gelmektedir, v.s." Bu çok mu önemli? Tüm bu çağrışımlara farklı bir resimle de sahip olabilirdik, ve *bu* resmi yine de görmek isteyebilirdik.

"Demek ki asıl izlenim görsel izlenimdir." Evet, en önemli olan şey resimmiş gibi görünmektedir. Çağrışımlar değişebilir, tutumlar değişebilir, ama resmi azıcık değiştirirsek, onu bir daha görmek istemeyeceksinizdir.

Basitleştirelim. [İnsanlar şunu söylemek isteyeceklerdir:] "Gerçekten önemli olan yalnızca renklerdir." Bunu çokça söylersiniz, çünkü öyle olmasını istersiniz. Eğer açıklamanız karmaşıksa, kabul edilemez ise, özellikle de söz konusu şeyin kendisine ilişkin güçlü hislere sahip değilseniz.

---

[1]Kim daima şu kasta şu duyunun olması gerektiğini söyleyebilir? Resme bakmak ile şuna bakmak arasında bir ayrım yapar, ama kendi kaslarındaki duyular arasında yapamaz. -S.

[2]Nasıl bir insanın ayakta durduğunu betimleyebilirim ve sonra resmi betimleyebilirim. Michaelengelo'da oniki değişiklik yapan insanı. -S.

Betimleme Üzerine Dersler Dizisinin Bir Dersinden

Betimlenememezlik sorununa ilişkin en ilginç noktalardan biri, belirli bir izlenim ya da müzikte bir ölçü çizgisinin bıraktığı izlenimin kaçınılmaz olmasıdır. "Bunun ne olduğunu bilmiyorum... Şu geçişe bakın... Bu nedir?" Sanıyorum, size betimlenemez bir tecrübe yaşattığını söyleyeceksinizdir. Herşeyden önce, kuşkusuz, ne zaman bizi gerçekten etkileyen bir müzik parçası ya da bir şiir dizesi duysak "Bu inanılmaz" dediğimiz doğru değildir. Ama defalarca "Yaşadıklarımı anlatamam" deme eğilimine girdiğimiz doğrudur. Kafamda, bir kişinin yaşadığını betimleyememesinin, onun meraklanmasından kaynaklandığı ve betimlemek *isteyip* de kendisine "Bu nedir? Burada ne yapıyor, ne yapmak istiyor? -Hay Allah, keşke yalnızca burada ne yaptığını olsun söyleyebilseydim" dediği bir durum canlandırıyorum.

Birçok insan "Bir jest yapabilirim, ama hepsi bu" hissini taşır. Buna bir örnek, "Yaşamım için herhangi bir şey söyleyemememe karşın niçin bir 'o halde'!" sonucuna vardıran bir müzik tümcesinden söz etmeniz olabilir. Böyle bir durumda bunun kaçınılmaz olduğunu söylersiniz. Fakat bu sizin, günün birinde herhangi bir şeyin bir *betimleme* olduğunu söylemeyeceğiniz anlamına gelmez. Günün birinde buna uygun *sözcüğü* ya da bir dizeyi bulabilirsiniz. "Bu onun '.....' demesine benziyor" dersiniz ve elinizde bir dize vardır. Ve belki şimdi "Şimdi onu anlıyorum" dersiniz.

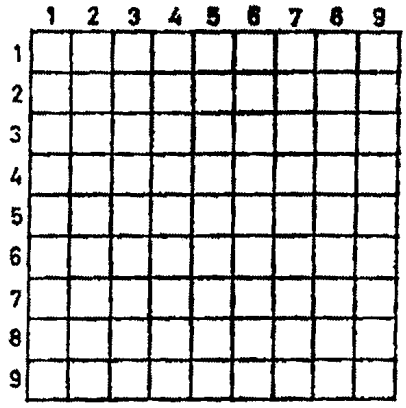
Eğer "metodumuz yok" diyorsanız (I.A. Richards), böyle bir durumda bizi söz konusu betimlemeye götüren nedir?

Şuna benzer şeyler söyleyebilirdiniz: "Güzel, eğer şimdi bu müzik parçasını dinlerseniz, belirli duyusal izlenimler edineceksiniz. Belirli imgeler, belirli organik duyumlar, duygular" v.s., ki bu, "bu izlenimin nasıl çözümleneceğini hala bilmiyoruz" anlamına gelir.

Hata bence betimleme fikrinde gibi. Daha önce bazılarına, özellikle benim için müzikte bir duygunun ifadesinin, örneğin bir jest olduğunu söyledim. Bir jest yaptığımda... "Belirli devim-duyumsal duygularınız olduğu çok açık. Bu sizin için belirli devim-duyumsal duygular demektir." Hangileri? Bunları nasıl betimleyebilirsiniz? Belki yalnızca jestten başka?

Şöyle dediğinizi düşünelim: "Müzikteki bu tümce benim hep özel bir jest yapmama neden olur." Bir ressam bu jesti çizebilirdi. Bir insan, bir jest yapmak yerine o jesti çizebilirdi de. Bu onun için, o jesti çizmenin, ya da bununla birlikte, bana göre bir jest yapmak anlamını taşıyan, ortaya çıkan yüz ifadesinin bir ifadesi olurdu. "Wittgenstein, bu tümce sana, betimleyemediğin duygular yaşatmış gibi konuşuyorsun. Bütün hissettiğin kaslardaki duyumlardır." Bu tümüyle yanlıştır. Bir anatomi kitabında kaslar bölümünü bulur, parmağımızı belirli parçalar üzerine getirip bu hislere 'A', 'B', 'C' v.s. gibi adlar veririz. Bir müzik parçası için tüm gereksinimimiz, her bir kastaki duyumları adlandıran 'A' v.s. ile betimlemek olurdu. Burada şöyle bir şey yapabilirsiniz gibi görünüyor. Bir insanın gördüğü şey genel olarak betimlenebilir. Renklerin adları v.s. Bir kişi en azından bir resmin betimlenebileceğini kabul eder. Bu kişi daha da ileri giderek, yalnızca görsel bir resmin değil, ama bir devim-duyumsal resmin de betimlenebileceğini söylüyor.

Bu arada böyle bir betimleme hangi durumda bir resim için yanlış olur? Michelangelo'ın 'Adem'indeki Tanrı'nın ifadesini sözcüklerle betimleyemeyeceğimizi söylediğimizi düşünelim. "Fakat bu yalnızca bir teknik sorunudur, zira yüzünün üzerine aşağıdaki gibi bir şekil çizip numaralandırsaydık,

ben yalnızca numaraları yazardım ve siz de "Tanrım! Ne muhteşem" derdiniz. Bu hiç de betimleme olmazdı. Siz hiç de böyle bir şey demezdiniz. Bu, eğer resme uygun biçimde boyayabilseydiniz (eylem?), yalnızca bir betimleme olurdu, kuşkusuz kabul edilebilir bir betimleme olurdu. Ama bu, izlenimleri yine de sözcüklerle iletemediğinizi, ve onu tekrar boyadığınızı gösterirdi.

Şunu düşünür müydünüz: başkalarını taklit etmek bazen garip bir olgudur? Caddede yürürken "Şimdi tam Russell gibi yürüyorum" dediğimi anımsıyorum. Siz bunun devim-duyumsal bir duyum olduğunu söyleyebilirdiniz. Çok garip.

Bir başkasının yüzünün taklidini yapan birisi, bunu bir aynanın önüne geçip de yapmaz, ama bunun "Yüz şöyle şöyle idi" demek gibi bir şey olduğu da bir olgudur.

Bir jest yaptığımı ve jesti, aldığım izlenim için tipik olan bir jesti düşündüğümü varsayalım. Jesti koordinatlarıyla verdiğimi ve böylece onu Bay Lewy için daha açık kılmak istediğimi düşünelim. Benzer bir jest yapmak durumunda kalırdı herhalde. Kasları, elleri v.s. farklı biçimde hareket ederdi. Dolayısıyla bir anlamda kopya edemezdi ama bir başka açıdan kopya edebilir. Neleri kopya olarak kabul ederiz? "Söz konusu kasların nasıl hareket ettiklerine bağlıdır." Fakat bunu bu dünya üzerinde nasıl bilebilirsiniz? Bir taklit yapsam ve siz de iyi bir taklitçi olsanız, bu jestler benzer olmak durumundadır, ama farklıdırlar, parmakların biçimi v.s. farklıdır. Yapılanın sizin jestinizin aynısı olmasının ölçütü onun, sizin içinizde yaşadığınızla da uyumlu olmasıdır.

"İşte bu" dersiniz. benzer olanın ne olduğunu söylemek olanaksızdır. Herkes kendince bir jest yapıp "İşte bu" diyebilir.

Bay Lewy'ye bir izlenim aktarmak istesem, bu ancak şu yolla olabilir ki, onun benim jestimi kopya etmesi yoluyla. O zaman bu devim-duyumsal duygulanımlara ne diyeceğiz? Bu koordinatlar değil, başka bir şey olur: kişiyi taklit etme. "Wittgenstein, bir jest yaptığında tüm duyumsadığın, belirli devim-duyumsal duygulanımlardır." Hangi durumlarda bunları aktardığımızı sözylediğimiz açık değildir. Ama örneğin, 'taklit etme' dediğimiz biçimde olabilir.

Bunun böyle olup olmadığı .....a bağlıdır.

"Şöyle bir olgu söz konusu: bana bir müzik parçası dinletip, bunun hangi tempoda çalınması gerektiğini sorarsanız, bu konuda mutlak olarak emin olabilirim de olmayabilirim de. "Belki şöyle... Bilmiyorum." Ya da size hangi tempoda olması gerektiğini belirterek "Şunun gibi" diyebilirim. Zorunlu olarak aynısı üzerinde olmasa bile, hep bir tempo üzerinde ısrar ederim. Tersi durumda emin değilimdir. Sorunun, bir müzik parçasından edindiğim belirli bir izlenimi size aktarmam olduğunu düşünelim. Bu, müzik parçasını benim size onu çalmamdan sonra, sizin onu belirli ölçülerde tekrarlayarak "yakalamanız", "öğrenmeniz" olgusuna bağlıdır. Bir ses tonunu ya da bir müzik parçasını yakalamak neler içerir?

Bir dörtlük okuyabilirsiniz. Hepinizin okumasına izin veriyorum. Herbiriniz şiiri az da olsa farklı biçimde okuyor. "Hiç kimsenin şiiri yakalayamadığı" kesin izlenimine ulaşabilirim. Sonra şiiri ben size okuyorum ve diyorum ki "Bakın, olması gereken bu." Daha sonra da, aranızdan dördünüz, hiçbiriniz diğerine tam olarak benzemese de, söz konusu dörtlüğü, benim "Herkes tam kendisi gibi okudu" diyeceğim biçimde okuyor. Herkesin kendisi olarak şiiri *yalnızca bir biçimde* okuması bir olgudur. Şiiri yakalayamayan, neyin kendisini alıkoyduğundan mutlak emindir. Böyle bir durumda dördünüzün şiiri yakaladığını söyleyebilirdim. Size birşeyler aktarmış olabilirdim. Yaşadığım tecrübenin tümünü

size tam olarak aktardığımı, olabilecek en doğru biçimde söylemiş olurdum.

Fakat bu arada imgelem tekniği v.s. hakkında ne diyeceğiz? Bu (uylaşım/iletişim/betimleme) tam olarak beni kopya etme üzerine kurulmaz. Bu okumalar, sesler arasındaki araları ölçebileceğim bir kronometrem olsaydı, aynı değil, tümüyle farklı olurdu.

Birisi "Bu teknikten yoksunuz" diyorsa, eğer o tekniğe sahip olsaydık, eskisinden farklı yeni bir iletme yoluna, yeni bir açıklamaya sahip olacağımızı varsayıyordur. Fakat yeni teknikle betimlediğimizde -diyelim ki devim-duyumsal duyumları betimleme ya da jestleri betimleme tekniğim vardı- jesti ilettiğimdeki duygulanımların aynısını duyumsayacağımı nasıl bilecekti? Şöyle dediğimi düşünelim: "Orada biraz gıdıklanma hissettim" [parmağın avuç içinde hareket etmesi gibi]. Diyelim ki bunu altı kez hissettim ve bunların herbirini üretme metoduna sahibim. Yine diyelim ki sinirlerime, sinirlerimden geçen elektrik akımını ölçecek biçimde bir cihaz yerleştirilmiş. Cihazın ölçümlerini alıyorsunuz. "Şimdi bunu Bay Lewy'de göstereceğim." Fakat bu bizim istediğimiz gösterim olur muydu? Ben bir dörtlük okuyabilir ve siz de "Wittgenstein bu şiiri açıklıkla anlamış. Benim yorumumla okudu." diyebilirsiniz. Bay Lewy okur ve siz yine aynı şeyi söylersiniz. Fakat ses, ton v.s. farklıdır. "Benim yorumum, aynı devim-duyumsal izlenimleri yaratan yorumdur." Fakat bunu nasıl biliyorsunuz? Bu yalnızca basit bir çözümleme değildir. Bir mukayese tekniğimiz var ve eğer siz "Ayrıca bir bilimsel tekniğimiz de olabilirdi" derseniz, size şunu sorarım: "Evet ama, size bunların birlikte paralel işleyeceğini düşündürten nedir?"

Freud Üzerine Söyleşiler

Wittgenstein Freud'la ilgili söyleşilerinde eleştireldi. Fakat ayrıca Freud'un, örneğin "rüya sembolizmi" nosyonuna ya da rüyada -bir anlamda- 'bir şeyler söylüyor olma' düşüncesine ilişkin söylediklerini de tartışıyordu. Wittgenstein'ın, Freud"da değerli olanı, mücadele etmek istediği 'düşünme biçimi'nden ayırma çabası vardı.

Bir keresinde bana, 1914'ten önceki dönemde Cambridge'teyken psikolojiyi bir zaman kaybı olarak gördüğünü söylemişti. (Psiklojiyi yok da saymıyordu. Onu bir kez, bir öğrenciye Weber-Fechner yasasını, Russell'la tartışmalarından ya da Meinong'ın makalesini okumadan kolayca çıkarılamayacak bir tarzda anlatırken dinlemiştim.) "Birkaç yıl sonra Freud'un bazı yazılarını okuduğumda şaşkınlık içinde yerimden fırladım. Burada söyleyecek sözü olan biri var." Bu sanıyorum, 1919'dan hemen sonraydı. Yaşamının geri kalan bölümünde Wittgemstein için Freud, okunmaya değer birkaç yazardan biri olarak kalmıştı. O, -bu tartışmalar döneminde- kendisinden "bir Freud müridi" ve "bir Freud hayranı" olarak söz ederdi.

Wittgenstein Freud'a, yazılarındaki gözlemleri ve düşüncelerinden dolayı hayranlık duyardı. Çünkü Wittgenstein'a göre Freud, "söyleyecek sözünün olduğu yerde bile yanılgı içindeydi. Ayrıca psikanalizin Avrupa ve Amerika'daki büyük etkisinin zararlı olduğunu da düşünüyordu -"buna boyun eğmekten kurtulmamızın uzun bir süre alacak olmasına karşın." Freud'tan bir şeyler öğrenmek için, eleştirel olmak zorundasınız; psikanaliz ise genellikle bunu engelleyicidir.

Bir yazarın psikanalizi bir öykü haline getirmeye çalışmasının zararından söz ettim. "Kuşkusuz" dedi Wittgenstein, "Bundan daha zararlı bir şey olamaz." Wittgenstein Freud'un bir öyküye gönderme yaparak ne söylemek istediğini göstermeye hazırdı; ama daha sonra bu, ayrı bir öykü olarak yazılmıştı. Bir defasında Wittgenstein, Freud'un söylediği bazı şeyleri ve bazılarına verdiği tavsiyeyi bir başkasına anlatırken, içimizden biri bu tavsiyenin çok da bilgece bir tavsiye olmadığını söylemişti. Wittgenstein "Oh kesinlikle değil. Ama bilgelik benim Freud'dan asla beklemediğim bir şeydir. Akıllılık tamam, ama bilgelik değil" demişti. Bilgelik, örneğin Gottfried Keller gibi, gözde yazarlarında hayranlık duyduğu bir şeydi. Freud çalışırken yardımcı olabilecek eleştiri türü, genelgeçer bir eleştiri türü değil, derinlere inen bir eleştiri türü olmak zorundadır.

Rush Rhees

WITTGENSTEIN (Bir söyleşiden sonra R.R. tarafından alınan notlar. Yaz 1942)

Psikoloji çalışırken bir şeylerin eksik olduğu, konunun ya da çalışmanın bütününe ilişkin bazı güçlüklerin olduğu hissine kapılırız -çünkü ideal bilim olarak fiziği düşünmekteyizdir. Fizikte olduğu gibi yasalar formüle etmeyi düşünürüz. Sonra da aynı 'ölçü' türünü, aynı ölçüm fikirlerini fizikte olduğu gibi kullanamayacağımızı görürüz. Bu durum, özellikle görünüşleri betimlemeye çalıştığımızda çok açık biçimde ortaya çıkar; farkedilebilen en küçük renk ayrımları; en küçük uzunluk farklılıkları gibi. Burada örneğin "Eğer A=B ve B=C ise A=C" diyemeyiz gibi görünüyor. Bu tür sorunlar, üzerinde çalışılan konunun tümü boyunca sürer gider.

Ya da duyguların işleyişindeki nedensellik üzerine konuşmak istediğinizi düşünelim. "Belirlenimcilik, fiziksel olgulara uygulandığı kadar doğru biçimde zihin olgusuna da uygulanır." Bu, fiziksel olguların nedensel yasalarını düşünürken *deneyleri* düşündüğümüz için çapraşık bir durumdur. Güdülenme ya da duygulara ilişkin buna benzer herhangi bir şeye sahip değilizdir. Ancak psikologlar yine de

şunu söylemek isterler: "Bazı yasalar *olmalı*" -henüz hiçbir yasa bulunamamış olsa da. (Freud: "Beyefendi siz zihinsel olgulardaki değişimlerin *tesadüfler*le mi yönlendirildiğini söylemek istiyorsunuz?") Oysa bana göre önemli olan, gerçekte hiç de öyle bir yasanın *olmadığı* olgusudur.

Freud'un rüyalar kuramı. Rüyada görülenlerin, çözümleme yoluyla aydınlatılabilecek bazı arzularla ilişkisinin bulunabileceğini söylemek istiyor. Fakat bu serbest çağrışım süreci ve sonrası biraz tuhaf, zira Freud nerede duracağımızı, nasıl bileceğimizi asla göstermiyor -doğru çözümün hangi noktada olduğunu. Bazen doğru çözümün ya da doğru çözümlemenin hastayı rahatlatan çözüm/çözümleme olduğunu söylüyor. Bazen de, hasta bilmese de, doktorun rüyanın doğru çözümünün ya da çözümlemesinin ne olduğunu bildiğini söylüyor: doktor hastanın yanıldığını söyleyebilir.

Bir çözümleme yolunu doğru çözümleme olarak adlandırmasının nedeni, bir kanıtlama sorunu gibi görünmemekte. Ne de sanrıların ve dolayısıyla rüyaların, arzuların tatmini olduğu önermesi. Çok aç bir insanın yiyecek sanrısı gördüğünü düşünelim. Freud, herşeyin sanrısının olağanüstü bir enerji gerektirdiğini söyleyecektir: bu, normal koşullarda ortaya çıkabilen bir şey değildir, fakat enerji, kişinin yiyecek arzusunun yıkıcı düzeylere çıktığı istisnai koşullarda ortaya çıkar. Bu bir *spekülasyon*dur. Bu bizim kabul etmeye yatkın olduğumuz bir açıklama türüdür. Değişik sanrı türlerinin ayrıntılı bir incelemesinin sonucu olarak ileri sürülmüş değildir.

Freud, çözümlemesinde birçok insanın kabul etme eğiliminde olduğu açıklamalar yapar. Freud, insanların bunları kabul etme eğiliminde *olmadıklarının* altını çizer. Fakat eğer bir açıklama, insanların kabul etme eğiliminde olmadığı bir açıklama ise, bu açıklama ayrıca büyük bir olasılıkla insaların kabul etmeye *yatkın oldukları* bir açıklamadır da. Freud'un aslında ortaya çıkardığı şey de budur. Freud'un, kaygının hep doğumda duyumsadığımız kaygının belirli biçimlerde tekrarı olduğu görüşünü ele alalım. O bunu kanıtlara başvurarak öne sürmez -çünkü bunu yapamazdı. Ama bu

belirli bir çekiciliği olan bir düşüncedir. Burada mitolojik açıklamaların, yani bunların tümünün, daha önce olup bitmiş şeylerin bir tekrarı olduğunu söyleyen açıklama türünün çekiciliği söz konusudur. İnsanlar bunu kabul eder ya da benimserlerse, belirli şeyler onlar için daha kolay hale gelir. Aynı şey bilinçaltı kavramı için de geçerlidir. Freud anılarda, çözümlemeyi aydınlatan kanıtlar bulunabileceğini iddia eder. Ama belirli bir noktadan sonra bu anıların ne kadarının çözümleyenden kaynaklandığı açık değildir. Her durumda kaygının, doğumdaki kaygının bir tekrarı olduğu gösterilebilir mi?

Rüyalardaki sembolleştirme. Bir rüya dili düşüncesi. Bir resmi anlamayı bir rüya olarak düşünün. Bir keresinde (L.W.) Viyana'da genç bir kadın ressamın sergisini dolaşıyordum. Mahzene benzer boş bir oda resmi vardı. Başlarında şapkalarıyla iki adam sandalye üzerinde oturuyorlardı. Başka da hiçbir şey yoktu. Ve başlık: ""Besuch" ("Ziyaret"). Bunu gördüğümde hemen "Bu bir rüya" dedim, (Kız kardeşim resmi Freud'a anlattı ve Freud 'Oh evet, bu oldukça yaygın bir rüya' dedi -bakirelikle ilgili.) Resmin adının, ona bir rüya niteliği kazandıran şey olduğuna dikkat edin - bununla, ressamın uyanıkken böyle bir şey hayal etmemiş olacağı gibi bir şey söylemek istemiyorum. *Her* resim için "Bu bir rüya" demezsiniz. Ve bu da bir rüya diline benzer bir şeyin olduğunu gösterir.

Freud çeşitli sembollerden söz eder. Silindir şapkaların düzenli biçimde fallik sembollerdir, masalar gibi ahşap şeyler ise kadınları sembolize eder v.s. Freud'un bu sembollere ilişkin tarihsel açıklamaları saçmadır. Buna hiçbir biçimde gerek olmadığını söyleyebiliriz: bir masanın o türden bir sembol olması gerektiği bu dünyanın en doğal olgusudur.

Ama rüya görme -rüya dilini kullanarak- her ne kadar bir kadın ya da bir fallusa işaret etmek için *kullanılabilse de*, bunları ima etmemek için de *kullanılabilir*. Bazı davranışlar belirli bir amaç için gösteriliyorsa -birisine acı çektirmek için yumruk atmak gibi- aynı davranış başka koşullarda aynı amaç için *değil*, başka amaçlar için de gösterilebilir. Vurmak

isteyen kişi, karşısındakine acı vermeyi düşünmeksizin de yumruk atabilir. Şapkayı bir fallik sembol olarak kabul etmeye eğilimli olmamız olgusu, ressamın resmini yapmış olmasıyla herhangi bir şekilde zorunlu olarak bir fallusa işaret ettiği anlamına gelmez.

Bir rüyadaki bir sembolün anlaşılamamasının güçlüğünü göz önüne aldığımızda, o artık bir sembol olarak da görülmez. O zaman niçin buna sembol diyelim? Fakat öte taraftan bir rüya gördüğümü ve bunun belirli bir yorumunu kabul ettiğimi düşünelim. *O zaman* -rüyaya bir yorum eklediğimde- "Oh evet, masa açık bir biçimde kadına karşılık geliyor, bu da şuna v.s." diyebilirim.

Duvara bir şeyler çiziktiriyor olabilirim. Bu bir bakıma yazı yazıyormuşum gibi görünür, ama bu, ne benim ne de bir başkasının anlayacağı ya da kabul edeceği bir yazı değildir. Dolaysıyla bu durumda benim karalamakta olduğumu söyleriz. Bir analist ise bana sorular sormaya, çağrışımları izlemeye v.s. başlar ve sonuçta bunu niçin yaptığımı açıklamaya geliriz. Sonra yorumdaki çeşitli ögelerle oluşturduğum çeşitli çiziktirmeleri ilişkilendiririz. Daha sonra da karalamalarımı bir yazı türü, kimse tarafından anlaşılmamasına karşın, bir tür dili kullanma olarak anlayabiliriz.

Freud hep bilimsel olma iddiasındadır. Fakat onun getirdiği açıklamalar *spekülasyondur* -bir hipotezin kurulmasından da önce gelen spekülasyon.

Freud direnci kırmaktan söz eder. Bir "örnek" bir başka "örnek" tarafından yanıltılır. ("Daha üst bir mahkemenin" daha alt düzeydeki bir mahkemenin yargıcının kararını bozmasından söz ettiğimiz anlamında. RR.) Analistten, hastanın yanılgısıyla mücadele edip üstesinden gelebilecek kadar güçlü olması beklenir. Ama çözümlemenin tüm sonucunun "yanılma" olmayabileceğini göstermenin de yolu yoktur. Bu, insanların kabul etmeye yatkın oldukları bir şeydir ve onlar için belirli tarzda davranmayı kolaylaştırır: onlar için belirli biçimlerde davranmayı ve düşünmeyi doğal hale getirir. Bir düşünme biçiminden vazgeçip bir başkasını benimsemişlerdir.

Zihnin özsel doğasını yeterince ortaya koyduğumuzu söyleyebilir miyiz? "Kavram formasyonu." Bunların tümü başka bir biçimde de ele alınamaz mıydı?

WITTGENSTEIN (1943'teki söyleşilerin notları; Rush Rhees)

RÜYALAR. Rüyaların yorumu. Sembolizm.

Freud belirli imgelerden -diyelim bir şapka imgesi- semboller olarak söz ederken, ya da imgelerin şu şu *demek olduğunu* söylerken yorumdan; rüyayı görenin bir yorum olarak kabul edebileceği şeyden söz etmektedir.

Rüyaların, rüyayı görene bir yorum yaptıracak biçimde görünmesi rüyaların özelliklerindendir. Bir kişi bir rüyayı kağıda dökme ya da bir başkasına anlatma ya da "Bu ne anlama geliyor?" diye sorma eğiliminde değildir pek. Ama rüyalar şaşırtıcı ve göreni de bir biçimde ilgilendiren bir biçimde görülürler -o kadar ki onların bir yorumunu isteriz. (Daha çok birer mesaj olarak kabul edilirler.)

Rüya imgelerinde bir dilin işaretlerine belirli anlamlarda benzeyen bir şeyler varmış gibi görünür. Kağıt ya da kum üzerindeki işaretler dizisinin benzerlikleri gibi. Bildik bir işaret olarak kabul ettiğimiz bir işaret, bildiğimiz bütün alfabelerde bulunmayabilir, ancak bunların yine de bir dil olması gerektiğine ilişkin güçlü bir hisse sahip olabiliriz: yani onların belirli anlamları olduğuna ilişkin. Moskova'da beş kulesi olan bir katedral var. Kulelerin her birinde de ayrı bir kavis konfigürasyonu var. Bir kişi, bu farklı şekillerin ve düzenlemelerin anlamları olması gerektiğine ilişkin güçlü kanılar edinir.

Bir rüyanın yorumlanmasıyla, onun karmaşıklıktan kurtulduğu bir bağlam içine oturtulduğunu söyleyebiliriz. Bir anlamda rüya sahibi rüyasını, boyutlarını değiştiren koşullar içinde tekrar görür. Bu kendimizi, üzerinde bir el parçası, yüzün bir parçası ve diğer belirli şekillerin düzensiz ve bir bulmaca gibi düzenlendiği bir tuval parçasında resmetme-

mize benzer. Bu tuval parçasının kabul edilebilir beyaz bez parçalarıyla çevrelendiğini ve şekilleri -diyelim bir kol, bir gövde v.s.- orijinal parçadaki şekillere uygun ve tamamlayıcı biçimde boyadığımızı düşünelim; sonra da şöyle diyelim: "Ah, şimdi onun niçin öyle olduğunu, bunların tümünün nasıl böyle düzenlenmiş olduğunu ve bu çeşitli parçaların neler olduklarını anlıyorum..." böyle sürer gider.

Şekillerin karıştırılmış biçimde bulunduğu orijinal tuval parçasında öyle formlar bulunabilir ki, bunlar daha büyük bir tuvalde daha başka figürler oluşturacak biçimde biraraya gelmezler; bunlar gövdelerin ya da ağaçların parçası v.s. değil, ama yazı parçacıklarıdırlar. (Bunlar Moskova katedralinin konfigürasyonuna benzerler.)

Rüyaları yorumlarken yapılanlar, bir yorum biçiminin tümü değildir. Deyim yerindeyse, tam da rüyanın kendisine ait olan bir yorum çalışması da vardır. Bir rüyanın ne olduğunu düşünürken, onda ne olup bittiğini, örneğin anımsanan diğer şeylerle ilişkilendirildiğinde nasıl değiştiğini düşünmek önemlidir. Rüyadan ilk uyanış kişi üzerinde çeşitli etkiler yaratabilir. Kişi korkuya kapılıp kaygıya düşebilir; ya da rüyasını kağıda döktüğünde belirli türden bir korkuya kapılabilir, onda çok yaşamsal bir çıkar görebilir, rüyasından tedirgin olabilir. Eğer kişi önceki günlerde olup biten belirli olayları anımsar ve rüyasında olup bitenleri bunlarla ilişkilendirirse, bu rüyayı zaten farklılaştırır, rüyanın çehresini değiştirir. Eğer rüya üzerine yoğunlaşılırsa bu, rüyayı göreni çocukluğundaki belirli şeyleri anımsamaya götürür ki, bu da rüyaya farklı bir boyut ekler. Ve böyle sürer gider. (Tüm bunlar tekrar tekrar rüyayı rüyalaştırmaya ilişkin söylenenlerle bağlantılıdır. Bir biçimde yine hala rüyaya aittirler.)

Öte yandan birisi bir hipotez de geliştirebilir. Kişi rüyanın raporunu okuyarak, rüyayı görenin şu şu anılarını anımsayacağını öngörebilir. Ve bu hipotez doğrulanabilir ya da doğrulanamaz. Buna rüyanın bilimsel olarak ele alınışı denilebilir.

Freier Einfall (serbest çağrışım) ve arzuların tatmini. Doğru yorum için çeşitli ölçütler vardır:

örneğin,

(1) analistin kendi geçmiş tecrübeleri temelinde söyledikleri ya da öngördükleri;

(2) rüyayı görenin *Freier Einfall*la yönlendirilmiş olması.

Bu iki ölçütün bir arada bulunması ilginç ve dolaysıyla önemli olurdu. Ama *daima* bir arada bulunmaları *gerektiğini* ileri sürmek (Freud'un yapar gibi göründüğü) garip olurdu.

Freier Einfall sürecinde olup bitenler bir olasılıkla koşullar bütünü tarafından belirleniyordur. Bunun yalnızca, analistin ilgi duyduğu ve dolayısıyla mutlaka bir rol oynamış olmaları gerektiğini söylediği arzu türü tarafından belirlenmiş olması gerektiğini söylemek için herhangi bir neden yok gibi görünmektedir. Eğer bir resmin bir parçası gibi görünen şeyi tamamlamak isterseniz size, resmin gelişim çizgisinin ne olduğuna ilişkin uzun uzun düşünmekten vazgeçmeniz, onun yerine yalnızca resme uzun süre bakmanız ve düşünmeksizin aklınıza ilk gelenleri çizmeniz tavsiye edilir. Bu, birçok durumda önerilmeye değer çok yararlı bir tavsiye olabilir. Çizdiğiniz çizgiler sizin içinizde ve çevrenizde olup biten herşey tarafından belirlenmiş olabilir. Bu etkenlerden birisini biliyor olmam bana, sizin neyi çizmekte olduğunuzun kesin bilgisini vermez.

Rüyaların arzuların tatmini olduğunu söylemek, en çok da istenen yorum türünü ortaya getirdiği için önemlidir -bir rüyanın yorumu olabilir olan bir yorum türü. Örneğin, rüyaların yalnızca olup bitenlerin anıları olduğunu söyleyen bir yorum ile karşılaştırıldığında. (Rüyalara ilişkin hissetiklerimizde olduğu gibi, anıların da bir yorumu gerektirdiği hissini taşımayız.) Bazı rüyalar açık biçimde arzuların tatminidir; örneğin yetişkinlerin cinsel rüyaları gibi. Ama *tüm* rüyaların sanrı biçiminde arzuların tatmini olduğunu söylemek, bazı şeyleri birbirine karıştırmak gibi görünmektedir. (Freud çok sık, bir cinsel yorum diyebileceğimiz örnekler verir. Fakat verdiği tüm rüya raporları arasında doğrudan doğruya cinsel rüya olan tek bir örnek olmaması ilginçtir. Ancak bunlar yağmurun yağması kadar doğaldır.) Bu bir ölçüde, arzular-

dan değil de, korkudan kaynaklanan rüyalarla uyumlu görünmemesindendir. Bir ölçüde de, Freud'un ele aldığı rüyaların çoğunluğunun *saklanmış* arzuların doyumu olarak ele alınmak zorunda olmasındandır; bu durumda rüyalar yalnızca arzuların tatmini değildir. Hipoteze göre arzuların tatminine izin verilmez, böyle olunca da başka bir şeyler sanrıya dönüşür. Eğer arzu bir biçimde çarpıtılırsa, rüyanın bu arzunun tatmini olduğunu söylemek zorlaşır. Ayrıca rüyanın arzunun kendisi mi, yoksa çarpıtılmış biçiminin sansürü mü olduğunu söylemek de olanaksız hale gelir. Görünüşte her ikisidir, sonuç ise her ikisinin de tatmin olmaması durumudur. O kadar ki, rüya herhangi bir şeyin sanrı biçimindeki tatmini değildir.

Çok farklı rüya biçimlerinin olması ve bunların tümü için tek bir açıklama tarzının olmaması da muhtemeldir. Nitekim çok farklı şaka biçimleri de vardır. Ya da şaka biçimleri gibi birçok farklı dil biçimi de mevcuttur.

Freud 19. yüzyıldaki mekanik bilim düşüncesinden etkilenmişti -tüm psikoloji yaklaşımlarını etkilemiş olan bir düşünce. Rüyanın ne olduğunu gösterecek bir açıklama biçimi bulmak istiyordu. Rüya görmenin *mahiyetini* bulmak istiyordu. Dolayısıyla onu tümüyle değil de, kısmen doğrulayacak her öneriyi reddediyordu. Onun kısmen yanılıyor olması, onun için tümden yanılma anlamına geliyordu -yani rüya görmenin mahiyetini gerçekten bulamadığı anlamına.

WITTGENSTEIN. (Söyleşi notları, 1943. R.R.)

Bir rüya bir düşünce midir, değil midir? Rüya görmek bir şey hakkında düşünmek midir, değil midir?

Bir rüyaya bir tür dil olarak baktığınızı düşünelim. Bir şey söylemenin ya da bir şeyi simgeleştirmenin bir yolu olarak. Alfabetik olmasa da, kuralları olan bir dil olabilirdi -diyelim Çince gibi. Sonra bu dili sıradan düşüncelere, günlük konuşma diline çevirmenin bir yolunu bulabilirdik. Fakat bu durumda çeviri her iki biçimde de mümkün olmalı. Aynı dili kullanarak sıradan düşünceleri de rüya diline çevirmek mümkün olmalı. Freud'un da kabul ettiği gibi, bu hiç bir za-

man yapılmadı ve yapılamaz da. Dolayısıyla rüya görmenin bazı şeyleri düşünme yolu olup olmadığını ve bir dil olup olmadığını sormamız gerekir.

Dil ile belirli benzerlikleri olduğu açıktır.

Son savaştan hemen sonra üretilmiş komik bir kağıt üzerine yapılmış bir resim olduğunu düşünelim. Bu resimde, açıkça Churchill'in bir karikatürü olduğunu söyleyeceğiniz bir figür ile, yine açıkça Rusya'ya atfen olduğunu düşündüğünüz orak-çekiçli bir başka figür olsun. Resmin adının olmadığını da düşünün. Siz yine de, bu iki figürden dolayı resmin tümünün o zamanki politik durumu yorumlama çabası olduğundan emin olabilirsiniz.

Soru, sizin bu karikatürde bir espri ya da karikatürün işaret etmeye çalıştığı *bir nokta* olduğunu varsaymanızın her zaman doğrulanıp doğrulanamayacağı sorusudur. Belki de resmin, bir bütün olarak hiç de "doğru yorumu" yoktur. Şöyle diyebilirdiniz: "Olduğunu gösteren -iki figür gibi- belirtiler var." Ve ben belki de, bu belirtilerin tümünün karikatürde zaten bulunan şeyler oldukları yanıtını verebilirdim. Bir kez bu iki figürün yorumunu yaptıysanız, resmin tümünün ya da benzer biçimde her ayrıntısının bir yorumu *olması gerektiğini* söylemenin bir anlamı kalmayabilir.

Rüyalarda da benzer bir durum söz konusudur.

Freud şunu sorardı: "Size sanrı gördürten nedir?" Kişi kendisini sanrı *gördürten* herhangi bir şeyin bulunmasına gerek olmadığı yanıtını verebilirdi.

Freud'un, bir yorumun ne zaman tam kabul edileceğine ilişkin önyargıları varmış gibi görünüyor -dolayısıyla ne zaman tamamlanması gerektiği, ne zaman başka yorumlara gerek olduğu konusunda da. Büst heykeltraşları arasındaki gelenekten haberi olmayan birisini düşünelim. Bu kişi, herhangi birisinin tamamlanmış bir büstünü gördüğünde, büstün açıkça bir parça olduğunu, ve onu bir gövdeye tamamlayacak başka parçaların da olması gerektiğini söyleyebilirdi.

Freudçu tarzda yorumlanabilir olan rüyadaki belirli şeyleri kabul ettiğinizi düşünelim. Rüyadaki başka her şey için bir yorum olması gerektiğini varsaymanın bir nedeni olabilir

mi? Ki bu, rüyadaki diğer şeylerin doğru yorumlarının ne olduğunu sormayı da anlamsız kılmaz mı?

Freud "Benim, nedensiz hiçbir şey olmadığına inanmamı mı bekliyorsunuz?" diye sorar. Fakat bu hiçbir anlam taşımaz. Eğer 'neden'e psikolojik nedenler gibi şeyleri dahil ediyorsanız, bunlar hakkında hiçbir şey bilmiyoruz ve bunlar hiçbir biçimde yorum sorusu ile ilgili değildir. Freud'un sorusundan, rüyadaki her şeyin, çağrışım yoluyla ilişkilendirilen geçmişteki bazı olaylar anlamında bir nedeni olması gerektiği önermesini kesinlikle çıkaramazsınız.

Rüyayı, rüyayı görenin oynadığı bir tür oyun olarak kabul ettiğimizi düşünelim. (Bu arada çocukların oyun oynamalarının bir nedeni ya da bir mantığı da yoktur. Bu, oyun teorilerinin genellikle yanlışa düştükleri noktadır.) Kağıttan figürlerin bir öykü oluşturacak biçimde bir araya getirildiği ya da herhangi bir biçimde bir araya getirildiği bir oyun olabilirdi. Materyaller resim ya da anektodlarla dolu bir küpür-defterinde toplanıp biriktirilebilirdi. Sonra çocuk, resmi kurmak üzere defterden çeşitli parçalar çıkarabilir; ve önemli bir resmi, onda istediği bir şeyler bulduğu için alabilir ve kalanını da yalnızca orada bulundukları için resme dahil edebilirdi.

Niçin rüya gördüğümüz sorusunu niçin öyküler yazdığımız sorusu ile karşılaştıralım. Öyküdeki herşey allegorik değildir. Yazarın niçin tam da o öyküyü tam da yazdığı biçimde yazdığını açıklamaya çalışmakla ne söylenmek isteniyor olabilir?

İnsanların niçin konuştuklarının da bir yanıtı yoktur. Küçük bir çocuk yalnızca ses çıkarmanın keyfi için sık sık mırıldanır. Bu aynı zamanda yetişkinlerin niçin konuştuklarının da bir açıklamasıdır.

Freud hep, sanrının olağanüstü bir zihinsel güç gerektiren bir şey olduğu düşüncesinin etkisi altında kalmış gibi görünmektedir -*seelische Kraft (tinsel güç).* 'Ein Traum findet sich niemals mit Halbheiten ab' ('Bir rüya hiçbir zaman yarım bırakılmaya izin vermez') . Ve Freud, rüya sanrısını ortaya çıkarmaya yetecek ölçüde gücün ancak erken çocuklu

ğun derin arzularında bulunacağını düşünür. Bu bir soru konusu yapılabilir. Uyanık durumdayken görülen sanrısının olağanüstü bir zihinsel güç gerektirdiğini doğru kabul etmek -niçin rüya sanrıları da, uykuda hiç de olağanüstü enerji gerektirmeyen, tamamen normal bir şey olmasın?

(Şu soruları karşılaştıralım: Suçluları niçin cezalandırırız? Bir intikam arzusundan mı? Suçun tekrarını önlemek için mi? Ve diğerleri. Doğrusu tek bir nedenin olmadığıdır. Suçluları cezalandıran kurum vardır. Bunu farklı insanlar farklı nedenlerle desteklerler, ve farklı durum ve farklı zamanlardaki farklı nedenlerden dolayı. Bazı insanlar intikam duygusudan, bazıları adalet arzusudan, bazıları suçun tekrarını önleme arzusundan başka nedenlerle v.s. desteklerler. Ve böylece cezalar yerine getirilir.)

WITTGENSTEIN. (Söyleşi notları, 1946, R.R.)

Freud'un "Rüyaların Yorumu"nu H. ile birlikte çalışıyordum. Kitap bende, tüm bu düşünme biçiminin mücadele edilmesi gereken bir düşünme biçimi olduğu kanısını uyandırdı.

Freud'un verdiği rüya raporlarından (kendi rüyalarının raporları) herhangi birisini aldığımda serbest çağrışımı kullanarak, rüyaların bana ait olmamasına karşın, ben de Freud'un kendi çözümlemeleriyle ulaştığı sonuçların aynısına ulaşabilirim. Ve çağrışım benim kendi tecrübelerim boyunca sürüp gidecektir de.

Ne zaman bir şeyle, bir güçlük ya da yaşamınızda büyük bir yeri olan -örneğin cinsellik gibi- bir problemle meşgul olsanız, nereden başladığınız önemli değil, çağrışım sürecek ve sonuçta kaçınılmaz olarak aynı noktaya geri dönecektir. Freud rüyanın analizinden sonra, rüyanın nasıl da bu denli mantıklı göründüğünü söyler. Tabii ki mantıklıdır.

Masanın üzerindeki -oraya kesinlikle sizin rüya faaliyetiniz dolayısıyla bırakılmamış olan- objelerden herhangi biriyle başlayabilirdiniz ve onların tümünün öyle bir örüntüde yerleştirilmiş olabileceğini bulabilirdiniz; ve örüntü de aynı biçimde mantıklı olurdu.

İnsan bu tür serbest çağrışımla kendisi hakkında belirli şeyler keşfedebilir, ama bu rüyanın niçin gerçekleştiğini açıklamaz.

Freud bu bağlantılarda çeşitli antik mitlere gönderme yapar ve araştırmalarının, insanların bu türden bir miti düşünmeleri ya da ileri sürmeleri durumunun nasıl orataya çıktığını açıkladığını iddia eder.

Aslında Freud farklı bir şey yapmıştır. Antik mitin bilimsel bir açıklamasını yapmamıştır. Onun yaptığı, yeni bir mit yaratmaktır. Örneğin, tüm kaygının doğum travması kaygısının bir tekrarı olduğu açıklamasının çekiciliği hepsi hepsi bir mitolojinin çekiciliğidir. "Bunların tümü, çok önceleri olup bitmiş bir şeyin sonucudur." Hemen hemen bir gönderme yapar gibidir.

Aynı şey 'Urszene'* nosyonu için de söylenebilirdi. Bu genellikle birisinin yaşamına trajik bir örüntü vermenin çekiciliğine sahiptir. Bunların tümü, çok önceleri oluşmuş bir örüntünün aynısının tekrarıdır. Ölümlerin kişiyi doğuma yaklaştırması emrini getiren trajik bir figür gibi. Birçok insan yaşamının belirli dönemlerinde ciddi güçlüklerle -intihar düşüncesine götürecek kadar ciddi- karşılaşır. Bu insana kötü bir şeymiş gibi, bir trajedinin konusu bile olamayacak kadar iğrenç bir durum olarak görünür. Ve, eğer kişinin yaşamının oldukça trajik bir çizgisi olduğu -ilk yaşantıda belirlenmiş bir çizginin trajik işleyişi ve tekrarı olan bir çizgi- gösterilebilirse, müthiş bir rahatlama gerçekleşebilir.

Kuşkusuz hangi sahnenin ilk sahne olduğunu belirlemenin -hastanın ilk sahne olarak kabul edip etmediğini, ya da hatırlanmasının tedevi sürecini etkilediği sahne olup olmadığını belirlemenin güçlüğü ortada. Bu ölçütler pratikte birbiri içine girmişlerdir.

Çözümleme zarar veriyor gibidir. Kişi kendisine ilişkin çeşitli şeyler keşfetmesine karşın kendisine sunulan ya da empoze edilen mitolojiyi kavrayıp sindirmek için çok güçlü, keskin ve ısrarlı bir eleştirel tutuma sahip olmalıdır. 'Evet, kuşkusuz bu böyle olmalı' demek için bir ikna yolu vardır. Güçlü bir mitoloji.

Dinsel İnanç Üzerine Dersler

I

Avusturyalı bir general birisine "Eğer mümkün olursa, ölümümden sonra sizi düşüneceğim" diyor. Bir kesimin bunu gülünç bulduğunu, diğer bir kesimin ise gülünç bulmadığını düşünebiliriz.

(Wittgenstein savaş sırasında krom çelik kaplarda taşınan kutsanmış ekmekler görmüştü. Bu ona gülünç gelmişti.)

Bazılarının kıyamet gününe inandığını , benim ise inanmadığımı düşünelim, bu, benim onun inandığının tersine inandığım, tam olarak hiç de öyle bir şey olmayacağına inandığım anlamına mı gelir? Şöyle derdim: "asla, ya da her zaman değil."

Benim, bedenin çürüyeceğini söylediğimi, diğerinin ise "Hayır, hücreler binlerce yıl içinde tekrar birleşecek, ve siz yeniden dirileceksiniz" dediğini düşünelim.

Birisi "Wittgenstein, sen buna inanıyor musun?" derse, "Hayır" derdim. "İnsanlığa karşı mı geliyorsun?" "Hayır" derdim.

Eğer böyle derseniz, bunda çelişki zaten vardır.

Şunları söyler miydiniz: "Tersine inanıyorum." ya da "Böyle bir şeyi düşünmem için bir neden yok." ? Ben ikisini de söylemezdim.

Birisini inançlı bir kişi olduğunu ve şöyle dediğini düşünelim: "Bir kıyamet gününe inanıyorum." Ben de şöyle derdim: "Tamam. Emin değilim. Belki." Aramızda büyük bir uçurum olduğunu söylerdiniz. Eğer o "Yukarıda bir Alman

uçağı var" dese, ben de "Olabilir, o kadar emin değilim" deseydim, siz de birbirimize oldukça yaklaştığımızı söylerdiniz.

Sorun, sizin "Wittgenstein, tamamıyla farklı bir şey demek istiyorsun" diyerek açıklayabileceğiniz, benim ona yaklaşık bir yerde değil, fakat tamamıyla farklı bir noktada bulunmam sorunu değildir.

Farklılık hiçbir anlam açıklamasıyla ortaya çıkmayabilirdi de.

Niçin böyle bir durumda sorunun özünü gözden kaçırıyor gibi görünüyorum?

Birisinin bunu yaşamının rehberi yaptığını düşünelim: kıyamet gününe inanmayı. Ne zaman bir şey yapsa, bu aklına gelecektir. Bir bakıma kıyamet gününün gerçekleşeceğine inandığını mı yoksa inanmadığını mı söyleyeceğimize nasıl karar vereceğiz?

Kendisine sormak yeterli değildir. Büyük olasılıkla kanıtı olduğunu söyleyecektir. Fakat, sizin sarsılmaz bir inanç olarak adlandırabileceğiniz bir inançtır sahip olduğu. Bunu, akıl yoluyla ya da inancın doğal kaynaklarına başvurarak değil, tüm yaşamını bu inanca göre düzenleyerek kanıtlayacaktır.

Bu çok daha güçlü bir olgudur -yukarıda sözünü ettiğimiz hazlar hep bu tabloyu tamamlar niteliktedir. Bu bir anlamda tüm inançların en katısı olarak adlandırılmalıdır, zira insan, kendisi için çok çok daha yararlı olan şeyler için yapmadığını yapar ve bazı şeyleri bu inanç uğruna riske atar. Hem de köklü (well-established) değerler ve köklü olmayan (not well-established) değerler arasında ayrım yapmasına karşın.

Lewy: Kuşkusuz inancın fazlasıyla köklü bir inanç olduğunu söylerdi. İlk olarak, "köklü-olanı" kullanabilir ya da hiç kullanmaz. Bu inanca fazlasıyla köklü-bir-inanç olarak bakabilir, bir başka açıdan da hiç de köklü olmayan bir inanç olarak görebilir.

Eğer bir inancımız var ise, belirli durumlarda belirli temellere tekrar tekrar döner bakar ve aynı zamanda - yaşamımızı bu inancın temelleri uğruna riske atma noktasına gelirsek, çok da çekinmeden riske atarız.

-"İnanıyorum" dediğimiz zamanlarda- bir inanca sahip olduğumuz durumlar vardır ve diğer taraftan bu inanç, normalde sıradan günlük inançlarımızın dayandığı olguya da dayanmaz.

İnançları birbirleriyle nasıl karşılaştırmalıyız? İnançları karşılaştırmak ne demektir?

Şunu söyleyebilirdiniz: "Zihin durumlarını karşılaştırırız."

Zihin durumlarını nasıl karşılaştırırız? Açıktır ki bu karşılaştırma her durumda işlemeyecektir. İlk olarak, bu söylediğiniz bir inancın dirençliliğinin bir ölçüsü olarak ele alınmayacak mıdır? Fakat, örneğin nasıl risk alırdınız?

Bir inancın dirençliliği bir ağrının şiddeti ile karşılaştırılamaz.

İnançları karşılaştırmanın tamamıyla farklı bir yolu, onların hangi tür temeller üzerine kurulduğuna bakmaktır.

Bir inanç, geçici bir zihin durumuna benzemez. "Saat 5.00'te çok kötü bir diş ağrısı vardı."

İki kişi olduğunu, birisinin hangi kursu alacağına karar vermek zorunda kaldığında ceza ve ödülü düşündüğünü, diğerininse düşünmediğini varsayalım. Örneğin birisi, kendisine yapılan herşeyi bir ödül ya da ceza olarak almaya eğilimli iken, diğeri hiç de böyle düşünmez.

Kişi eğer hasta ise şöyle düşünebilir: "Bunu hak edecek ne yaptım?" Bu, ikilemi düşünmenin bir yoludur. Bir diğer yolu ise, kendisinden utanma durumuna düştüğü her durumda takındığı genel düşünme tarzıdır: "Bu cezalandırılacak."

İki kişi alalım ve bunlardan birisinin kendi davranışlarından ve karşılaştığı ikilem durumunda kendisine neler olduğundan söz ettiğini, diğerinin ise söz etmediğini düşünelim. Bu iki kişi tamamıyla farklı düşünmektedir. Oysa buraya kadar farklı şeylere inandıklarını söyleyemiyordunuz.

Yine herhangi birisinin hasta olduğunu ve "Bu bir ceza" dediğini, benim de "Hasta olursam, hiç de ceza diye düşünmem" dediğimi düşünelim. "Tersine mi inanıyorsunuz?" derseniz -söylediğime tersine inanmak diyebilirsiniz, bu

normalde tersine inanmak diyeceğimiz şeyden tümüyle farklıdır.

Ben farklı, yani farklı bir tarzda düşünüyorum. Kendime farklı şeyler söylerim. Farklı resimlerim vardır.

Bu şudur: eğer birisi "Wittgenstein, hastalığı ceza olarak görmediğine göre sen neye inanıyorsun?" derse -"Cezaya ilişkin hiç fikrim yok" derdim.

Herşeyden önce örneğin, bu birbirinden tamamıyla farklı düşünme tarzları vardır -birisinin bir şeyler, diğerinin de başka şeyler söyleyerek açıklamak durumunda olmadıkları.

Bir kıyamet gününe inanmak ya da bir kıyamet gününe inanmamak dediğimiz şey -İnancın açıklaması tamamen ikincil bir rol oynuyor olabilir.

Eğer bana, din adamlarının inandıkları anlamda bir kıyamet gününe inanıp inanmadığımı sorarsanız, "Hayır, öyle bir şey olacağına inanmıyorum" demezdim. Bunu söylemek, bana tamamen aptalca bir şey gibi görünüyor.

Ve sonra bir açıklama yaparım. ".....a inanmıyorum", ama bu durumda din adamı betimlediğim şeye asla inanmazdı.

Bir şey diyemem. O insanla çelişkiye düşemem.

Bir anlamda onun söylediklerinin tümünü anlarım - "Tanrı", "ayırma" v.s. gibi İngilizce söcükleri anlarım. "Buna inanmıyorum" diyebilirdim ve bu, bu düşüncelere ya da benzeri düşüncelere sahip değilim anlamında doğru olurdu. Fakat inançla çeliştiğim anlamına gelmezdi.

Şöyle diyebilirsiniz: "Tamam, inançla çelişmiyorsanız, onu anlamıyorsunuz demektir. Eğer onu anlasaydınız, çelişirdiniz." Bu da anlaşılmaz geliyor bana. Normal dil tarzımdan uzaklaşıyorum. Onların birbirlerini anladıklarını söyleyebilir miyiz, bilmiyorum.

Bu itilaflar, herhangi bir normal itilaftan oldukça farklı görünüyorlar. Gerekçeler normal gerekçelerden tümüyle farklı görünüyorlar.

Gerekçeler bir biçimde , ikna etmekten oldukça uzaklar.

Önemli olan, eğer kanıtlar olsaydı, bunların tüm yapıyı yıkacak olmasıdır.

Normalde kanıt diyebileceğim hiçbir şey beni hiçbir şekilde etkilemezdi.

Örneğin geleceği öngören insanlar tanıdığımızı, yıllar ve yıllar sonrasını tahmin edebildiklerini ve bir tür bir kıyamet günü betimlediklerini düşünelim. Bunlar bile yeterince tuhafken, böyle bir şey olsaydı bile, ve hatta benim betimlediğimden daha ikna edici de olsaydı, bu oluşuma inanmak yine de dinsel bir inanç olmazdı.

Böyle bir öngörü yüzünden tüm zevklerden vazgeçmek zorunda kaldığımı düşünelim. Eğer şunları şunları yaparsam, birileri beni binlerce yıl sonra ateşe atacak v.s. Yerimden bile kımıldamazdım. En iyi bilimsel kanıt, tam anlamıyla hiçbir şeydir.

Bir dinsel inanç aslında böyle bir öngörüyle birlikte varolur ve "Hayır. Orada teslim olup itiraf edecek" der.

Sanki, kanıta göre formüle edilmiş inanç ancak son merhale olabilir -belirli düşünme ve davranış biçimlerinin belirginleşip oluşturulduğu

Bir insan, cehenneme sürüklenmemek üzere yaşamı için mücadele edebilirdi. Burada belirli öncüllerden yola çıkılarak ulaşılmış bir yargı söz konusu değildir. Dehşet. Yani, sanki, inancın özünün bir parçası.

Bu, kısmen sizin dinsel ihtilaflara, söz konusu şeyden bir kişinin *emin* olduğu, diğerinin ise "Evet, belki" dediği türden bir ihtilafa düşmemenizi açıklar.

Yeniden dirilmeye inananların "Evet, belki" diyenlerle çelişkiye düşmemesi sizin için şaşırtıcı olabilir.

İnanma burada, bu rolü çok daha fazla oynar: belirli bir resmin sürekli bana telkinde bulunma rolü oynadığını ya da hep onu düşündüğümü söylediğimizi varsayalım. Burada resmin kendileri için hep ön planda olduğu insanlar ile, resme hiç de dönüp bakmayanlar arasında çok büyük bir farklılık olurdu.

"Evet, belki öyle olabilir belki de olmaz" diyenler tamamıyla farklı bir düzeyde yer alırlardı.

Bu kısmen, bir insanın niçin şunu söylemeye istekli olmadığının da açıklamasıdır: "Bu insanlar bir kıyamet günü

olduğu fikrini (ya da görüşünü) şiddetle savunuyorlar." "Fikir" biraz tuhaf kaçıyor.

İşte bu nedenle farklı sözcükler kullanılıyor: "doğma", "iman".

Hipotezden söz etmiyoruz, ya da yüksek olabilirlikten. Ne de bilme hakkında konuşuyoruz.

Din üzerine bir tartışmada şöyle ifadeler kullanırız: "Şunların şunların olacağına inanıyorum," ve bu ifadeleri bilimde kullandığımız tarzdan farklı bir tarzda kullanırız.

Üstelik kullanmayı düşünmek için büyük bir heves olmasına karşın. Zira kanıttan ve deney yoluyla kanıtlamaktan söz ediyoruz.

Hatta tarihi olaylardan da söz edebiliriz.

Hıristiyanlığın tarihsel bir temele dayandığı söylenmişti. Üstadlar tarafından böyle bir durumda kuşku duyulamazlığın yeterli olmadığı binlerce kez söylenmişti. Hatta Napolyon için olduğu kadar çok kanıt olsa bile. Çünkü kuşku duyulamazlık, benim tüm yaşamımı değiştirmem için yeterli olmazdı.

Bu, tarihi olgulara olan sıradan inançların bir temel olarak işlev görebilmeleri anlamıda bir tarihi temele dayanmaz.

Burada sıradan tarihsel olgulara olan bir inançtan farklı olan tarihsel olgulara inançlarımız söz konusudur. Hatta bunlar tarihsel empirik önermeler olarak da ele alınmazlar.

İnanç sahibi insanlar, *tüm* tarihsel önermeler için genellikle taşıdıkları kuşkuyu duymazlar. Özellikle de çok uzun zaman öncesine ait önermelerden.

İnanılırlığın, güvenilirliğin ölçütü nedir? Bir önermenin ciddi bir gerçekleşebilirlik olasılığı olduğunu söylediğiniz duruma ilişkin genel bir betimleme yaptığınızı düşünelim. Siz olabilirliği ciddi olarak nitelendirdiğinizde bu, *yalnızca* sizin o olabilirlik için şöyle şöyle dayanaklara sahip olduğunuz, ama diğerleri için sahip olmadığınız demek midir?

Örneğin içkili birisinin bir olaya ilişkin yaptığı bir anlatıma güvenmeyiz.

Father O'Hara[1] bunu bilimin konusu yapanlardan birisiydi.

Burada bu dayanağı farklı biçimde ele alan insanlar da vardır. Onlar şeyleri, tek tarzda ele alınmaları durumunda inandırıcı olmayan kanıtlara dayandırırlar. Birçok şeyi bu kanıta dayandırırlar. Onların kabul edilemez olmadıklarını mı söylüyorum? Onları kabul edilemez olarak nitelendirmezdim.

Onların kesinlikle *kabul edilebilir* olmadıklarını, bunun apaçık olduğunu söylerdim.

'Kabul edilemez' herkese biraz azarlamayı çağrıştırır.

Şunu söylemek istiyorum: bu soruna bir kabul edilebilirlik sorunu olarak yaklaşmıyorlar.

Epistles'yi okuyan herkes, onun şunu söylediğini görür: yalnızca kabul edilebilir olmadığını değil, fakat ahmakça da olduğunu.

Yalnızca kabul edilebilir değil, fakat kabul edilebilirmiş gibi de görünmüyor.

O'Hara'nın bana komik gelen yanı, yapıtını *kabul edilebilir*miş gibi göstermesidir.

Niçin bir yaşam biçimi bir kıyamet gününe inancın ifadesinde doruk noktasına varmasın? Fakat böyle bir şeyin olacağı ifadesine "Evet" de diyemem, "Hayır" da. "Belki" ya da "Emin değilim" de diyemem.

"Bu, bu türden hiçbir yanıta izin vermeyebilen bir ifadedir.

Bay Lewy dindar olsaydı da bir kıyamet gününe inandığını söyleseydi, onu anladığımı mı yoksa anlamadığımı mı söylemem gerektiğini de bilemezdim. Onun okuduklarının aynısını okudum. En önemlisi, onun ne demek istediğini biliyorum.

Bir ateist "Bir kıyamet günü olmayacak" dese, bir başkası da olacağını söylese idi, bunlar aynı şeyi mi kastediyor olacaklardı? -Söylenmek istenenin aynı şey olmasının ölçütü

---

[1] *Bilim ve Din* Üzerine Bir Sempozyuma Katkı (Lond: Gerald Howe, 1931, ss. 107-116).

açık değil. Aynı şeyi betimliyor olabilirlerdi. Siz de bunun, zaten onların aynı şeyi kastettiklerini gösterdiğini söylerdiniz.

Bir adaya geliyoruz ve orada inançlarla karşılaşıyoruz ve bunlardan bazılarını da dinsel inanç olarak adlandırma eğilimindeyiz. Benim söylemek istediğim, dinsel inançların ..... olmayacağıdır. Tümceler vardır, ama ayrıca dinsel ifadeler de vardır.

Bu ifadeler yalnızca ne hakkında oldukları bakımından farklı olmayacaklar. Tamamıyla farklı ilişkiler bunları dinsel inançlara sokacak ve kendi yaşamımız için onlara dinsel inanç ya da bilimsel inanç olarak adlandırıp adlandıramayacağımızı bilemediğimiz durumlar arasında geçişlilik olduğu kolaylıkla görülecektir.

Siz bunların yanlış formüle edildiğini düşünebilirsiniz.

Belirli durumlarda bunların, sizin düşüncelerinizle çeliştiğini kastederek yanlış formüle edildiğini söylersiniz. Bir başka durumda ise, hiç muhakeme edilmediklerini söylersiniz ya da "Bu tamamıyla farklı bir muhakeme tarzı" dersiniz. İlk olarak, bizimkine benzer bir tarzda muhakeme edildikleri durumu söyler ve bizim gaflarımızın karşılığı olan bir şeyler yapardınız.

Bir şeyin gaf olup olmaması -özel bir sistemde gaftır. Nitekim bir şey bir oyunda gaftır, bir diğerinde değildir.

Ayrıca, bizim kabul edilebilir olduğumuz yerde onların - orada *aklı* kullanmadıklarını kastederek- kabul edilebilir olmadıklarını söyleyebilirdiniz.

Bizim gaflarımıza çok benzer bir şeyler yaparlarsa, bilmediğimi söylerdim. Bu onun daha kapsamlı bir biçimde ele alınmasına bağlıdır.

Kabul edilebilir olmak için tüm çabaların gösterildiği durumlarda bunu görebilmek zordur.

Ben O'Hara'yı kesinlikle kabul edilemez olarak adlandırırdım. Eğer bu dinsel inanç ise, bunun batıl inanç olduğunu söylerdim.

Ama onunla, yetersiz kanıtlara dayandığını söylemeden dalga geçerdim. Şöyle derdim: burada kendisi hakkında de-

di-kodu yapan birisi var. Siz de şöyle derdiniz: Bu adam tuhaf, çünkü inanıyor ve inancını zayıf gerekçelere dayandırıyor.

II

'Tanrı' sözcüğü en erken öğrenilen sözcüklerden birisidir - resimler ve din kitapları gibi. Ama teyzelerin resimleriyle aynı sonuçları vermezler. [Resmin resmettiği] bana gösterilmedi.

Sözcük bir kişiyi temsil eden bir sözcükmüş gibi gösterilir. Tanrı görürü, ödüllendirir, v.s.

"Tüm bu şeyler gösterilmiş olsaydı, bu sözcüğün ne anlama geldiğini anlayabilir miydiniz?" Ben şunları söylerdim: "Hem evet hem hayır. Onun ne anlama gelmediğini öğrendim. Bunu kendim anladım. Sorular farklı biçimde sorulsalardı, soruları anlayıp yanıtlayabilirdim -ve bu anlamda anlamak söylenebilirdi."

Eğer Tanrı'nın ya da bir tanrının varlığına ilişkin soru sorulursa bu, hiç duymadığım bir obje ya da kişinin varlığına ilişkin sorudan tümüyle farklı bir rol oynardı. Birisi Tanrı'nın varlığına *inandığını*, eğer inanmıyor olsaydı, bunun kötü bir şey olarak görüleceğini söyledi, söylemek zorunda kaldı. Eğer ben normalde bir şeyin varlığına inanmıyor olsaydım, hiç kimse bunda yanlış bir şeyin olduğunu düşünmezdi.

'İnanma' sözcüğünün ayrıca böyle olağandışı bir kullanımı da vardır. Bir kişi hem inanmaktan söz edip hem de 'inanma'yı alalade biçimde kullanmaz. (Normal kullanımda) şunu söyleyebilirdiniz: "Yalnızca inanıyorsunuz -oh güzel..." Burada tümüyle farklı biçimde kullanılmıştır; öte yandan 'bilme' sözcüğünü genellikle kullandığımız biçimde kullanılmamıştır.

Tanrı hakkında ne düşündüğümü belli belirsiz de olsa anımsasaydım şunu söyleyebilirdim: Nasıl bir Tanrı inancı

olursa olsun, test edebileceğimiz ya da test etme metodu bulabileceğimiz bir şeye inanılamaz. Şunu söyleyebilirdiniz: "Bu anlamsız, çünkü insanlar kanıtlardan dolayı inandıklarını ya da dinsel tecrübelerden dolayı inandıklarını söylerler." Ben de şöyle derdim: "İnsanların kanıtlara dayanarak inandıklarını söylemeleri biçimindeki basit bir olgu, benim "Tanrı vardır" gibi bir tümce kullanabilmem için yeterli olmaz, zira kanıtınız tatmin edici değildir ya da yetersizdir."

Smith adında birisini tanıdığımı düşünelim. Bu savaşta bir çarpışmada öldürüldüğünü duydum. Birgün bana gelip "Smith Cambridge'te" diyorsunuz. Soruşturuyorum ve sizi Guildhall'de dikelirken buluyorum ve diğer köşede de bir adam görüyorum ve siz "O Smith'di" diyorsunuz. Ben de "Bakın, bu yeterli bir kanıt değil" diyorum. Eğer öldürüldüğüne dair yeterli kanıtımız olsaydı, sizi saflığınıza inandırmaya çalışırdım. Bir daha asla duymadığını düşünelim. Söylemeye bile gerek yok, soruşturma yapmak oldukça zorlaşır: "12.05'te Market Place'ten Rose Crescant'e geçen kimdi?" Şöyle derdiniz: "O oradaydı." Epeyce güç durumda kalırdım.

Bir Yaz-Ortası Kutlaması olduğunu düşünelim. Birçok insan bir çember oluşturacak biçimde toplanır. Bunun her yıl yapıldığını ve herkesin, çemberin karşı tarafında ölmüş akrabalarından birini gördüğünü söylediğini düşünelim. Böyle bir durumda çember içindeki her kişiye şunu sorabilirdik: "Kimin elini tuttunuz?" Yine de tüm söyleyebileceğimiz, o gün ölmüş akrabalarımızı gördüğümüz olurdu. Böyle bir durumda şunu söyleyebilirdiniz: "Olağandışı bir tecrübe yaşadım. Ancak 'Ölmüş kuzenimi gördüm' diyerek açıklayabileceğim bir tecrübe yaşadım." Bunu yetersiz kanıtlara dayanarak söylediğinizi söyler miydik? Belirli koşullarda bunu söylerdim, başka bazı koşullarda ise söylemezdim. Söylenenin biraz saçma göründüğü durumda "Evet, bu durumda kanıtlar yetersiz." Eğer tümden saçma ise, bunu da söylemezdim.

Fransa'da Lourdes gibi bir yere gittiğimi düşünelim. Çok saf birisiyle gittiğimi düşünelim. Orada, bir şeyden kan aktığını görüyoruz. Şöyle diyor: "İşte sensin Wittgenstein, nasıl

kuşku duyarsın?" Ben de "Bu yalnızca tek biçimde açıklanabilir mi? Şu ya da bu da olamaz mı?" derdim. Onu hiç de önemli bir şey görmediğine ikna etmeye çalışırdım. Bunu her koşulda yapabileceğimden de emin değilim. Normal koşullarda yapabileceğimi kesinlikle biliyorum.

"Yanımdaki, tüm bunlardan sonra bunu düşünmemeli mi?" "Haydi. Haydi." derdim. Bu durumda olguyu, tıpkı bir labaratuvarda kötü düşünülmüş bir deney gibi algılardım.

"Dengeyi oynattığımda denge etkilenir." Dengenin korunmadığına, çekimin onu etkileyebileceğine v.s. işaret ediyorum.

Birisinin böyle bir olgu durumuna aşırı inanç sergilediğini hayal edebilirim ve inancına hiç de "Bu pekala şöyle şöyle bir şeyden kaynaklanmış olabilir" diyerek yaklaşmazdım, çünkü bunu kendisine edilmiş bir hakaret olarak düşünebilirdi. Ya da şöyle derdi: "Bu rahipler hileci, ama yine de orada bir mucizevi olay gerçekleşebilir."

Yılın falanca gününde kanayan bir heykelim olsun. Kırmızı mürekkebe sahibimdir v.s. "Sen bir hilekarsın, ama İlah sizi yine de kullanıyor. Bir anlamda kırmızı mürekkep, bir anlamda da kırmızı mürekkep değil."

Şunu düşünelim: Toplanmış ve etiketlenmiş çiçekler. İnsanlar "Evet, çiçekler etiketlerle maddeleştirilmişler. "diyorlar. Böyle bir öyküyü gülünç olmaktan çıkarmak için hangi koşullar olmalı?

Hepiniz gibi ben de orta düzey bir eğitim gördüm ve dolayısıyla bir öngörü için yetersiz tanıt ile ne söylenmek istendiğini bilirim. Birisinin kıyamet gününün rüyasını gördüğünü ve böylece onun nasıl bir şey olduğunu öğrendiğini söylediğini düşünelim. Şöyle dediğini düşünelim: "Bu zayıf bir tanıt." Şöyle derdim: "Bunu yarın yağmur yağacağının tanıtı ile karşılaştırdığınızda, bu bir tanıt bile değildir." Sizin tanıt olarak adlandırabileceğiniz noktanın abartılması gibi bir etki yaratabilirsiniz. Fakat o zaman tanıt olarak gülünç olmaktan da öte bir şey olabilir. Ama bu durumda şöyle diyebilir miydim: "İnancınızı, kibarca ortaya koymak adına oldukça zayıf bir tanıta dayandırıyorsunuz." Niçin bu rüyayı

bir tanıt olarak alayım -geçerliliğini meteorolojik olayların tanıtlarının geçerliliğini ölçermiş gibi ölçerek?

Eğer bunu Bilimde kanıt olarak adlandırdığımız herhangi bir şey ile karşılaştırırsanız, hiç kimsenin ölçülü bir biçimde "Evet, böyle bir rüya gördüm ... dolaysıyla ... kıyamet günü" demesini kabul edemezsiniz. Şöyle diyebilirdiniz: bir gaf için bu çok fazla." Durup dururken tahtaya numaralar yazar ve sonra da "Şimdi bunları toplayacağım" dersiniz ve sonra da "2 ve 21, 13 eder" v.s. dersiniz. Ben de "Bu gaf değildir" derim.

Onun çılgın olduğunu ya da şaka yaptığını söyleyeceğim durumlar vardır. Sonra, tümüyle farklı yorum arayacağım durumlar da olabilirdi. Açıklamanın ne olduğunu görmek için, toplamı, toplamanın nasıl yapıldığını, onu neyin izlediğini, açıklamanın yapıldığı koşulların farklılığını v.s. tümünü bilmem gerekir.

Eğer birisi bana, bir rüyadan sonra kıyamet gününe inandığını söylemiş olsaydı, bu rüyanın onda nasıl bir izlenim bıraktığını bulmaya çalışırdım. Bir tutum: "Yaklaşık 2000 yıl içinde gerçekleşecek. Şunlar şunlar şunlar için kötü olacak." Ya da şiddet biçiminde bir etki bırakmış olabilir. Umudun, dehşetin olduğu bir durumda, o ".... inanıyorum" dese bile tanıtın yetersiz olduğunu söyler miydim? Bu sözlere normalde "Şuna şuna inanıyorum"a yaklaştığım gibi yaklaşamam. Bu, tartışma noktasından tümüyle uzaklaşmak olurdu ve hatta arkadaşına şunları şunları anlatmış, büyükbabası da rüyayı görmüş ve inanmış olsa da asıl noktadan uzaklaşılmış olurdu.

Şöyle demezdim: "Eğer birisi ona yarın yağmur yağacağının rüyasını gördüğünü söyleseydi" paltosunu alır mıydı? v.s.

Lewy'nin ölmüş arkadaşına ilişkin evhamının olduğu durum. Sizin onu bir yere yerleştirmeyi denemediğiniz durumlar. Ve onu ciddi bir problem durumuna yerleştirmeye çalıştığınız bir durum. Benim "üzerinde anlaşabileceğimiz geniş bir temele sahip olduğumuzu varsayabiliriz" dediğim bir başka durum.

Genelde, sizin "O öldü" dediğiniz, benim de "O ölmedi" dediğim bir durumda kimse şunu söylemezdi: "'Ölü' ile aynı şeyi mi kastediyorlar?" Evhamları olan birisinin söz konusu olduğu bir durumda düşünmeden şunu sözylemezdim: "O farklı bir şey söylemek istiyor."

Şunu ele alalım: zalimliğe düşkün birisi.

Farklı bir şey söylemek istiyor olamamın ölçütü nedir? Yalnızca söylenen için tanıt olarak alınan değil, fakat aynı zamanda nasıl davrandığı, dehşet içinde olduğu v.s.

Bu önermenin empirik önerme olarak kabul edilip edilemeceğini nasıl anlayabilirim -'Ölü arkadaşınızı tekrar göreceksiniz' önermesinin? Şöyle mi derdim: "Kendisi biraz batıldır." Biraz değil.

Bu kişi savunma durumunda kalabilir. (Bunu söyleyen insan, söylediğinden dolayı savunma durumunda kalan insandan kategorik olarak daha zekidir.)

Yine de 'Bir ölü arkadaşı görmek' bana bir şey ifade etmiyor. Ben böyle düşünmüyorum. Kendime asla şunu söylemem: "Şunu şunu tekrar göreyim."

O bunu hep söyler, ama hiç araştırmaz. Garip bir gülümsemeyle "Öyküsünün düşsel bir niteliği var." Bu durumda benim yanıtım "Evet" olurdu ve bir de buna ait bir açıklama.

'Tanrı insanı yarattı'yı alalım. Michelangelo'ın dünyanın yaradılışını gösteren resmini. Genelde sözcüklerin anlamını bir resim kadar iyi ifade eden hiçbir şey yoktur ve ben, Michelangelo'ı, herhangi birisini olabileceği kadar iyi ve işini de en iyi biçimde yapan birisi olarak görürüm ve burada Tanrı'nın Adem'i yaratması resmini de.

Bunu görmüş olsak bile, bunun Tanrı olduğunu kesinlikle düşünmezdik. Eğer o yüzeydeki acayip adamı 'Tanrı' olarak adlandırırsak, resim tümüyle farklı bir biçimde kullanılmak durumunda olurdu v.s. Dini bu resimler aracılığıyla öğretildiğini düşünebilirdiniz. "Kuşkusuz, resimle yalnızca kendimizi ifade etmek istiyoruzdur." Bu oldukça garip..... Moore'a bir tropikal bitki resmi gösterebilirdim. Resim ile bitkiyi karşılaştırmanın bir tekniği vardır. Eğer ona Michelangelo'ın resmini gösterseydim "Kuşkusuz, sana gerçeğini göstere-

mem, yalnızca resmini gösterebilirim" derdim..... Saçma olan, ona bu resmi kullanma tekniğini hiç öğretmemiş olmamdır.

İncilde geçen betimlemelerin rolü ile Tanrı'nın Adem'i yaratması resminin rolünün tamamıyla farklı roller oldukları apaçıktır. Şu soruyu sorabilirsiniz: "Michelangelo Nuh'un, Nuh'un gemisi resmindeki gibi göründüğünü ve Tanrı'nın da Adem'i yine resimde göründüğü gibi yarattığını mı düşünüyordu?" Tanrı ya da Adem'in bu resimde göründükleri gibi olduğunu söylemezdi.

Eğer şöyle bir soru sorsaydık öyle görünebilirdi: "Lewy, şunun şunun canlı olduğunu söylediğinde *gerçekten* şunu şunu mu söylemek istiyor?" -birisinde tam olarak onu demek istemediğini söyleyeceği apayrı iki durum söz konusuymuş gibi görünebilirdi. Durumun böyle olmadığını söylemek istiyorum. Ayrı düşeceğimiz durumlar olacaktır ve az ya da çok bilginin olmasının sorun oluşturmayacağı, dolayısıyla bir noktada buluşacağımız durumlar olacaktır. Bazen bunun bir tecrübe sorunu olduğu durumlar olacak ve dolaysıyla "10 yıl daha bekleyin"diyebilirsiniz. Bu durumda ben "Böyle bir akıl yürütmeye girişmezdim" derken Moore da "Ben girişirdim" derdi. Yani birileri bir şeyler *yapar*dı. Argümanlarımızı sürdürür ve aramızda büyük farklılıkların ortaya çıkacağı, Bay Lewy'nin "Wittgenstein aklı yıkmaya çalışıyor" diyebileceği yere kadar giderdik ve bu da yanlış olmazdı. Bu tür sorular sorulduğunda aslında olan budur.

III

Bugün "'Ölü' Üniversiteli konuşuyor" yazılı bir afiş gördüm.

İfade içindeki tırnak işaretleri şu anlama geliyor: "O gerçekte ölü değil." "O, insanların ölü dediklerinden değil. Ona 'ölü' demeleri hiç de doğru değil."

Aktarma yaparken "kapı" dan söz etmiyoruz (yani 'kapı' sözcüğünü çift tırnak içinde kullanmıyoruz. *çev.*)

Şimdi aklıma geldi: "Eğer birisi 'O gerçekte ölü değil, alışıldık ölçülere göre ölü olsa bile' deseydi -şöyle diyemez miydim: "O yalnızca alışıldık ölçülere göre ölü değil; o, bizim hepimizin ölü olarak adlandırdığımız şeyin kendisi"?

Eğer onu bu durumda 'canlı' olarak adlandırırsanız, dili alışılmadık bir biçimde kullanıyorsunuzdur, çünkü neredeyse kasten yanlış anlamalara zemin hazırlıyorsunuz. Diğer bazı sözcükleri niçin kullanmıyorsunuz da, "ölü"ye zaten sahip olduğu anlamı yüklüyorsunuz.

Birisinin şöyle dediğini düşünelim: "Bu sözcük devamlı bu anlamda kullanılmadı. "Sözcüğün eski anlamına göre o ölü değildir" ya da "Eski düşünceye göre o ölü değildir."

Farklı ölüm düşüncelerine sahip olmak ne demektir? Şöyle dediğinizi düşünelim: "Ölümden sonra sandalye olmam gibi bir düşüncem var" ya da Yarım saat içinde bir sandalye olmam gibi bir fikre sahibim" bir sandalye olmuş bir şeyden hangi koşullarda söz edebileceğimizi hepiniz biliyorsunuz.

Şunları ele alalım:

(1) "Bu gölge yok olacak."

(2) "Bu sandalye yok olacak." Bu sandalyenin yok olmasının nasıl bir şey olduğunu biliyorsunuzdur. Ama düşünmek zorundasınız. Bu cümlenin kullanımının söz konusu olmadığını tesbit edebilirsiniz. Kullanımı düşünürsünüz.

Kendimi ölüm döşeğinde düşünüyorum. Hepinizin üzerimdeki havaya baktığını düşünüyorum. "Bir fikrin var" dersiniz.

Varolmaya son verdiğinizi söylediğinizde (yeterince) sarih misiniz?

Farklı zamanlarda altı tane farklı ['varolmayı sona erdirme'] düşünceniz var.

Eğer "Ben kendimi bedeninden ayrılmış bir ruh olarak hayal edebiliyorum. Wittgenstein, sen de kendini bedeninden ayrılmış bir ruh olarak hayal edebiliyor musun?" diye sorsaydınız, şunu söylerdim. "Özür dilerim, [buraya kadar] hiçbir şeyi bu sözlerle ilişkilendirmedim." derdim.

Tüm karmaşık şeyleri bu sözlerle ilişkilendiririm. İnsanların ölümden sonra acı çektiklerinden söz ettiklerini, v.s. düşünürüm.

"İki farklı düşüncem var, birisi, ölümden sonra varolmanın sona ermesi, diğeri, bedenden ayrılmış bir ruh düşüncesi."

Farklı iki düşünceye sahip olmak nasıl bir şeydir? Bir insanın bir düşünceye, diğerinin de bir başka düşünceye sahip olmasının ölçütü nedir?

Bana iki ifadeden söz ettiniz, "varolmayı sona erdirme", "bedenden ayrılmış bir ruh." "Bunu söylediğimde kendimi belirli bir tecrübeler bütünü sahibi olarak düşünüyorum." Bunu düşünmek nasıl bir şeydir?

Eğer Amerika'daki kardeşinizi düşünüyorsanız, düşündüğünüzün, kafanızdaki düşüncenin Amerika'daki kardeşiniz düşüncesi olduğunu nasıl biliyorsunuz? Bu bir deney bir sorunu mudur?

Şunu ele alalım: İstediğinizin bir elma olduğunu nasıl biliyorsunuz? [Russsell].

Kardeşinizin Amerika'da olduğuna inandığınızı nasıl biliyorsunuz?

Karnınızı bir armut ile de doyururdunuz. Ama şöyle demezdiniz: "İstediğim bir elmaydı."

Düşüncenin zihninizde bir işlem türü olduğunu ya da bir şey söylemeniz v.s. olduğunu söylediğimizi düşünelim -o zaman şöyle diyebilirdim: "Peki, buna kardeşinizin Amerika'da olduğu düşüncesi diyorsunuz, güzel, bununla, Amerika'daki kardeşiniz arasındaki bağlantı nedir?"

Lewy: Bunun bir anlaşma sorunu olduğunu söyleyebilirdiniz.

Bu niçin, kardeşinizin Amerika'da olduğuna ilişkin bir düşünce olduğundan kuşku duymamanız olsun?

Bir işlem [düşünce] bir başka şeyin bir resmi ya da bir gölgesi olarak görülür.

Bir resmin Lewy'nin resmi olduğunu nasıl biliyorum? - Normalde Lewy'ye benzerliğiyle, ya da belirli koşullarda Lewy'nin bir resmi ona benzemeyebilir ama Smith'e benzeyebilir. Eğer [bir ölçüt olarak] benzer olma ölçütünden vazgeçersem, belirli bir yansıtma yöntemiyle herşey onun portresi olabileceğinden, müthiş bir karmaşaya düşerim.

Eğer düşüncenin bir biçimde, Amerika'daki kardeşinizin bir resmi olduğunu söylüyorsanız - Evet, ama hangi yansıtma yöntemiyle düşünceniz onun bir resmidir? Düşüncenin onun resmi olduğundan kuşku duyulmamalı demek çok belirsiz.

Eğer size "Bunun şuna şuna ilişkin bir düşünce olduğunu nasıl biliyorsunuz?" diye bir soru sorulsaydı, hemen aklınıza bir gölge bir resim düşüncesi gelirdi. Bir nedensel ilişki düşünmezsiniz. Düşündüğünüz ilişki türü, "resim", "gölge" v.s. ile ifade edilebilir.

"Resim" sözcüğü tümüyle doğru -birçok durumda en sıradan anlamında bile bir resimdir. Benim kullandığım bazı özel sözcükleri bir resme çevirebilirdiniz.

İşte asıl nokta budur, sözcüğün resmini çizdiğinizi düşünelim, onun Amerika'daki kardeşim olduğunu nasıl biliyorum? Onun kardeşim olduğunu -buradaki aşikar benzerlik olmaksızın- kim söyleyebilir?

Bu sözcükler ya da bunların yerine konabilecekler ile Amerika'daki kardeşim arasındaki bağlantı nedir?

İlk fikir [sizin öne sürdüğünüz], sizin kendi düşüncelerinize baktığınız ve düşüncenizin şöyle şöyle bir düşünce olduğundan mutlak olarak emin olduğunuzdur. Bazı zihinsel olgulara bakıyorsunuz ve kendinize "Bu açıkça kardeşimin Amerika'da olduğu düşüncesi" diyorsunuz. Bu bir süperresim gibi görünüyor. Düşünceyle ilgili herhangi bir kuşku-

nun olmadığı görülüyor. Bir resme karşın, burada yansıtma ilişkisinden kaçınıyor gibi görünmenize ve düşüncenizin kardeşinize ait olduğundan mutlak biçimde emin görünmenize karşın, yine de yansıtma yöntemine tabidir.

Smythies'in şaşkınlığı, bir süper-resim fikrine dayalı bir şaşkınlıktır.

Bir defasında Mantıkta belirli süperlatifler fikrinin nasıl ortaya çıktığı üzerine konuşmuştuk. Bir süper-zorunluluk fikri gibi, v.s.

"Düşüncenin Amerika'daki kardeşim düşüncesi olduğunu nasıl biliyorum?" -düşüncenin *ne* olduğunu?

Düşüncenin "Kardeşim Amerika'da *dememden* oluştuğunu düşünelim -kardeşimin Amerika'da olduğunu *söylediğimi* nasıl biliyorum?

Nasıl bağlantı kuruluyor? -İlk elde sanki telden yapılmış bir bağlantı hayal ederiz.

Lewy: Bağlantı bir anlaşmadır. Bağlantıyı sözcük tasarımlar.

"Tasarımlar"ı örneklerle açıklamalısınız. Öğrenmiş olduğumuz bir kural bir uygulama v.s.

Bir şeyi düşünmek, bir şeyi boyamaya ya da bir şeyi vurmaya mı benzer? Düşünceyi kuşku duyulamaz yapan, her ne kadar bir yansıtma ilişkisi yoksa da, bir yansıtma bağlantısı gibi görünüyor.

Eğer "Kardeşim Amerika'da" demiş olsaydım -benim sözlerimi Amerika'daki kardeşime yansıtan ışınlar varmış gibi hayal edebilirdim. Ama ya kardeşim Amerika'da değil ise? -o zaman ışınlar hiçbir yere temas etmez.

[Eğer kardeşimin Amerika'da olduğu önermesini açıklamakla, sözcüklerin kardeşime gönderme yaptığını söylüyorsanız -sözcükler ile gönderme yaptıkları arasındaki bağa ilişkin önerme] -Önermenin, aracı bağın Amerika ile ne alıp vereceği olabilir?

En önemli nokta işte bu -eğer resim yapmaktan v.s. söz ediyorsanız, bağın *şimdi* olduğunu düşünüyorsunuzdur, o kadar ki ben bu düşünmeyi sürdürdüğüm sürece bu bağlantı varolacakmış gibi görünmektedir.

Öte yandan eğer bunun bir anlaşma bağlantısı olduğunu söylemiş olsaydık, biz düşünürken bu bağlantının varolduğunu söylemenin herhangi bir önemi kalmayacaktı. Anlaşma gereği bir bağlantı var -Ne demek istiyoruz? Bu bağlantı çeşitli defalar ortaya çıkan olaylara gönderme yapmaktadır. Herşeyden önemlisi de, bir tekniğe gönderme yapmaktadır.

["Bir şeyi düşünmek belirli bir zaman diliminde devam eden bir şey midir, yoksa sözcüklere mi dağılmıştır?" "Bir parıltıyla gelir." Her zaman mı? -Bazen bir parıltıyla gelir, bu her türden farklı şeyler olabilse de.]

Eğer bir tekniğe gönderme yapıyorsa, o zaman belirli durumlarda ne demek istediğinizi birkaç sözcükle açıklamak yeterli olamaz; çünkü düşüncenin 7'den 7.5'a ulaşmasıyla, tanı onu [ifadeyi] kullanma pratiği ile çeliştiği düşünülebilen bazı şeyler vardır.

"Falanca bir robottur" gibi bir ifade kullandığımızda, bu görüşün dayanak noktası [düşünceden dolayı], sizin "Tamam, ne demek istediğimi biliyorum" diyebilmenizdir..., [ifadenin] kullanımından önce ve sonra olup bitenlerden tamamıyla bağımsız, sanki sözünüzü söylerken olup bitenlere bakıyormuşsunuz gibi. Sözcüğün kullanım tekniğine herhangi bir atıf yapmaksızın, bir sözcüğü anlamaktan söz edebilirmişsiniz gibi görünmektedir. Smythies'in cümleyi anlayabildiğini söyledi ve bize de söyleyecek bir şey kalmadı gibi görünmektedir.

Farklı ölüm düşüncelerine sahip olmak nasıl bir şeydi? -Söylemek istediğim -Ölüm düşüncesine sahip olmak bir resme sahip olmak gibi bir şey midir ki "5'ten 5.1'e bir ölüm düşüncesine sahibim v.s." diyebiliyorsunuz? "Herhangi birisi bu sözcüğü hangi biçimde kullanırsa kullansın, şimdi belirli bir düşüncem var" -bunu "bir düşünceye sahip olmak" olarak adlandırıyorsunuz, çünkü "bir düşünceye sahip olmak" ifadesi yaygın biçimde sözcüğün kullanım tekniğine gönderme yapmaktadır v.s.

Burada hepimiz, yaygın bir araç olan ve tam bir [kullanım] tekniği olan "ölüm" sözcüğünü kullanıyoruz. Sonra birisi bir ölüm düşüncesi olduğunu söylüyor. Garip bir du-

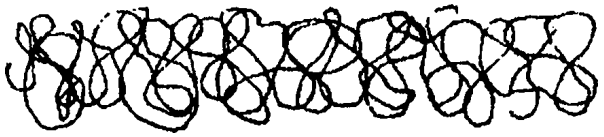
rum var; çünkü siz "belirli bir işleve sahip bir araç olan 'ölüm' sözcüğünü kullanıyorsunuz" diyebilirdiniz.

"Benim kendi kişisel ölüm düşüncem var" da diyebilirdi - siz herhangi bir şeyi ölüm ile bağlantılandırmadan da, buna 'bir ölü düşüncesi' demesinin nedeni olarak. Bu [sizin 'düşünceniz'], bizi hiç de ilgilendirmiyor olsa bile. [Bu durumda,] bu, hepimizin bildiği ve anladığı 'ölüm' ile oynanan oyuna bağlı değildir.

Eğer onun kendisinin "ölüm fikri" olarak adlandırdığı uygun olmak ise, oyunumuzun parçası olmak durumundadır.

'Benim ölüm fikrim ruhun bedenden ayrılmasıdır' -bu sözcüklerle olan ilişkisini biliyorsak. Ayrıca şunu da söyleyebilirdi: "'ölüm' sözcüğünü belirli bir resim ile bağlantılandırıyorum -yatağında uzanmış bir kadın" -bazı açılardan ilgili olabilir de olmayabilir de.

Eğer şu çizgileri ölüm ile ilişkilendiriyorsa, ve bu onun fikri ise, bu psikolojik olarak ilginç bir durum olabilir.

"Ruhun bedenden ayrılması" [yalnızca yaygın bir ilgi söz konusudur.] Bu siyah perdelerin gördüğü işlevi görür ya da görmez.

[Sizin öyle demenizin] sonuçlarının ne olduğunu bulmak zorunda kalırdım. En azından şimdilik çok net değilim. [Bunu siz söylüyorsunuz] -"O halde ne?"- Bu sözleri biliyorum, bazı resimlere sahibim. Her şey bu sözcüklerle olup bitiyor.

Eğer böyle diyorsanız, hangi sonuçları çıkaracağını yine de bilmiyorum. Bunu ne ile karşılaştıracağını bilmiyorum.

Lewy: "Onu yok etmek ile karşılaştırıyorsunuz."

Eğer bana -"Varolmayı sona mı erdiriyorsunuz?"- diye sorsaydınız şaşırırdım, ve bunun tam olarak ne anlama geldiğini bilmezdim. "Eğer varolmayı durdurmazsanız, ölümden sonra acı çekeceksiniz", burada fikirler üretmeye başlarım, belki de etik sorumluluk fikirleri. Önemli olan tüm bunların iyi bilinen sözcükler olmasına karşın ve bir cümleden

bir başkasına ya da resimlere ilerleyebilmeme karşın, [bu ifadeden hangi sonucu çıkardığınızı bilmememdir.]

Birisinin şöyle dediğini düşünelim: "Wittgenstein, sen neye inanıyorsun? Sen bir septik misin? Ölümden sonra yaşayıp yaşamayacağını biliyor musun?" Şu bir gerçek ki, gerçekten "Söyleyemem. Bilmiyorum" demezdim, çünkü "Varolmayı durdurmam" derken ne söylemekte olduğuma ilişkin hiçbir açık fikrim yok v.s.

Spritüalistler bir tür bağlantı kuruyorlar.

Bir Spritüalist "Hayalet" gibi şeylerden söz eder. Bana, hoşlanmadığım bir tanımlama yapmasına karşın, ben ona ilişkin açık bir fikir edinirim. Bazılarının bu ifadeyi bir özel doğrulama tarzı ile bağlantılandırdıklarını çok iyi biliyorum. Bazılarının da -örneğin dindar insanlar- yapmadıklarını, ama tümüyle farklı fikirlere sahip olduklarını biliyorum.

Bir büyük yazar henüz çocukken, babasının kendisine bir görev verdiğini ve o anda kendisini, ölüm dahil hiçbir şeyin bu sorumluluktan [verilen görevi yerine getirmekten] alakoyamayacağını, ve ölümün bile onun, kendisine verilmiş bir görev olduğu gerçeğini değiştiremeyeceğini anlatmıştı. Görevi yerine getirmenin, bir anlamda, ruhun ölümsüzlüğünün bir kanıtı olduğunu söylemişti -çünkü eğer ruh yaşamaya devam edecekse [sorumluluk duygusu ölmeyecektir]. Bu düşünce, bizim kanıt dediğimiz şey ile belirlenmektedir. Güzel, eğer düşünce bu ise [tamam].

Bir Spritüalist *bana* "süredurum" (survival) ile ne demek isteyip istemediğine ilişkin bir fikir vermek istediğinde, - herşeyi söyleyebilir.

[Sahip olduğu fikri sorduğumda, Spritüalistlerin söyledikleri ya da yukarıda sözlerini aktardığım kişinin söyledikleri anlatılabilir bana.]

En azandan [Spritüalistin durumunda] bu cümlenin ne ile ilişkilendirildiğine ilişkin bir fikrim olur ve bu cümleyle nasıl iş gördüğüne ilişkin giderek daha çok fikir sahibi olurdum.

Bu haliyle cümleyi hiçbir şeyle ilişkilendiremem.

Birisinin bana, Çin'e gitmeden önce, beni bir daha asla göremeyeceği bir durumda "Bundan sonra, ölümden sonra

görüşürüz" dediğini düşünelim -zorunlu olarak onu anlamadığımı mı söylerdim? Yalnızca "Evet, seni yüzde yüz *anlıyorum*" diyebilirdim, [demek isterdim].

Lewy: "Bu durumda onun yalnızca bir tutumu açıklamak istediğini söyleyebilirdin."

"Hayır, bu 'Ben sizin bir hayranınızım' demekle aynı şey değil" derdim -ayrıca buna benzer hiçbir şeyle de aynı olmayabilir. Niçin onun yerine başka bir şey koymak durumunda kalasınız?

Şöyle dediğimi düşünelim: "Adam bir resim kullandı."

"Belki şimdi hatalı olduğunu görüyordur." Bu nasıl bir görmedir?

"Tanrı'nın gözü herşeyi görür" -Bununla adamın bir resim kullandığını söylemek istiyorum.

Onu [bunu söyleyeni] küçümsemek istemem.

Ona "bir resim kullanıyordun" dediğimi, ve onun da "hayır, bu doğru değil" dediğini düşünelim -beni yanlış anlamış olamaz mıydı? [Böyle demekle] ne demek istiyorum? Anlaşamamamızın gerçek işareti ne olurdu? Onun benimle anlaşamamasının gerçek ölçütü ne olurdu?

Lewy: "Ya '[ölüm için] hazırlıklar yapıyordum' demiş olsaydı."

Evet, bu bir anlaşmazlık olabilirdi -eğer sözcüğü benim beklemediğim bir biçimde kullanmış olsaydı ya da, ondan beklemediğim sonuçlar çıkarmış olsaydı. Yalnızca özel bir kullanma biçimine dikkat çekmek istedim. Benim beklemediğim bir teknik kullanıyor olsaydı, anlaşmazlık içinde olmamız gerekirdi.

Bir resim ile özel bir kullanım biçimi keşfediyoruz.

Smythies: 'Tüm yaptığı bu değil -bir resim ile bir kullanım keşfetme.'

Wittgenstein: Saçma. Şunu söylemek istiyorum: Ne tür sonuçlar çıkarıyorsunuz? v.s. Tanrı'nın Gözü ile birlikte kaşları da konuşulacak mı?

"Pekala şöyle şöyle de diyebilirdi" -bu [görüş], "tutum" sözcüğü ile ima ediliyor. Dolaysıyla başka bir şeyi de pekala söylemiş olamazdı.

Eğer bir resim kullandığını söylüyorsam, onun kendisinin söylemeyeceği bir şey söylemek istemem. Bu sonuçları çıkardığını söylemek isterim.

Hangi resmi kullandığı da, diğer şeyler kadar önemli değil mi?

Yerlerine pekala başkalarının da konabileceğini söylediğimiz resimler -örneğin belirli koşullarda, bir başka resim yerine çizilmiş bir elips projeksiyonumuz olabilirdi.

[Şöyle diye*bilirdi*]: "Diğer resmi kullanmaya hazırlanıyordum, aynı etkiye sahip olacaktı...."

Etkinin tüm *ağırlığı* resimde olabilir.

Satrançta strançcının nasıl durduğunun önemi olmadığını söyleyebiliriz. Asıl zevkin at binen insanları seyretmek olduğunu düşünelim; o zaman bunu kağıt üzerinde oynamak aynı oyun olmazdı. Birisinin şöyle dediğini düşünelim: "Tüm yaptığı şahın şeklini değiştirmekti" -daha fazla ne yapabilirdi?

Bir resim kullandığını söylediğimde, yalnızca *dilbilgisel* bir yorum yapıyorum: [Söylediğim] çıkardığı ya da çıkarmadığı sonuçlar tarafından doğrulanacaktır.

Eğer Smythies kabul etmiyorsa bu anlaşmazlığı dikkate almam.

Tüm belirlemek istediğim, çıkarmak istediği uzlaşma noktalarıydı. Eğer daha başka bir şeyler söylemek isteseydim, felsefe açısından küstahlık yapmış olurdum.

Normalde eğer "O bir robottur" derseniz, onu incitecek [acı çektirecek] sonuçlar çıkarmış olursunuz. Öte yandan, hiç böyle sonuçlar çıkarmayı istemiyor da olabilirsiniz ve burada olanın tümü budur -daha başka karmaşalar dışında.

LUDWIG WITTGENSTEIN

Estetik, Psikoloji ve Dinsel İnanç Üzerine Dersler ve Söyleşiler

Birer "sesli düşünme" örneği olarak da görülüp okunabilecek elinizdeki notlarda Wittgenstein, editörün yazdığı Önsöz'de de belirtildiği gibi, aynı zamanda yaşama da ilişkin olan estetik yargılarda(n), rüyalarda(n) ve dinsel inançlarda(n) ortaya çıkan felsefe (Wittgenstein'e göre dil) problemlerini, ikinci döneminin temel yapıtı olan Philosophical Investigations'ta ortaya koyduğu dil/felsefe görüşleri çerçevesinde tartışmaktadır. Ki bu dönemde Wittgenstein, ilk dönem felsefesinin temel yapıtı olan Tractatus Logico-Philosophicus'ta ortaya koyduğu dilin gerçeklikle bire-bir örtüştüğü ve dilin böylece bir anlam ve işlev yüklendiği tezinden farklı olarak, ne dilin temel ögesi olarak sözcüklerin objelerin bire-bir karşılığı olduğu, ne de cümlelerin olguları ya da olgu durumlarını bire-bir karşıladığı, fakat dilin bundan farklı ve fazla bir alanı kapsadığı, dilin kişiler tarafından kullanımının dile sahip olduğu anlam ve işlevi yüklediği görüşünü geliştirmiştir.

ISBN 978-605-9922-13-5
9 786059 922135

SENTEZYAYINCILIK
Cumhuriyet Cad. Eski Tahıl İçi Sokak No:5 BURSA
Tel: (0 224) 225 11 80 (pbx) Faks: (0 224) 225 02 00
http://www.sentezdagitim.com.tr
e-mail: bilgi@sentezdagitim.com.tr